

MUNKATÁRSAINK

„FENÁKEL JUDIT NAGYON ROKONSZEN-
VES ÍRÓEGYÉNISÉG, TUDATOS EMBER ÉS
ÉRZÉKENY ASSZONY EGYSZERRE. ASSZO-
NYI ÉRZÉKENYSÉGE HOZZÁSEGÍTI, HOGY
A LEGHÉTKÖZNAPIBB DOLGOKBAN IS
FELISMERJE AZ ÁBRÁZOLÁSRA MÉLTÓ
ÍRÓI TÉMÁT, EMBERI TUDATOSSÁGA PE-
DIG AHHOZ, HOGY TÉMÁINAK TÁRSADAL-
MI ÉS HUMÁNUS MONDANIVALÓJÁT KI-
BONTSA.”

(Juhász Mária, Kortárs, 1967.)

„FENÁKEL JUDIT ÍRÓI EREJE... NEM
AZ EGYSZERISÉG ÉS A MEGISMÉTELHE-
TETLENSÉG HOMÁLYOS ÉRTÉKÉBEN VAN,
HANEM ABBAN, HOGY A NETÁN TÖBB-
SZÖR MEGLÁTÓTTHOZ-MEGÍRTHOZ IS TA-
LÁL SAJÁTOS MEGKÖZELÍTÉSI MÓDOT.”

(Borbély Sándor, Kritika, 1967.)

Tisza táj

XXII. évfolyam, 3. szám, 1968. március

TARTALOM

FÁBRY ZOLTÁN: Viharmadarak, ha találkoznak	195
H. TÖRŐ GYÖRGYI: „Így élt Petőfi” — de él-e ma? 197	
BIHARI SÁNDOR: Versek	200
BÉCS ERNŐ: Versek	202
SZÉL JÚLIA—ANTAL GÁBOR: Történelmi tárgyalás (riportdokumentum)	203
KALÁSZ LÁSZLÓ: Szétszóródnak szelekbe (vers)	218
RÓNAY GYÖRGY: Versek	218
ISZLAI ZOLTÁN: Az új játék (vers)	219
SZEMLÉR FERENC: Versek	220
FENÁKEL JUDIT: Üdvözet Altornyáról (elbeszélés) ...	222

Szlovák költők versei

LACO NOVOMESKÝ: Versek	241
JAN SMREK: Versek	243
EMIL BOLESZLAV LUKÁČ: Békét! (vers)	245
CTIBOR ŠTÍTICKÝ: Napforduló (vers)	253
PAVOL HOROV: Vénasszonyok nyara (vers)	254
MILAN RUFUS: Versek	255
IVAN KUPEC: Ne jöjj felém, Beatrice (vers)	256
MOCSÁR GÁBOR: Öznyalató (kisregény, III. rész)	246
CSUKÁS ISTVÁN: Radnóti versei szlovákul	257

HAZAI TÜKÖR

TÓTH BÉLA: Tisza (XIII. rész)	259
-------------------------------------	-----

MŰVÉSZET

SZ. Z.: Csáky József 80 éves	268
------------------------------------	-----

Művészek a Tisza partján

CS. PATAJ MIHÁLY: Dorogi Imre	269
-------------------------------------	-----

KRITIKA

ILLÉS LÁSZLÓ: Lengyel József: Tükrök	272
TAMÁS ATTILA: Új könyv József Attila verseiről — Török Gábor: A líra: logika	274
<u>A történelmet írták</u>	
M. G.: Hodek József: Vihar és szivárvány	276
VÉGH JÓZSEF MIHÁLY: Túriné Cseh Viktória és Keskenyné Kovács Veron: Csongrádi szegény- asszonyok	279
KISS GYULA: Sinka István: Mesterek uccája	281
TAXNER ERNŐ: Az óriáscsecsemő — Déry Tibor szín- művei	282
FAZEKAS ISTVÁN: Tamási Áron: Vadrózsa ága	284
RUSZOLY JÓZSEF: Péter Zadravecز titkos naplója	286
GAZDAPUSZTAI GYULA: László Gyula: Hunor és Magyar nyomában	287

ILLUSZTRÁCIÓK

CSÁKY JÓZSEF (Műmelléklet I.); CS. PATAJ MIHÁLY (258); DÉR ISTVÁN (első címlap — Fölszállott a páva); DOROGI IMRE (Műmelléklet II.); LEHEL ISTVÁN (217, 240, 267); WINKELBAUER PÁL (271); VINKLER LÁSZLÓ (199)

T I S Z A T Á J

Irodalmi és kulturális folyóirat
A Magyar Írók Szövetsége Dél-magyarországi Csoportjának lapja
Megjelenik havonként
Szerkeszti a szerkesztő bizottság
Főszerkesztő: **ANDRÁSSY LAJOS**
Kiadja a Csongrád megyei Lapkiadó Vállalat
Felelős kiadó: **KOVÁCS LÁSZLÓ**

Szerkesztőség: Szeged, Magyar Tanácsköztársaság útja 10. Táviratcím: Tiszatáj Szeged, Sajtóház. Telefon: 12-330 Postafiók 153. Kiadóhivatal: Szeged, Magyar Tanácsköztársaság útja 10. Telefon 13-116, 13-500. Postafiók. 153. Terjeszti a Magyar Posta. Egyes szám ára 6 forint. Előfizetési díja: negyedévre 18, fél évre 36, egy évre 72 forint. Előfizethető a Posta Központi Hirlapirodában (Budapest V., József nádor tér 1.) és bármely kézbesítő postahivatalnál. Egyéni előfizetések a 61 260, közületi előfizetések a 61 066 csekkbefizetési lapra (átutalások az MNB 8. egyszámlára) küldhetők be. Kéziratot nem őrünk meg és nem adunk vissza. **Indexszám 25 916.** — Szegedi Nyomda

FÁBRY ZOLTÁN

VIHARMADARAK, HA TALÁLKOZNAK

N

emrég ünnepeltük *Ady Endre* 90. születésnapját, és ma már ránk köszöntött *Makszim Gorkij* születésének századik évfordulója. A különbség 10 év és 4 hónap. De a korkülönbséget elmossa, elemésztí a belső egyezés és világnézeti rokonság. Egyformán és hiteles történelmi fejezetként állnak ma előttünk: Gorkij, az orosz, és Ady, a magyar forradalom viharmadara.

A kora kulturális és politikai kérdéseiben páratlanul tájékozott Ady nem kerülhette el a világhírré kapott Gorkijjal való találkozást. De ez esetben nem csupán az író találkozott az íróval, itt a magyar forradalmi nosztalgia gyűlt fel az orosz példán: a magyar feudális középkor ellen ágáló Ady-nak nem lehetett közömbös az a forradalmi megmozdulás, melyet az orosz cári zsarnokság váltott ki 1905-ben. Földessy Gyulának, az Ady-vagyon e hűségés sáfárjának jóvoltából tudjuk, hogy Adyt minden akkori magyar írónál jobban érdekelte az orosz forradalom hogyanja, miéértje és várható hatása. Mintegy száz cikke tesz erről tanúságot. És e cikktengerben irányító bójaként sűrűn felbukkan Gorkij neve.

De Gorkij nevével nemcsak orosz forradalmi kérdésekkel kapcsolatban találkozunk és nemcsak 1905 óta. Így például a mindenféle „percemberkék” ellen hadakozó Ady, 1903-ban nekiront az elburjánzott „író-emberkéknek”, akik „törpék, fejtelnek és lábatlanok. Az író-emberkék nálunk szapora és veszedelmes fajta. Rávalanak a mi ős nyomorúságunkra, bús kicsiségünkre”. És kik ezek az író-emberkék? Úgyeskedő utanzók: „egy Gorkij-novella húsz-harminc magyar novellát termel”. Ady itt az igazi Gorkij védelmében „a nyomorék Gorkijokon” üt egyet. Gorkij a mérték, az irodalmi érték kezdettől. Mérték, de kincs is, melyet elkötyavetyélni, lopdosni, orozni, kicsinyíteni, felhígítani Ady nem engedhet. Gorkij a mérték Párizsban is. Ady a kétszáz család Franciaországában és annak szatócslelkű kispolgárában kiábrándultan fedezi fel a demokrácia árnyoldalait. Kultúrhiradásáiban neveltségese teszi Bethleem abbé dühös kitérését a modern irodalom ellen; oldalra sepi a türelmetlen inkvizítor indexét, ahol „a nem francia írók közül különösen bűnösök: Ibsen, Nietzsche, Tolsztoj”. Aztán megtorpan: „Érdekes, hogy Bethleem abbé ajánlja Gorkijt”. Elneveti magát: „Sose olvashatta Gorkijt a jámbor abbé.” Mi, maiak, egy félszázad tapasztalataival gazdagabban már el tudjuk hinni, hogy a dühös, konok, ördögűző abbé elolvasta Gorkij novelláit és — megkegyelmezett neki. Gorkij művészetében volt valami ellenséget is lefegyverző bűverő, valami az állatszeldítőből, aki a legdühösebb morgást is le tudta csitítani. Lion Feuchtwanger tudósít minket arról, hogy egyszer mint rendező megpróbálta Münchenben a lehetetlent: előadta Gorkij *Éjjeli menedékhelyét*. A két világháború közti Németországban Gorkij neve vadító vörös posztó volt, szinte el sem lehet gondolni a bajor söröskancsókat Gorkij szavait hallgatva és alakjait nézve! Mindenki botránytól félt, záptojástól, meggy-mástól — és nem történt semmi: a szűk látókörű, hamar vaduló bajorok némán, megbabonázottan ültek, és a végén elfeledkezten tapsoltak...

A kisemberek mindenütt megértették Gorkijt: soha és sehol nem lehettek ellenségei. Gorkij igaz ellensége a nagytőke volt. A francia bankárok például, akik kölcsönt folyósítanak a cári kormánynak. Emlékezetes az az elkeseredett hangú kitérés, mellyel Gorkij reagált. Ady Endre egyik párizsi cikkében magyarul szekundál Gorkijnak. Bevallja, hogy Gorkij átka után másképp látja a franciákat: „Nem jó emberek! Gorkij vádja mondatja el ezeket velünk. Gorkij vádja rettenetesen megbélyegezte a franciákat egy new-yorki lapban. Körülbelül ezt üzenté a gloire népének: — Epét és vért köpök az arcodba jeles és imádott dáma, Franciaország. Te gonosz, te rima! — Az ok? Mert a szabadság népe megint százmilliókat adott kölcsön a cári Oroszországnak. Franciaország pénzével nyomták el az orosz forradalmat.”

G

orkij és Ady az orosz forradalom egyforma igelői és értekelői. Gorkij az események aktív szereplője, Ady ugyanakkor távolról babonázottan és hazai tehetetlenségében szegyesen keserűséggel glosszálja a történelmet. Amikor a Patyomkin matrózait Románia nem adja ki az orosz kormánynak, Ady maró gúnnyal vág a hazai cinkosok felé: „Mi persze kiadtuk volna a véres lázadókat. De sőt

megspóroltuk volna a szegény orosz kincstárnak a szállítás díját.” Ady az író szemével nézte és látta a Patyomkin hőstettét: „Miklós cár ma a világ első drámaírója. Senki sem gyűlölködi úgy, mint a lelke mélyén Gorkij. Nem tud drámáival konkurálni.” A matrózok Ady szemében „a legújabb világ trónkövetelői. Egyelőre ki gépész lesz közülük, ki zsákhordó”. Az orosz forradalom világrengető, világváltoztató győzelmét Ady a bizonyosság elodázhatatlan tényeként könyvelte el. Semmisem bizonyítja jobban Ady politikai éleslátását, mint az akkori német költőfejedelem, az archaizálón kodifikáló Stefan George elvető állásfoglalása, aki az 1905-ös orosz forradalmi megmozdulást így semmizti ki a „*Siebente Ring*”-ben: „Szalmaláng az egész csapkodás és dühkitörés... céltalan ordibálás... mert ki tud izzásba hozni egy népet, mely csupa aggastyánból és gyerekből áll.” A feleletet tizenkét év múlva tíz világrengető nap adta meg.

1906-ban Gorkij „egyelőre” hazájától távol, Berlinben ágál. Ady így ír: „Gorkij Berlinben mondott egy okos dolgot: a civilizált világnak érdeke, hogy Oroszország népe győzzön. Mert akkor Oroszország egy új vidámság irodalmát és művészetét fogja adományozni a világnak.” A szokványtudat itt felkapja a fejét: hogyan, ezt Gorkij mondta volna, Gorkij, a „keserű”? Gorkij, mint a vidámság prófétája?! Igen. Gorkij és senki más, Gorkij és senki nagyobb joggal és hittel, mert Gorkij, a „keserű”, sose volt borúlátó. Nagyanyjához hasonlíthatjuk, kit így festett le: „Egész megjelenésében volt valami sötét, de bensejéből szemem keresztül kiolthatatlan vidám ragyogás áradt.” Mi, maiak, már könnyen ítélnék így; Gorkij életműve, minden keserűség ellenére, egészében a népének derűs kórusaiként árad a fülünkbe. Zene lett: egy nép, egy osztály fellelegző igazsága. Ma már igent bólinthattunk Alexander Blocknak, aki Gorkij 50. születésnapján mondotta: „Ha Oroszországnak van tündérmeséje, valami, ami nagyon szép... akkor ennek a mesének neve kétségtelenül Makszim Gorkij.” De ez a tündérmese Ady idejében még így beszélt: „Én vagyok azok kétségbeesett kiáltása, akik lent a mélységben rekedtek meg és akik engem küldtek el hozzátok, hogy általam ismerjétek meg szenvedéseiteket.” És Ady mégis megérezte, hogy innen az orosz mélységből és Gorkij közvetítésével árad majd egyszer világá a felszabadultság vidámsága. Gorkij hite volt a zálog: „Mindenütt, ahol emberek vannak, léteznie kell a jónak is... mert az, ha parányi mértékben is, de mégiscsak megvan.” És ezt a parányt, ezt a mindenütt pislákoló lángot fújja Gorkij, hogy el ne aludhasson, hogy felbogarva derűlátást árasztasson a világra. Micsoda tüdő, micsoda szív kellett e munkához! És a jószágot, e megtartó erőt, a nép osztályával, a néplelékkel azonosította Gorkij. A derűlátás magyarázatát az 1934-es moszkvai írókongresszuson adta meg Gorkij. Itt mondotta általában a népművészetről, hogy az „tudatában van halhatatlanságának, hiszi, hogy végül is minden vele szemben álló ellenséges erőt legyőzhet... itt a pesszimizmus teljességgel ismeretlen, annak ellenére, hogy ennek a művészetnek alkotói nehéz, keserves életet élnek”. Gorkij maga mondotta el: a népművészetről szökött, és mi meghatározásait íme maradéktalanul visszavetítjük a beszélőre. A néplelék, a népi igazság örök optimizmusa feloldotta a keserűséget: Gorkij a vidámság irodalmának hasított utat...

E

zt a tényt 1906-ban magyar viszonylatban csak egy Ady Endre hihette és hirdethette. Forradalmi érzülete egész melegeivel állt Gorkij mellé, hogy így tudatosan elkülönülve a hazai reakció kulturális kerékkötőitől, nyomatékosabban üzenhesse nekik: „Nem kellünk mi önöknek: mi haszontalan álmodozók... Önök bizonyára meg akarják leckéztetni Európát. Benne természetesen a számár

Gorkijt és népét. De ha mi nem kellünk önöknek, legyenek nyugodtak: önök sem keltenek nekünk. Mi csináljuk a magunk szabadságharcát. Magyarabb ez, mint a magyar mágnásoké, akiktől Gorkij beszélhet, míg megpukkad. Mi meghalljuk az ő beszédét... Viharmadarak, ha találkoznak... Ady jövőéles füle jól megértette Gorkij beszédét. Az orosz viharhadár üzenetét a magyar viharhadár vette át és továbbította azoknak, akiket illet, Gorkijnak, az orosz forradalomnak — nem utolsósorban Ady jóvoltából — jócskán volt mondanivalója magyar viszonylatban is. A mélységben itt is felgyűltek a keserűségek: a nép meghallotta a két viharhadár üzenetét, és a visszhang nem maradt el!

„ÍGY ÉLT PETŐFI” — DE ÉL-E MA?

Tíz-tizenkét év múltán, javított kiadásban, újra megjelent Hatvany Lajos műve, az *Így élt Petőfi*. Két kötetében csaknem 700 emlékezés, dokumentum, cikk, s a szerző „summálás”-ai idézik elénk a költőt. Hogy jókor jött, szükség volt rá, azt a nyomában kibontakozni kezdő vita igazolja, az égetően aktuális számvetés kényszerűsége, melyre Hatvany könyve is kötelez. Hogy elsősorban nem e majdnem 2000 oldalas mű egy-egy lapja, megállapítása készletet most sokakat írásra, ez nem lebecsülésből fakad. De ma többről van szó. Mert vitatkozhatunk ugyan arról is — szükség is van rá —, hogy valóban *így élt-e Petőfi*, de a helyes felelethez is mindenekelőtt azzal a kérdéssel kell szembenéznünk, hogy ma, számunkra, s a növekvő nemzedék számára: *él-e Petőfi*?

E kérdés izgatta Hatvanyt is, fiatal korától kezdve, egész életében. Járva a századforduló évtizedei Pestjének utcáit — melyeknek kövei talán valóban őrizték még a költő lépteinek nyomát — sürgető erővel ébredt fel benne a kívánság: „megállj”-t parancsolni a múlt idő romboló, feledtető hatalmának. Tenni valamit, hogy *éljen Petőfi*, éljen számunkra, bennünk is oly elevenen, mint valaha élt. Nem a költő igazi alakját, költészetének lényegét meghamisító, megszelídítő, felpántlikázott ünnepi szónoklatok hazug „éljen”-jének értelmében, hanem épp ellenkezőleg. A valószínűs, a környezetében, kortársai közt mozgó, küszködő fiatalembert akarta életre kelteni, aki ugyanolyan emberi lény volt, mint kortársai, de aki mégis más, több lett valamennyiüknél. Petőfi lett, ki még nevét is maga teremtette, mielőtt nagyvá tette, s költővé is úgy vált, hogy maga adott új értelmet, új formát a költészetnek.

Miként alakult ki e csodálatos egyéniség, ezt kívánta érzékelhetővé tenni könyvében Hatvany. Maradandó, életét és egyéniségét is őrző emléket készült állítani Petőfinek. Élete egyes mozzanatai köré csoportosítva az emlékezések, dokumentumok, cikkek megfelelő részeit, és a megőrzött apró adatokat, vonásokat egységbe rendező, kommentáló megjegyzéseit, élővé próbálta varázsolni a költőt és környezetét. Saját szavaival pótolva azt is, amiről az emlékezők nem beszéltek.

Mert igaz az a vád, hogy e kortársi emlékezésekből korántsem rajzolódik ki a teljes Petőfi. „Az ember, aki forradalom volt”, kihullott az emlékező szavak közül. De erről nem Hatvany tehet; Petőfi megcsonkítása már igen korán, mindjárt halála után megkezdődött. S ez, sajnos, csak részben írható a Bach-korszak számlájára. A kötelező óvatosságot is túlhaladva vitatták el Petőfi forradalmi költészetétől a költőiséget, az őszinte ihletet 1854-ben Gyulai, 1856-ban Jókai, 1858-ban Salamon és 1864-ben még az „ellenzéki” Zilahy Károly is. És még inkább ez jellemezte a későbbi évtizedek Petőfi-képét. Mert minél messzebbre távolodott az utókor Petőfi forradalmától, annál inkább vált számukra a költőben is feleslegessé, zavaróvá leg-
alapvetőbb lényege: forradalmisága.

Csak kevesen őrizték az igazi Petőfit. A kevesek közt is leghívebben a hűtlenséggel legtöbbet vádoált Júlia, kit Hatvany is érdemtelen haraggal támadott könyvében. Dienes András külön tanulmányban védte vele szemben a „feleségek feleségét”, helyesebben, az igazságot (ItK 1962.), valójában azonban egyikük sem ismerhette az igazi Juliát. Csak mindkettőjük halála után került kezembe és közlésre a perdöntő Júlia-levél, melyet 1949-ben vásárolt meg a Széchényi Könyvtár. A levél címzettje Petőfi forradalmi költészetét becsmérő Zilahy Károly volt, ki az 1864-ben megjelent Petőfi-életrajza kéziratára kérte a volt hitves kritikáját. E levelében szinte elsőként szállt síkra Júlia amellet, hogy Petőfi lényegéhez tartozik forradalmisága: „Amit pedig Sándor forradalmi és harci dalairól mond Z. [ilahy], egészen talál Salamon egykori bírálataival. Szeretném, ha e két nemben [forradalmi és harci dalok] jobb és szebb költeményeket mutatnának a magyar irodalomban. Nagy betegség az a szellemi egyoldalúság. Azután meg: forradalmi és különösen republi-

kános verset nem írhat valaki önmagából? ebben nem rajzolhatja saját érzelmeit épp úgy, mint mikor kedvese lábainál turbékol?" (ItK 1964. 61.).

Hogy az emlékezések nem adnak teljes képet Petőfiről — ezzel Hatvany maga is tisztában volt. „Mennyi emlékirat, röpirat, tanulmány, tárcsa, újsághír Petőfiről! Látszólag mily bőséges, de valójában mily inséges anyag.” E felismerés azonban nem az egész emlékező-irodalom elvetésére, hanem épp ellenkezőleg, a kevés, de pótolhatatlan érték megmentésére ösztönözte őt. Hitte, hogy még így is érdemes összegyűjteni a sok fölöslegeset is tartalmazó emlékezéseket, mert: „Adva van egy élelműjű történetíró, aki a maga remekbe készült, színes szövegét egy ügyefogyott kortársnak kontár szövege fölé rakja. Mire a két szöveg közül mégis mindig a szemés fültanúé jár közelebb az igazsághoz, mint az utólagos feldolgozóé. Ez a tétel akkor is áll, ha a kortárs nemcsak ügyefogyott, hanem elfogult, s a történetíró nemcsak jótolú, hanem elfogulatlan.” — E szavakkal indította útjára még 1947-ben, majd 10 évvel a megjelenése előtt gyűjteményét Hatvany.

Az „Így élt Petőfi” nem tudományos értékű, nem hibátlan mű. Még ahhoz is második kiadására, Kiss József évekig tartó áldozatos sajtó alá rendező munkájára volt szükség, hogy idézett szövegeiben, adataiban hibátlan gyűjteményként forgathassák, használhassák a Petőfi-kutatók. Az első kiadásban mintegy 35–40 százalékban hibás az idézetek megjelenési adata, a cikkek címe, vagy éppen szerzőjük neve. Még az is előfordult nemegyszer, hogy különböző emlékezők cikkeinek szövege olvadt össze észrevétlenül. Mily nehéz volt ily hibás adatok útmutatásaira támaszkodva megtalálni a lapokban az eredeti szöveget! Pedig meg kellett keresni, mert csakis így lehetett a gyakran pontatlan idézeteket ellenőrizni, javítani. Ma már hibátlanok a szövegek, a nevek, az adatok még a summálásokban is. S nagymértékben növeli a mű *nélkülözhetetlen* kutatói segédeszközként való használhatóságát az a részletes új mutató is, mely a neveknek kívül a verscímeiket, sőt még a földrajzi neveket is feltünteti. Mert mind az életrajzíráshoz, mind a kritikai kiadás jegyzeteihez nagyon fontos, hogy mi is oly otthonosan mozgassunk Petőfi életének színterein, mint pl. Hatvany a régi Pest kövei között. A mutató ehhez is hozzásegít.

Még nagyobb problémát jelentettek az új kiadás szerkesztői — Kiss J. és Pándi Pál — számára a mű Hatvany által írt részei, az ún. „Summálás”-ok. Valóságnak véve a hibás emlékezéseket, sokszor vont le belőlük Hatvany téves következtetéseket. Ezeket már nem változtathatták a szerkesztők; a halott szerző egykori megállapításait már nem lehetett „kijavítani”. Csak annyit tehettek, hogy a legkirívóbb helyeken — Petőfi származása, anyanyelve, a nemzetiségi kérdésben való állítólagos megnyilatkozása terén levont hibás következtetéseknél — lábjegyzetben figyelmeztettek Hatvany tévedésére (I. k. 81, 148, 324. l.). Ily megjegyzésekre azonban nem kerülhetett mindenhol sor, mivel az újabb kutatások már igen sok esetben kényszerültek Hatvany megállapításainak, állításainak helyreigazítására.

S mégis, a hibák ellenére is érdemes volt újra, másodszor is kiadni e művet. Nemcsak a Petőfi-kutatók forgathatják most már haszonnal, de nagy élményt nyújt valamennyi olvasó számára is. Mert a néha ugyan egymásnak is ellentmondó, de az egykori, régi élményeket rögzítő emlékezések hosszú sorából végül is egy élő, eleven ember mozdulatai, arcvonása, egyénisége bontakozik ki előttünk. S ezzel el is érte a mű a célját, hisz Hatvany nem is akarta az objektív, tudományos életrajzok sorát szaporítani. Ő maga vallotta 1947-ben munkájáról: „A la recherche du temps perdu», Petőfinek elmúlt idejét keresve, néha úgy érzem, mintha az ő rövid napjait kortársainak emlékezéseiben kinyújtanám.” Ő ezzel próbálta élővé tenni a költőt. Hogy *éljen* Petőfi.

... S mit tettünk mi, hogy meg ne ismétlődjék Hatvany régi élménye, mikor tapasztalnia kellett, hogy az ifjúság mily távol érzi magát Petőfitől? Helyes, hogy kijavítottuk már a Petőfi-életrajz számos hibás adatát, de elég-e ez? Akiiket hidegen hagy maga a költő, mit törődnek vele, hol, mikor született, mikor mennyit keresett Petőfi! A számukra közömbös lény életadatai, gondjai, gondolatai és küzdelmei lexikális adatok csupán!

Szeretni vagy gyűlölni, de mindenképpen valami érzelmet kell éreznünk bárki iránt is ahhoz, hogy élményt jelenthessen számunkra. De mit tettünk annak érdekében, hogy az ifjúság megszeresse nagy költőinket? Ady tudta: teljességében kell őt ismerni ahhoz, hogy szeressék. Megtettünk-e mindent, hogy valóban „látva lássák” Petőfit, Adyt, József Attilát? Úgy mutattuk-e meg költészetük egészét, hogy benünk egy-egy gazdag, sokszínű költői egyéniség megnyilatkozásaira ismerhetett-e ifjúságunk? Nem vétettünk-e Petőfi költészetének épp a lényege ellen, mikor forradalmiságát csak azokban a költeményekben mutattuk meg, melyekben királyakasztásra készült, de népdalaiban, leíró költeményeiben nem, pedig ezek mindegyikével is új utakat tört. És nem úgy fordul-e el mai ifjúságunk attól a költőtől, kinek for-

radalmian új vonásaiból ácsoltak kalodát számára, mint amely indulattal Petőfi fordított nem is méltatlan elődeinek hátat, akiknek utáztatását tőle kérték számon? Ha új kifejezési formát, új utakat kereső indulatában, lázában találhat rokonára a mai ifjúság Petőfiben, Adyban, József Attilában, akkor majd szeretni is tudja őket, s új életre kelnek benne. Akkor lesznek igazi követői Petőfinek, ha ugyanúgy lehetnek századunknak hű gyermekei, mint Petőfi. Ha erre a Petőfire találnak rá saját törekvéseikben, akkor majd az eszmei tartalomban, a népért, haladásért vívott harc életprogrammá válásában is összeforrnak vele.

Ismerni kell azt, akit szeretni akarunk. Verseik soraiban rajzolódnak ki leginkább a költők arcvonásai, de mélyebben hatnak ránk a költemények, ha ismerjük a pillanatot, a körülményeket, az indulatot is, melyek szólásra bírták a költőt. Ezért gyűjtötte oly szenvedélyes, alázatos szorgalommal Dienes András is Petőfi életének tudományos hitelességű adatait, azért írt filmet, regényt is róla, hogy a művészet hatásosabb eszközeivel érzelmileg is közelebb vigye szeretett költőjét a ma embereihez. Ezért gyűjtötte Hatvany is oly áldozatos munkával az emlékezők elhullatott adatait.

Ők már nem védhetik Petőfi emlékét; ránk, élőkre vár a további munka. Ha elvesztegetjük örökségünket, magunkat szegényítjük.

Sajnos, még ma is aktuális Hatvany 1947-ben felhangzó, aggódó kiáltása:

„S. O. S. Segítség! Segítség! Őrzők, vigyázzatok a strázsán!”

Vinkler László rajza

EMLÉK, JELENRE FORDÍTVA

Ahonnán anyámat, nagyapámat,
onnan ismertem őket – nekem egy falu
nyelvén szólt a század,

azén s itt, hol a nyomorúság a
világszínvonalon állt – fát lopott s a kést
dugta csizmaszárba.

Érzett s nem kimondott forradalom.
Legfeljebb dühödten megszorulni várták
kötélként egy nyakon.

*

Hómezőről szállt szél: irodalom,
agyamba fújt – s négy kiskatona sárban
úszott, a kert alól,

hozták a tanúságot, reményt, hogy
épp a nyomorúságból építhet falu
fölébe hajlékot,

utat a század alá az agy s kar,
csendült és csikordult hát a próbatétel,
napsütéssel, faggyal.

*

Így lett Pétervár s Kisgyőr határos –
pár ezer kilométer, pár évtized mi
élethez-halálhoz,

ahhoz a magányhoz, amit az Ūr
az emberiségnek kínál, míg az idő
szorul szívünk körül?

Az egyetlen válasz már, amivel
ember a földgolyóra állt fiú, Hamlet
kérdését dönti el.

*

Amit az emberiségnek én, a
mezei kölyke, mondhatok – innen mondom,
szívemben a példa

magyarul, mit oroszok-emberek
teste a hófúvásba mint használható
eszmét szövegezett,

emberiségre-fordíthatóan,
Föld-méretűre, az időt nevelőre —
a forradalomban.

M E S E

Kalász Mártonnak

Bizony, én összekeverem az éjszakát, a
nappalt; az éneket,
amit már meg se írok s amit zihálva
élek: életemet,

s most pilinkézik rá a hús-meleg, puhába
szögletest bújtató,
a tisztaság, melynél sorsom tarkasága
finoman látható,

és könyörtelenül is, de igazán, mert
épp ilyen lehetett
a táj a mesekönyvben, amit apám meg
sohasem vehetett,

hát most megkapom a fehérre-feketére
osztott világban az
egy biztatást, hogy örömbe-szenvedésbe
bújik el az igaz,
van, rejtezik, megjelen és ha kell, varázsol,
de ettől igazabb,
ő szabadít ki az elmúlás markából
kis királyfiakat,

ahogy most mosolyomat — düh és fáradtság
sárkányai közül,
hogy a tanulság énekel bennem, arcát
mutatva felderül,

derülök én is, viszem, jártatom a hóban
próbára-tett hitem,
s jártat ő engem, hús valóság, valótlan
kristály-jegeiden.

BÉCS ERNŐ

AMIKOR A FÉRFIAK HADBA MENTEK . . .

Az asszonyok őszülő hajjukkal kendőzték el arcukat
és könnyel dagasztották a kenyeret.
Hűvös barlang lett a világ, nem játszottak a gyerekek.

A lányok kacagtak, de homlokuk fénye kialudt.
Reszketve várták az estét, és testük szomorú volt,
mint a széljárta, árva kiskapuk.

KAPOR

Forgasd édes nyelveddel
a májusi fűszálat.

Gledícsiák irigy karma
karcolja a vállad.

Ha kaporból kötsz csokrot,
azt se bánom!

— Csak bújj át a sövényen,
a rácsos holdvilágon.

Várjuk így a hajnalt,
amikor a szélben
vetkőznek az árnyak;

aztán vonjuk ablakodra,
harmatos szoknyádat.

LIDÉRC

Gyümölcsöt fal a sündisznó — éjjel
s puha mohát.

Rámvicsorítanak mézsfehéren
a disznókoponyák.

Kertek alatt a bagoly
huhogva szárnyal,
ördög szeretkezik ájtatos lánnyal.

Kívánlak, de hűtlen lettél régen.
Ülök szakállasan, kész Luca-széken.

SZÉL JÚLIA—
ANTAL GÁBOR

TÖRTÉNELMI
TÁRGYALÁS*

RIPORT-
DOKUMENTUM

NINCSEN TELJES KÉPÜNK A NÉPBIZTOSOK PERÉNEK TÁRGYALÁSÁRÓL, HISZEN TERMÉSZETES, HOGY A POLGÁRI SAJTÓ, HA CSAK LEHET, ÉPPEN AZOKAT A MONDATOKAT ÉS MOZZANATOKAT NYOMJA EL, AMIBŐL A PORIG ALÁZOTT MAGYAR MUNKÁSSÁG BÁTORSÁGOT ÉS ÖNBIZALMAT MERÍTHETNE. MEGIS, A POLGÁRI SAJTÓN ÉS A CENZÚRA DIDERGŐ ÓVATOSSÁGÁN KERESZTÜL IS BIZONYOS, HOGY HA A VÁDLOTTAKRA NÉZVE BÁRMIVEL VÉGZŐDIK IS, A NÉPBIZTOSOK PÖRE NEM LESZ SÖTÉT FEJEZETE A MAGYAR ÉS EURÓPAI PROLETÁRSÁG TÖRTENETÉNEK.

BÉCS, 1920. JÚLIUS 22-ÉN.

GÁBOR ANDOR

IDŐS FÉRFIHANG: Csató Gyula vagyok. A Tanácsköztársaság alatt a Katonai Forradalmi Törvényszék elnöke voltam. A népbiztosok pere alatt ugyancsak börtönben ültem, de pontosan értesültünk mindarról, ami történt. A három bíró Stocker, Csekmarek és Faigl Ivor volt. Így hívták őket, és olyan bírók voltak, mint az eperjesi Ca-

raffa. Aki eléjük került, az halálra volt szánva. A népbiztosok perében nagyon derék ügyvédek látták el a védelmet. A védők rendkívül bátran, az életük kockáztatásával védtek. A népbiztosok perében mindent összehoztak a vádiratban, amit az ellenforradalom a sajtóban is, röpiratokban is, mindenféle összehordott. Ezeket kezdte tár-

* Az itt közölt riportdokumentum 1967. március 21-én, 17.40 h-tól 18.30 h-ig hangzott el a Magyar Rádió Kossuth-adóján.

A tárgyalási jeleneteket — bizonyos tömörítésekkel és stilizálással — az 1920-as, úgynevezett „Népbiztos per” eredeti aktáiból vettük. Sajátos műfajú „játékunk”-ban a négy megszólaltatott népbiztos szavait a következők tolmácsolták: Kelen József; Kálmán György, Nyisztor György; Siménfalvi Sándor, Szabados Sándor; Ungváry László és Bokányi Dezső; Bessenyei Ferenc. (Bokányi — a történelmi tárgyalás közegében — egy 1919-es toborzóbeszédéből is mond részletet.) Az Elnök, az Ügyész és a Védő megszólaltatását mai jogászok vállalták. Elnök: dr. Rónai Róbert, ügyész: dr. Friedrich Lajos, a védő pedig dr. Stauber József volt. Azokon kívül, akik bemutatkoznak a hallgatók (és íme, most már az olvasók) előtt, az egyes hangok feloldása a következő:

I. hang: Czimmermann Ferenc, II. hang: Albu Dénes, III. hang: Répánszki Tivadar, IV. hang: Kántor Sándor, V. hang: Vadasi Lajos, VI. hang: Mokri József, VII. hang: Szívós Ferenc, VIII. hang: Csabai Gyula, IX. hang: (nem tudtuk kideríteni), X. hang: Krizsnyánszki Antal, XI. hang: Kolos István, XII. hang: Tóth Pál, XIII. hang: Szili István. A zenei betétek a „Fáklyavivők” című hanglezemből vett részletek. (A szerzők.)

gyalni a maga módján az a bizonyos gyorsított tanács, a budapesti vérbíróság. Akik ott a vádlottak padján ültek, nagy többségükben állták ezt a rohamot: bátran és jól védték igazságukat.

RIPORTER: A Tanácsköztársaság ideje 133 nap volt, a népbiztosok perének tárgyalása 146 napig tartott. Bokányi Dezső, Kelen József, Nyisztor György, Szabados Sándor és hat társuk fölött több mint 46 évvel ezelőtt, 1920. december 28-án elhangzott az ítélet. Ez a mi történelmi tárgyalásunk tehát: perfelújítás. A per sokkötetnyi anyaga, a vádlottak és a bírák élethálharca néhány feszlűt

pillanatba sűrítve. A történelem ugyan már tisztázta a Magyar Tanácsköztársaság népbiztosainak szerepét, de egyéni arcukat csak a kortársak őrzik. A négy népbiztos, akit most itt megidéznék a Stocker elnök elé citált tíz közül, éppen úgy nem él már, mint a többi hat. A tanúk sem jelenhetnének meg teljes számban: hangjukat, vallomásaikat magnetofonszalag őrzi. Ők sem azonosak a per akkori tanúival, hiszen Stocker Antal nem őket idézte meg annak idején. A hamis tanúk helyett most az igaziak: a kortárs vöröskatonák, direktóriumai tagok tesznek vallomást a népbiztosok perében.

ELNÖK: A bolsevik népbiztosok bűnperének folytatólagos tárgyalását megnyitom. Felkérem a vád képviselőjét, tartsa meg vádbeszédét.

ÜGYÉSZ: Méltóságos Elnök Úr, Tekintetes Királyi Törvényszék! A gyorsított büntetett perrendtartásról szóló 4039/1919 ME. rendelet 1. §-ának 1. pontja értelmében gyorsított tanácsok járnak el a Tanácsköztársaság szervei, közegei és megbízottai ellen, akik hatósági jogkört bitorolva, vagy színlelve, a büntetőtörvénybe cselekvő büntetést követtek el. A Tekintetes Királyi Törvényszék előtt áll az 1919. aug. 18-a óta előzetes letartóztatásban levő Kelen József, aki 1892. január 12-én Nagybocskón született, nős, elektromérnök, budapesti lakos, a diktatúra szociális termelési népbiztosa; az 1919. augusztus 13-a óta előzetes letartóztatásban levő Nyisztor György, aki 1869. december 22-én Szatmár-Németiben született, nős, egy gyermeke van, földmunkás és napszámos, a diktatúra földművelésügyi népbiztosa volt; az 1919. augusztus 15-e óta előzetes letartóztatásban levő dr. Szabados Sándor, aki 1874. január 14-én Komáromban született, nőtlen, hírlapíró, a diktatúra propagandaügyi népbiztosa volt; és az 1919. augusztus 12-e óta előzetes letartóztatásban levő Bokányi Dezső, aki 1871. február 14-én Budapesten született, kőfaragómunkás, a diktatúra szociális ügyek népbiztosa, továbbá hadtestparancsnok volt.

Kelen József, Nyisztor György, Szabados Sándor és Bokányi Dezső tehát népbiztosokként tevékenykedtek az ún. Forradalmi Kormányzótanácsban, amelyet 1919. március 21-én erőszakos hatalomátvételnél — az ezeréves Magyar Alkotmányt sárba tiporva — hívtak életre. Ennek az intézménynek, mint a bolsevik diktatúra csúcsszerveinek, legfőbb feladata az volt, hogy teljes hatáskört vindikálva megszervezze a nemzetfenntartó osztályok elnyomását, és támadást intézzen a legszentebb jogintézménynek, így a magántulajdon, a vállalkozás, a forgalom és a munka szabadsága ellen. A történelmi osztályok ellen léptek fel ezek az emberek, behajtva nemzetünket egy világkatasztrófaként jellemezhető egyetemes forradalomba. E célok érdekében pedig az 1878. évi ötödik törvénycikknek

a hatály BT. rendelkezéseibe ütköző cselekmények sorozatát valósították meg.

Mindezekre tekintettel nevezettek mint a Btk. 70. §-a szerint való tettestársakat, a Btk. 127. §-ának 2. pontjába ütköző felségsértés címén azzal vádoló, hogy közreműködtek a Forradalmi Kormányzó Tanács 1919. március 21-én történt megalapításában, annak a platformnak a megvalósításában, amelynek alapján az ún. proletárdiktatúra felállítása proklamáltatott. De vádoló többek között a Btk. 153. §-ba ütköző lázadás címén is nevezettek, mivel részt vettek megszervezett és felfegyverzett csoportok olyan irányításában, amely arra irányult, hogy a váláshoz, a hazához és a társadalmi békéhez szolgáló eszmékhez, elsősorban azonban a magántulajdon szent intézményéhez ragaszkodó osztályokat fegyveresen megtámadják. Nevezettek részt vettek abban a kormányzótanácsban, amely Vörös Hadsereg elnevezéssel új, ún. proletárhadsereg felállítását rendelte el. Ez a hadsereg egyébként semmirekellők-ből és az utcai csöcselékből verbuválódott.

Már most felhívom a Méltóságos Elnök Úr és a Tekintetes Királyi Törvényszék figyelmét arra, hogy a bűnösség megállapíthatósága a haza elvetemült ellenségeivel szemben nem akadályoztathatik meg holmi teoretikai elmejátékok szemfényvesztésével. Jelen bűnvádi perben nyilvánvalóan többről van szó, mint a hatályos törvények egyszerű alkalmazásáról. A Tekintetes Királyi Törvényszéket a történelem intőpéldái kell hogy vezessék folyó ügy megítélésében. Történelmi tárgyalás ez, Tekintetes Királyi Törvényszék, ahol a nemzet történelmi becsületéről, történelmi osztályok becsületéről van szó. A vádhatóság minden igyekezete ellenére sem teljes a Tekintetes Királyi Törvényszék elé terjesztett bűnlajstrom. Már csak azért sem, mert pergazdaságossági okokból a főügyesség elkülöníteni indítványozta a vádlottakat terhelő szocializáló rendeletek meghozatalában való közreműködésüket. De akár teljes a bűnlajstrom, akár nem, ennek a bűnpernek a sértettje maga a társadalom, a maga teljességében. Elégtételt követelünk a most is leselkedő, támadásra mindig készen álló vörös rémmel szemben. Ne feledkezzünk meg Kun Béla búcsúszavairól, aki azt mondta: „Mi az átmeneti idő alatt félreállunk. Ha lehet, az osztályegységet fenntartjuk. Ha nem lehet, akkor más módon küzdünk, hogy újult erővel, tapasztalatokkal gazdagabban, realisabb körülmények között, érettebb proletariátussal új harcba kezdjünk a proletariátus diktatúrájáért, és új fázisát kezdjük meg a nemzetközi proletárforradalomnak.”

Nagyon vigyázni kell tehát, Méltóságos Elnök Úr, Tekintetes Királyi Törvényszék. Ezért joggal hangoztatom, hogy az ilyen emberekkel szemben az enyhítést elrendelő törvények alkalmazásának helye nem lehet, velük szemben a törvények teljes szigorával kell eljárni.

ELNÖK: Kelen József! Mondja el védekezését az utolsó szó jogán!...

KELEN: Méltóságos Elnök Úr! — Tekintetes Királyi Törvényszék! Nehéz és keserves út volt az, amit az utolsó hat év alatt Magyarország megtett. Szarajevó megtorlásának eredménye: világháború. A magyar katonák harctéri dicsőségének eredménye: százezerral több sír, vér és könny, árva és özvegy. És a mi nagy, szent lelkesedésünk, akarásunk, fellángolásunk az ország megmentésére, a nép sorsának boldogabbá tételére, egy jobb jövő előkészítésére szintén újabb gyászt, könnyet, vért és szenvedést hoz.

Méltóságos Elnök Úr! Tekintetes Királyi Törvényszék!

Méltóztassék megengedni, hogy magamról is beszéljek. Bárhol dolgoztam, akár azelőtti állásomban, akár — csekély erőmhez és képességemhez mérten — a szaktudomány és a műszaki szakirodalom terén, akár később, országos problémák intézésénél, mindig igyekeztem magamból a legjobbat adni. Minden irányú működésemet bátran bocsátom bárki bírálatára. A Tanácsköztársaság alattit is. Ezzel talán már be is végezhetném. Ha mégis tovább beszélek, teszem azt azért, mert úgy érzem, hogy amint egy volt a tárgyalás, a vád és a védőbeszéd, úgy egygyé szövődik össze valamennyiünk védekezése is. Mindenekelőtt hitvallást teszek: szocialista voltam, az vagyok ma is. Nem úgy lettem azzá, hogy beleszülettem volna ebbe a hitvallásba, nem is úgy, hogy osztályhelyzetem determinálta volna azt. Szocialistává tett engem a sok tanulás, és az a kevés tapasztalat, amit eddigi életemben szerezni alkalmam volt. Cselekedni akartam én is, s ezért nekem is le kellett mondanom a polgári társadalom néhány olyan előnyéről, amelyet az megtagad azoktól, akik vele megalkudni nem tudnak. És mégis, mint a vádbeszédben hallottuk, törtető, stréber intellektuel a nevünk éppúgy, mint ahogy azok a munkások, akik nappal dolgoztak és éjjel tanultak, hogy megszerezzék maguknak a szükséges tudást és ezáltal egész emberekké legyenek, munkátlan munkásvezéreknék neveztetnek itt.

Engem elsősorban a közgazdaságtan tanulmányozása tett szocialistává. Nem akarok részletesen foglalkozni ezzel, hiszen azok a cselekedetek, amelyek ezzel legszorosabb összefüggésben volnának, a szocializálás cselekedetei, jelenleg nincsenek tárgyalás alatt. Mégis, azt hiszem, hogy röviden szólanom kell erről is, mert csak így tudom indokolni a proletárdiktatúrával szemben való állásfoglalásomat, csak ezzel tudom igazolni magamat is.

Amikor a közgazdaságtan részletekből először kezd kibontakozni valamilyen egységes kép, akkor bámulva lát az ember egy harmonikus épületet, a liberális közgazdaságtan szerkezetét. A szabad verseny mechanizmusa következtében az önzés, az egyéni érdek a közérdek szolgálatában áll. A kereslet és kínálat törvényszerűsége, vaskövetkezetessége idézi elő a termelésnek, a fogyasztásnak, az általános gazdasági helyzetnek, a technika és a tudomány mindenkori állapotának megfelelően a gazdasági folyamatok legjobb lebonyolítását. Ebbe az automatikus folyamatba minden beavatkozás csak káros lehet, és az állam szerepe kizárólag az éjjeliőr; feladata a rend és nyugalom fenntartása. No, de ezzel szemben mi a valóság? Azt kell látnunk, hogy állandóan nő az államok gazdasági kompetenciája, hogy kénytelenek mindinkább és mind erőteljesebben beavatkozni a gazdasági életbe. Még azokban az országokban is, ahol legkomolyabban veszik a liberális gazdaságtan alapelveit, ahol a legtöbb lehetőség is van ezek érvényesítésére, a liberalizmus óshazájában, Angliában, de az Észak-amerikai Egyesült Államokban is, ahol még állami vasutak sincsenek, abban az időben, amikor a közérdeknek minden tekintetben a magánérdek fölött kellett állnia, a háborúban, ott is szakítottak a liberalizmussal. A liberális közgazdaságtannak is kevés olyan híve van, aki ne látná be már, hogy e teória három fő alapvétele — a vállalkozás, a forgalom és a munka szabadsága — nem posztulátum többé, mint azelőtt gondolták, hanem fikció. Tekintetes Királyi Törvényszék! Lehet-e a vállalkozás szabadságáról beszélni ott, ahol a monopóliumok, szubvenciók, privilégiumok, koncessziók, mint az állam

beavatkozásai, másrésztől meg kartellek, trösztök, szindikátusok szabad megegyezés alapján korlátozzák a szabad versenyt és ezzel a szabad vállalkozást? Ugyanakkor a forgalom szabadságáról se lehet beszélni ott, ahol be- és kivíteli tilalmak, árdrágító törvények, díjkedvezmények, vámok, forgalmi adók és illetékek rendszere áll fenn. És vajon munkaszabadságról van-e szó ott, ahol a munkaadók tömörülnek, a munkások szervezkednek, ahol bojkott, kizárás és feketelista van? Látnunk kell azt is: előfordulnak olyan jelenségek, hogy ugyanazon időben ugyanazon helyen vannak pl. munka nélküli cipőgyári munkások, szünetelő cipőgyárak, rothadó bőrök és emberek, akiknek nincsen cipőjük. Ott valahol tehát valami számítási hibának kell lennie...

I. FÉRFIHANG: *Tanuló voltam abban az időben a Ganz Waggongyárban, és mi, tanoncok is, sztrájkot indítottunk száz százalék bérjavításért. Mert akkor éhezünk, cipőnket használt gépszijakból csináltuk, a ruhánk foltozott volt. Még amikor segéddek voltunk, akkor is foltozott ruhában jártunk, különösen télen, amikor a télkabát eltakarta.*

II. IDŐS FÉRFIHANG: *Vittek nap nap után katonákat el, mindig kevesebben voltunk és mindig több munkát követeltek. Hát határtalan volt a munkaidő. Reggel bement az ember a gyárba, nem tudta, hogy mikor jön ki. Annyit sem kerestem, hogy a jegyre kiadott élelmet ki tudtam volna rendesen váltani, mint ahogy az megvolt.*

I. HANG: *Egyébként a gyárban katonai parancsnokság volt. Csendőrség is tartozott a keze alá, akik állandóan őrzárszerűen jártak a műhelyekben. Aki fegyelmetlen volt, akkor kihallgatásra vitték, és annak a gyári parancsnoknak az volt a mániája, hogy aki kihallgatásra ment, azt mindegyiket kopaszra lenyíratta, ha haja volt, és lecsukták a gyári fogdába a vétkezőket.*

II. HANG: *18-as sztrájkkor, emlékszem vissza, szakszervezeti bizalmi voltam. Békesztrájk és*

bérharc egybekötve. Minket, bizalmiakat, egybehívott akkor egy alezredes, a gyár parancsnoka, az acélöntöde és az öntvénytisztító közé. Meg akart tizedelni azzal, hogy ezt a sztrájkot kirobantottuk. Emlékszel rá? Felállítottak bennünket ott sorba, hogy megtizedelnek.

I. HANG: *Emlékszem.*

II. HANG: *Hát persze, mikor meghallották a dolgozók, hogy mi történik a bizalmiakkal, az egész gyár dolgozói odavonultak erre az ügynevezett tolópadvágányra, ahol bennünket fölállított a gyárparancsnok.*

III. FÉRFIHANG: *Zselyonka a bizalmiakat véres fejjel engedte ki a B. VII.-nek az udvarára. Amihelyst meglátta ezt a tüzelőember, aki a kazánokat fűti, és egyik-másik arra menő ember, riadót fűtt, és abban a pillanatban a munkásság leállt.*

I. HANG: *Zselyonka százados vezényelt: ha egy perc alatt a tömeg széjjel nem oszlik, azonnal fegyvert fog használni. Erre mi történt? Nem egy perc, de még egy fél perc sem múlt el, amikor belelövetett a tömegbe. Úgy, hogy ottmaradt hat halott és negyvenhét sebesült.*

IV. HANG: *En a KIMSZ munkájában vettem részt. Természetesen elsősorban az ipari tanulóknak rendezték a munkaidejét,*

rendezték szociális körülményeit, rendezték az iskoláztatás idejét, tehát a munkaidőbe számított az iskoláztatási idő. Megszüntették a kíméletlen kizsákmányolást, és rendezték a tanoncok bérezését is. Mindenesetre, gondoskodtak arról is, hogy a négyéves világháború alatt lerombolt szervezetű ifjúmunkásokat felruhazzák és felerősítsék. Ez elég széles körű akció volt, és ezzel már a direktórium foglalkozott. Ebben magam is részt vettem, mint társadalmi munkás, ennek lebonyolításában.

V. HANG: A 12 órás munkaidőt eltemettük. Kominek elvtárs öszszehívta az összes szeráru-üzemi munkásokat, és akkor voskoporsót csináltunk, amire ráírtuk, hogy itt nyugszik a 12 órás munkaidő. Fölálltunk négyes sorokba, és átvonultunk egy másik üzembe — persze énekelve az Internacionálét. Kominek elvtárs volt a pap, és ő mondta a rekviemet fölötte, akkor a kemencébe bedobtuk a vaskoporsót, és ezzel vége is volt a szertartásnak. Sőt, még a dalárda is énekel . .

KELEN: A gazdasági fejlődés legközelebbi fokának azt kell tartanunk, amikor az egész gazdasági élet minden viszonylatát az állam szabályozza, de most már valóban tervszerűen és most már az igazi közérdek szempontjai szerint. Ezek eszközei továbbá az üzemek szocializálása, az üzemmegosztás és a kooperáció. Mindezek a rendszabályok ma már a szaktudomány közkinccsei.

Tekintetes Királyi Törvényszék!

Március 21-én arról értesültem, hogy egy olyan kormányforma alakult Magyarországon, amely a racionális termelés megvalósítását nemcsak lehetségessé teszi, hanem azt egyenesen meg is követeli. Csak természetes tehát, hogy meghívásra elvállaltam a szociális termelés egyik népbiztoságát. Az ember gyakran nem választhat; a történelmi fejlődés lefolyik a maga útján és minden eszközt felhasznál; minket magunkat is. Megtörténik ez a fejlődés fokozatosan, ha lehet, és megtörténik ugrásszerűen is, ha úgy kell. Hogy az új, mindent kiegyenlítő világrend miképpen fog bekövetkezni, azt előre megmondani nem lehet. Hogy vajon úgy fog-e jönni ránk, mint ahogy azt a szocialisták egyik előfutárja, Owen Robert angol gyáros képzelte, vagyis mint a tolvaj, lopva, észrevétlen, éjnek idején, vagy pedig el fog jönni lelkesedés, piros ló arcok és piros zászlók kíséretében, vagy pedig újabb vérözön, esetleg talán még egy újabb világháború után — mindezt nem tudhatjuk.

Am e pillanatban is csak azt mondhatom Luther szavaival: „Itt állok és nem tehettem másként.” Bűntelen vagyok-e, felmentést kérjek-e? Van bűnöm! Bűnöm az, hittem és hiszek abban, hogy a világ úgy, ahogy van, a maga sok igazságtalanságával, gyásszal, vérrel, könnyel és szennyel, nem a legjobb minden lehető világok között. Hittem és hiszek abban, hogy van egy olyan fejlődés, amely minél több ember minél nagyobb boldogságának lehetősége felé vezet. Én hittem és hiszek abban is, hogy mindenkinek, aki ezt a fejlődést felismeri, vagy felismerni véli, erkölcsi kötelessége képességei szerint önmagát ennek szolgálatába állítani. — Nyugodtan várom az ítéletet.

ELNÖK: Néhány perc szünetet tartunk.

TÖBB KOLLÉGÁMTÓL ÉRTESÜLTEM, MILYEN
HELYZETBEN VAN KELEN JÓZSEF BUDAPESTI MÉR-
NÖK. BÉCSI SZAKKÖRÖKKEL EGYETEMBEN MENTŐ-
AKCIÓT SZERETNÉK INDÍTANI ÉRDEKÉBEN. BIRTO-
KOMBAN VAN A DELFTI ELEKTROTECHNIKAI TAN-
SZÉK IGEN ELŐNYÖS VÉLEMÉNYE. KI KELL JELEN-
TENEM, HOGY ENNEK AZ ÉRTÉKES FÉRFIÚNAK AZ
ÉRDEKÉBEN BÁRHOL HAJLANDÓ VAGYOK, SZÓBAN
VAGY ÍRÁSBAN KÖZBENJÁRNI. EZT A LEVELEMET IS
KELEN FELESEGÉNEK TETSZÉSÉRE BÍZOM: OTT ÉS
ÜGY HASZNÁLJA FEL, AHOL HELYESNEK VÉLI.
A MAGAM RÉSZÉRŐL NAPJAINK EGYIK LEGFONTO-
SABB FELADATÁNAK TARTOM, HOGY AZ OLYAN JÓ
ÉS IGÁZ EMBEREKET, MINT KELEN, MEGVÉDELMEZ-
ZÜK A POLITIKAI DÜHTŐL. MŰVEI, TALÁLMÁNYAI
ALAPJÁN KITŰNŐ SZELLEMI MUNKÁSNAK ISMER-
TEM MEG ŐT. EZÉRT NEMCSAK JOGOM, KÖTELESSÉ-
GEM IS, HOGY MELLETTE KIALLJAK.

BERLIN, 1920. NOVEMBER 8.

ALBERT EINSTEIN

ELNÖK: Az ülést folytatjuk. Az utolsó szó jogán következik Nyisztor György.

NYISZTOR: Méltóságos Elnök Úr, Tekintetes Királyi Törvényszék! Amikor a Főügyészhelyettes Úr a vádbeszédet befejezte, akkor egyenként vett bennünket elő és olvasott a fejünkre. A Tekintetes Királyi Törvényszéknek és a Méltóságos Elnök Úrnak figyelmébe ajánlott engem is, hogy én munkásvezér voltam. Hát én ezt nem tagadtam, és most se tagadom. Én csakugyan munkásvezér voltam 1879 óta és 1898-ban, az első szocialista népgyűlésen, Szatmáron, ahol Mónus József tartott volna beszédet, de elfogta a láz, és abbahagyta, engem lökött fel az asztalra. Még a tábla is a tarisznyámban volt, amelyen írni tanított engem. És én akkor két-ezer emberhez beszéltem. Amikor felálltam, annyira megijedtem, hogy a plafonra néztem, arra gondolva, hogy így talán mégse történik velem semmi baj, és elkezdtem beszélni. Őt perc múlva megálltam, és éljeneztek.

Megvallom, elismerem Tekintetes Királyi Törvényszék, hogy én a szocializmust tanítottam. A szocializmust és a hazafiságot.

Tagadom, hogy a szocializmus azt tanítaná, hogy a hazafiság semmi. A hazafiság nálam nem üres fogalom. Nem akartam, de most úgy látom, el kell mondani azt is, hogy amikor népbiztos voltam, eljött egyszer hozzám a sárbogárdi direktorium, és azt mondta nekem: Arany Lászlóné szeretné, ha azt a házat, amelyben Arany János lakott, feloldanák a szocializálás alól. Én csak annyit mondtam: Arany János emlékének tartozunk annyi kegyelettel, hogy feloldjuk a házat a szocializálás alól.

Az is nagyon marja a lelket, hogy a Főügyészhelyettes Úr azt mondotta rólunk: ezek az emberek itt nem forradalmárok, ezekben nincs lelkesedés, ezek önző emberek, mondotta Főügyészhelyettes Úr, önzők, akik csak a saját érdekeiket akarták. Sőt még azt is mondotta, hogy mi nem

is akarunk igazán kommunizmust; hanem csak uralkodni akartunk, harácsolni, és hogy amit ő most mond, azt a történelem majd igazolni fogja. Én kérem, Tekintetes Királyi Törvényszék, ahhoz szeretnék hozzájárulni, hogy a történelem csakugyan igazoljon majd valamit. De az igazságot!

VI. HANG: Ez alatt a 133 nap alatt maradandó nagy alkotásokat nem tudtunk végrehajtani, részben a rövid idő miatt, részben mert rövidesen fegyvert kellett fognunk a betolakodó ellenség ellen. Amíg még itthon voltunk, amíg még nem kellett kimenni a frontra, államosítottuk a házakat. Próbáltuk a nagybirtokokat fölosztani. Volt cselédeknek juttattunk földeket négyszáz, ötszáz holdas birtokon, ez jólesett ezeknek az embereknek, és pártolták a Tanácsköztársaság föntlétét, és bennünket is. Szóval, a politikánkkal egyetértettek.

VII. HANG: A Lakáshivatal a Parlamentben volt. Naponta ezrivel jöttek oda emberek, lakásigényléssel. Mindenkinak a kérvényét bevettük, hivatalosan mindenkinek az igényét két elvtárs ellenőrizte. Megállapítottuk, hogy igényjogosult és tényleg olyan helyzetben van: annak azonnal adtunk lakást. Körülbelül olyan 30—35 000 embernek. Például Benczúr utca, Andrássy út, a Fasor és mindezek a negyedek, természetesen oda voltak legjobban a proletárok behelyezve. Volt olyan palota, kérem szépen, ott a Benczúr utcában, ahol volt bizony 36 szobás lakás. És ebben a 36 szobában lakott egy gróf — már a nevére nemigen emlékszem —, a felesége, és egy fia.

VIII. HANG: Én magam is albérletben laktam. Annak dacára, hogy sok üres lakás volt Angyalföldön, nem tudtuk megfizetni először, másodszor pedig nem mindenkinek adtak ki lakásokat. Például, ahol gyerek volt,

az nem kapott lakást. Akinek foglalkozása olyan volt, hogy az nem volt rentábilis, annak sem adtak lakást. Én cipésmunkás voltam. Amikor megmondtam azt, hogy én cipésmunkás vagyok, hát „Suszternek nincs lakás!”, mindjárt a házmester azt mondta. Így kényszerültem én magam is a családommal albérletbe menni egy olyan családdhoz, ahol tizenhatan laktunk egy szoba-konyhás lakásban. Három évig laktam ott albérletben, gyermekemmel, feleségemmel, szóval egy tizenhat tagú családdal együtt. És mikor már a forradalmi munkástanács úgy intézkedett, hogy lakáshoz tudunk jutni majd, akkor én is elmentem a lakáshivatalhoz, hogy lakást kérjek a magam részére. Az akkori vezetőt, Somló Dezsőt nagyon jól ismertem, és amikor odakerültem elibe, azt mondja, hogy „Na, és mit akarsz te?” Hát mondom, én lakást akarnék, albérletben lakom, tizennyolcad magammal. „Lakjál még egy hónapig, vagy két hónapig, majd azután gyere! De most egyelőre itt maradsz, és majd nekünk segíteni fogsz ezt a sok zajongó embert elhelyezni.” Berukkoltattak, és akkor elmentünk az ilyen úgynevezett burzsujlakásokra, és ott igénybe vettük a lakásokat. Ez volt a feladatunk. Megindult a költözködés az egész városfronton. Mindenfelé költözködtek az emberek. Leginkább lehetett látni, hogy amikor a proletárok költözködtek, kétkerekű kiskocsira rakták rá a holmijukat, egy szekrényt, egy mosdót, szegényes holmit, azokat vitték

befelé a város felé, azok felé a lakások felé, amiket nekik kiutaltak. Ami ruhát magukkal vittek, azt szegények kimoszták, kitergették az erkélyre, kerítésre. Habár ki volt írva a házakra, hogy „Itt proletárok laknak!”, erre nem is lett volna szükség, mert amikor láttuk azt, hogy itt ki van rakva a pelenka meg a száradó ruha, ez úgyis elárulta azt, hogy itt proletárok laknak. Ott, kérem, azt örömtől nézni akkor. Ott proletárgyerekek voltak, játszótér rendeztek be számukra azokban a kertekben, amelyeket féltve őriztek a mágnások, hogy oda jóformán a madarat sem engedték be. A mi virágaink voltak benne, a gyermekeink. Azok voltak a mi virágaink, és mi annak jobban örültünk (nevet), mint az ő kaktuszaiknak, ami-

ket ott elhelyeztek, abban a kertben.

IX. HANG: Rendesen fizették a lakbért, és hozzá is kezdtek renoválni. Betonozták a konyhát, ahol fel volt törve a konyha földje. Körülményekhez képest rendbe hozták, megcsináltak mindent, ami legszükségesebb. Csak akkor aztán a legnagyobb szomorúságunkra bekövetkezett a vég, mert augusztus 2-án azaz bosszult meg a háziúr bennünket, hogy felemelte a lakbért.

VIII. HANG: Nekem Somló Dezső elvtárs annak idején azt ígérte, hogy „majd a végén neked is szerzünk megfelelő lakást”. Hát a végén én nem kaptam. Arra már nem került sor, hogy én lakást kaptam volna. Azután is megmaradtam tovább albérlőnek.

NYISZTOR: Méltóságos Elnök Úr, Tekintetes Királyi Törvényszék! Énnekem már csak rövid szavam van itt. Amikor a diktatúra mellé állottam, nem haboztam. Nem mondom, hogy nem gondolkoztam afelett, hátha elbukik az, és mi lesz akkor, és azt se mondom, hogy nem tudom, mi történik azokkal, akik részt vesznek egy olyan rendszerben, amely megbukott. Én ezekkel tisztában voltam. De odaálltam, mert lelkiismeretem azt súgta, hogy akkor követek el nagy bűnt, ha nem állok oda, azért, mert ha húsz évig mozgok cselédek és munkások között, akkor nem volnék becsületes katona, ha nem vagyok velük akkor is, amikor kitört a vihar. Én odaálltam, oda kellett állnom azért, hogy azt a sok ezer cselédet és munkást megmentssem a pusztulástól. Odaálltam becsületből, küzdöttem abban a rettenetes viharban, társaimmal együtt. És ha én elpusztulok is, vigasztal engem az, hogy megmentettem a többieket. Az ítéletet nyugodtan várom.

ELNÖK: Szabados Sándor! Álljon fel! Az utolsó szó jogán védekezhet.

SZABADOS: Hadd tegyem fel a kérdést, hogy vajon az alkotmányok megváltoztathatatlan, örökéletre szóló alkotások-e? Azt hiszem, könnyen felelhetek rá: nem! Fejlődnek ezek éppen úgy, mint bármiféle más organizmus. Ha a törvények szembekerülnek az anyagi termelő viszonyokkal, a társadalom többségének gazdasági, szociális és politikai érdekeivel, akkor az ilyen törvények vagy véglegesen hatástalanokká válnak, nem hajthatók végre — a hivatásos jogászok azt mondják erre, hogy a törvény elhal —, vagy az ilyen törvények végrehajtása erőszakot provokál ki, a forradalom erőszakát. A világtörténelem nem látott még békésebb átmenetet egy egészen új társadalmi rendre, mint aminőnek éppen március 21-én vonultunk tanúi. Hiszen egyetlen vércsepp kiömlése nélkül vette át az államhatalmat a proletárdiktatúra, éspedig attól, aki ennek az átadására illetékes volt, az ideiglenes államfőtől. Hadd tegyem hozzá azonban, hogy

én egy olyan kormányban, amelynek programja a nép elnyomása lett volna, egy pillanatig sem foglaltam volna helyet. Mi a proletárdiktatúrát átmenetnek tekintettük a proletár-demokrácia felé, egy olyan demokrácia és egy olyan társadalom felé, ahol egyenlők a jogok és kötelességek, ahol mindenki számára adva vannak az érvényesülés gazdasági feltételei, ahol nincsenek kapitalisták és bérrabszolgák, ahol nincs kizsákmányoló és kizsákmányolt, ahol mindenki, aki a társadalom számára hasznos munkát végez, egyenlően társ és testvér. Hogy mi egy ilyen társadalmat akartunk, azt jól igazolja az április 8-án megjelent rendelet is. Ez a rendelet azt mondja, hogy mindenkinek van választójoga, aki a társadalomra nézve hasznos munkát végez.

ELNÖK: Szabadna talán megtudnom, hogy mit tartottak Önök hasznos munkának?

SZABADOS: Nem könnyű ezt ezen a helyen kifejtennem, de ha méltóztatik, szolgálhatok néhány példával. A Tanácsköztársaság kormánya egyetlen embernek adott hivatalos dísztemetést, dízsírhellyel és népbiztosi méltatással. Az egyetlen ember, aki ezt a temetést kapta, nem kézi munkás, hanem arisztokrata volt. Báró Eötvös Loránd egyetemi tanárról van szó. Íme egy példa, hogy mit tekintett a diktatúra a társadalomra nézve hasznos munkának. Egy másik személy, akire hivatkozni szeretnék, Tisza Istvánnak egy régi dzsentrícaládból származó híve. Meghallottuk, hogy ez az ember beteg, így hát a házibizalmi azonnal utasítást kapott: mindent, amit csak tud, biztosítson neki. Magam is kiküldtem valakit batyuzni vidékre, hogy csirkét, tojást, karfiolt, tejet szerezzen, hogy ez az illető betegségéből megmenthető legyen. Mert ez az ember művész volt, nagy művész, úgy hívták: Szinyei Merse Pál. Nekem ugyan a tanácsrendszer megalkotására vonatkozó rendelet megteremtésében és végrehajtásában semmi részem sem volt, de nem tarthatnám magamat becsületes embernek, ha megtagadnám ezt a rendelkezést. Hiszen forradalmi kísérlet volt ez a rendelet, és csak az undorítóan cammogó és pökhendi, fennhéjázó bürokrácia...

ELNÖK: Vigyázzon a kijelentéseire, nem azért van itt, hogy bárkit is sértessen, aki a régi rendszerhez tartozik! Semmiféle ilyen jelzöt nem vagyok hajlandó meghallgatni! Nagy hatalom van a kezében, vigyázzon!

VÉDŐ: Tiltakozást jelentek be! A vádlott az utolsó szó jogán belátása szerint védekezhet; súlyosan törvényellenes őt hatalmi szóval fenyegetve megakadályozni!

ELNÖK: Üljön le! Maga itt már leszerepelt!

VÉDŐ: Kérem a méltóságos Elnök Úr szavait szó szerint jegyzőkönyvbe venni, hadd legyen írásos bizonyítéka annak, milyen eszközökkel folytatták ezeket a pereket! Nem győzöm kellőképpen hangsúlyozni, mily kevésbé egyeztethető össze a vádlottak és a védelem jogainak állandó korlátoztatása azon alkotmányos elvekkel, melyekre a vád tisztelt képviselője olyan előszere-ttel hivatkozott. E per folyamán keserűen kellett tapasztalnunk, hogy egyetlen védelmi indítvány, egyetlen olyan javaslat sem nyert elfogadást, mely az igazság kiderítését célozta.

ELNÖK: Hogy meri sértetgetni a bíróságot! Figyelmeztetem, hogy szankcióhoz folyamodom, ha nem hagy fel tűrhetetlen magatartásával!

VÉDŐ: Méltóságos Elnök Úr! Én csupán azt sérelmeztem, hogy ezek a férfiak, akik előttünk állnak, és akiknek tisztességéhez kétség nem férhet...

ELNÖK: Védő Úr! Ne folytasson itt propagandát!

VÉDŐ: Nem én folytatok propagandát, Méltóságos Elnök Úr, hanem azok a lapok, amelyek pénzhamisítással és gyilkosságokkal vádolják azokat, akiknek puritánsága, embersége a tárgyalás hosszú hetei és hónapjai alatt ékesen bebizonyítódott! És kik ezek a vádlók? Akik maguk is kénytelenek beismerni, hogy a tisztikülönítményesek gyilkolnak, még ma is gyilkolnak, naponta gyilkolnak, rendőröket is gyilkolnak!

ELNÖK: Védő Úr! Ilyen körülmények között ön is a vádlottak közé kerül!

VÉDŐ: Több védőtársam már odakerült e per következményeként. De még ha a mai lapok által hírül adott új derestörvény alapján meg is botoztat a Méltóságos Elnök Úr, elmondom, amit a jövő ügyis tud: nem ezek a vádlottak a bűnösök...

ELNÖK: Elég! Azonnal hallgasson el. Kivezettetem!... Jegyezze meg, hogy nem a védelem, hanem a tanács elnöke vezeti a tárgyalást! Fel ne merjen szólalni még egyszer! A bíróság végtelen emberségességét példázandó, e minősíthetetlen incidens ellenére is lehetőséget adok a vádlottnak, hogy folytassa mondókáját.

SZABADOS: Valóban tiszteletreméltó, hogy — a per végére érkezvén — egy ízben még a tételesjogi rendelkezések is érvényt szerezhetnek maguknak. Így hát inkább törvény adta jogommal, és nem a Méltóságos Elnök Úr jóindulatával élve folytatom. Én, tekintetes Törvényszék, nem is mondhatok egyebet, minthogy abból, amit én cselekedtem a diktatúra alatt, nem bántam meg semmit, és hogy az ügyemet nyugodt lélekkel bízom rá minden forradalmak legfőbb bírójának, a történelemnek ítéletére. Vanak, akik azt mondják, hogy mi valami álomországot akartunk. Igen, én nem is tudtam mást elképzelni, mint egy ilyen álomországot. Olyat azonban, amely realitássá válik. Szocialista hitvallásom alapja az, hogy végül is el kell következni egy ilyen társadalomnak.

ELNÖK: Súlyos tényekkel van vádolva, Bokányi Dezső. Tegye meg hát észrevételeit.

BOKÁNYI: Elhangzott itt az a vád is, hogy a polgári osztály megsemmisítéséről lett volna szó. Ilyesmit én nem találok egyik platformban sem, ilyet nem is fogadtunk el. A valóság az, hogy a polgárság százezrei vettek részt a Tanácsköztársaság rendeleteinek nemcsak végrehajtásában, hanem mint hasznos szakerők, bekapcsolódtak a kommunizmusba, fizetést kaptak, sőt amennyiben bankbetétek voltak, kétezer koronáig a maguk külön jövedelmét is felvehették minden hónapban. Ami a magántulajdon megszüntetését illeti, ez sincs a munkástanács által elfogadott platformban, de különben is a magántulajdon megszüntetése már a Károlyi-kormány alatt kezdetét vette. Ez a folyamat már akkor megindult, mégpedig a földreformmal, a gyárak és üzemek szocializálásával. Amit azonban az előbbi kormányok kényszerből tettek, azt a Tanácsköztársaság kormánya új tartalommal töltötte meg.

Fejemre olvasták itt a lázadás büntettét is. Ennek gerincét, úgy látom, a Vörös Hadsereg megalkotása adja. Állítólag ez volt az a hatalmi erő, amely a törvények uralmának és a jogrendnek helyreállítására irányuló mozgalmak letörésére felhasználhattott.

Kijelentem, hogy a véderő felállítását a legsürgetőbb feladatnak tekintettem. A megbeszéléseken én a hadkötelezettség mellett foglaltam állást, de az, hogy toborzás vagy hadkötelezettség, tulajdonképpen nem is volt fontos számomra. Azokban a beszédeimben, amiket a katonák előtt tartottam, mindenütt katonai feladatokról és katonai célokról beszéltem,

megvallom és vállalom, hogy az ANTANT imperializmusa ellen buzdítottam az embereket. Azt sem tagadom, sőt büszkén vállalom, hogy jelentős részem volt a hadsereg megszervezésében. Igenis, színházban, utcán, moziban, műhelyekben, gyárakban, ahol csak tömegek voltak, ahol csak munkások jöttek össze, beszédeket tartottam. És, igenis, azzal a zászlóval, hogy mindenkinek kötelessége belépni a Vörös Hadseregbe. Beszéltem én többek között a Magyar- és a Vígsházakban is, felszólítva az egész jelen volt közönséget, hogy mindenki jelentkezék és lépjen be a hazát védelmező Vörös Hadseregbe. Kimentem az Óbudai Hajógyárba, ahol megkérdeztem, hogy ki volt katona. És azoknak, akik katonák voltak, azt mondtam, hogy mindjárt ragadjanak fegyvert és azonnal jöjjenek velem a kelenföldi kaszárnyába. És az emberek jöttek. Nemcsak azok, akik már voltak katonák, hanem olyanok is, akik addig még nem voltak.

IDŐS FÉRFIHANG: *Sóter Alajos nyugalmazott bányász, Salgótarján. Kérem, május elsején megtartottuk a nagygyűlést. Szónokok előadták, hogy Magyarország veszélyben van. Felkérték a bányászokat, gyáriakat, minden ipari munkást, hogy legyen résen mindenki, mert napok kérdése vagy órák kérdése, hogy az intervenciósook betörnek Salgótarjánba. És ez az egy bányánk van, azt is el fogják tőlünk venni. Erre mi ígéretet tettünk, amit május 4-én délelőtt, kilenc és tíz óra között be is váltottunk. Kimentünk a bányából, a piactéren mindenki a puskát kapdosta, és mindenki már ment a hegyek közé. Erre György Pista, a salgótarjáni dandárnak a parancsnoka azt mondta: Várjatok, majd felöltöztök ti, nem így mentek... Akkor mindenki átöltözött, katonába, és ki a határra...*

X. HANG: *Amikor a mezőtúri zászlóalj megérkezett, tőlünk kérdezték meg, gyerekektől, hogy merre vannak az intervencióso csapatok. Mi elmagyaráztuk, hogy merre. Akkor az őrmester hátrafordult a katonák felé, és azt mondta: „No, fiúk, most már isten ne segíts, csak csodálkozz!...”*

(Öregek énekelnek:

— Munka vitézei, még mire vártok? Jönnék a szovjeti, hős proletárok. Utat a fegyverek erdeje vág, Eltűnik innén a régi világ.)

BOKÁNYI: *Elvitársak! 1919. május hatodika van ma, és nekem ezen a napon még több helyütt kell beszélnem. Engedjék meg hát, hogy csak röviden szóljak.*

A munkásság mindenkorilensége volt a háborúnak, amely a kapitalizmus és az imperializmus érdekében kellett folytatnia. Ma azonban minden öntudatos proletár tudja azt, hogy miről van itten szó: a proletárállam megmentéséről, minden munkás egyéni életéről van már szó. A magyar proletáriátus érzi és tudja, hogy az fog most eldőlni, hogy vajon visszasüllyedünk-e ismét a régi rabszolgasorba, hogy a kapitalizmus szöges ostora megint éles és mély sebeket ejtsen a testünkön, hogy újra jogfosztott, kiszákmányolt páriák legyünk-e, vagy pedig a miénk legyen minden hatalom és a dolgozóké legyen minden szépség és jószág, amit csak az élet adhat. Budapest munkássága teljesen tisztában van azzal a világtörténelmi hivatással, amelyet ezekben a nehéz és komoly órákban teljesít. Olyan hatalmas erő ez,

amelyet a burzsujok szolgálhadda nem fog tudni letiporni.

V. HANG: A Kominek elvtárs értesítést kapott a járőröktől, hogy a csehek páncélvonattal támadnak. Hát erre neki egy ötlete támadt, hogy van a salgótarjáni acélgyárnak egy házi mozdonya, ezt alakítsuk át páncélvonattá. Akkor ő kiadta a rendelkezést a kazánkovács mesternek — Cserbe, Percze, ezeknek —, hogy azonnal lássanak hozzá és csináljanak egy páncélvonatot. Voltak kazánlemezek, és ezekből a lemezekből házilag megcsinálták. Volt a gyárnak egy lapos kocsija, azt még melléje csatolták, amire nyolc centiméteres ágyút szereltek rá, a mozdony-előterébe pedig felszereltek egy nehézgéppuskát. Ezzel a páncélvonat elkészült. Akkor kiadták a parancsot, hogy két kocsit csatoljanak hozzá, MÁV-kocsit. Aztán lementek a Nagyállomásra. Ott már nem találtak senkit, csak egy öreg bakterka volt, aki őrzött, mert a többi vasutas elmenekült. Akkor föl is mentünk Somosra. A sátorosi kőbányában, egy ötlete támadt a Kominek elvtársnak, hogy rakjuk meg ezt a két kocsit bazaltkővel. Meg is raktuk a két kocsit. Azt mondja: „Ha elfogy a lőszerünk, akkor ezzel fogunk indítani támadást.” És úgy is történt a dolog. A kö-

vet arra tudtuk használni a harcban, hogy megraktuk a két kocsit, és felmentünk vele egy magaslatra, ott meglökettük a mozdonnyal és ez nekiszaladt az intervenció hadsereg egy páncélvonatának. A páncélvonatot kisiklasztotta, és ő a töltésről legurult, le, a völgybe. Ezzel úgy elriasztottuk az intervenciósokat, hogy ezek azt gondolták: itt, ki tudja, milyen hadsereg van. És mikor mi megjelentünk páncélvonattal, ők nem is tudták elképzelni, hogy itt még ilyesmi is létezik...

XI. HANG: A kilences mozdony, az kivette a részét a Tanácskőzársaság háborújában is. És amikor visszatért, ugyanúgy bekapcsolódott a termelésbe, ugyanúgy a békés munkát folytatta, mint ahogy a mai napig is folytatja.

XII. HANG: Ez már körülbelül hatvanéves. Időközönként már kazáncsere volt, javítottak rajta, úgy hogy felújítjuk mindig. Ez már egy ereklye lesz a Tarjáni Acélgyárnak.

(Öregek énekelnek:

— Munka vitézei, még mire vártok?
Jönnek a szovjeti, hős proletárok.
Utat a fegyverek erdeje vág,
Eltűnik innét a régi világ.)

BOKÁNYI: Tekintetes Királyi Törvényszék! Az én címem hadtestparacsnok volt. És én ezt megbecsülésnek tartottam. Hogy járt-e ez valami különös kiváltsággal? Hát többek között azzal, hogy a nagy nyári forróságban vasúti kocsiiban lakhattam. Ezzel a kiváltsággal járt ez a cím, én azonban büszkén vállalom ezt a címet. Szememre vetették azt is, hogy szívesen és szeretettel beszéltem Frankel Leóról. Igen, Frankel Leó nekem valami csodás tünemény volt. Egyszer Párizsban, egy nagygyűlésen beszéltem a francia munkások előtt, és a tömeg nagy tapsal fogadta, amikor Frankel nevét említettem. A párizsi munkások büszkék voltak a kommün magyar származású miniszterére. Én Frankel Leót nagy embernek tartom, akit a francia munkásság szívébe zárt és akinek a magyar nép is kegyelettel őrzi emlékét. Mi, szocialisták, a forradalmárokat tartjuk nagy embereknek.

És ezen nem tud változtatni egyetlen osztálybíróság elmarasztaló ítélete sem.

ELNÖK: A Királyi Törvényszék, a Magyar Szentkorona nevében, a következő ítéletet hozta:

Kelen József, Nyisztor György, Szabados Sándor és Bokányi Dezső vádlottak bűnösök felysértés és lázadás büntetével, továbbá meg nem határozható számú gyilkosság büntetére való felbújtásban, és pénzhamisítás büntetében is. Ezért a bíróság Kelen József, Nyisztor György és Szabados Sándor vádlottakat életfogytig tartó fegyházra, Bokányi Dezső vádlottat pedig halálra ítéli.

Ezen ítélet ellen fellebbezésnek helye nincs.

XIII. HANG: Én is letartóztatásba kerültem. Háromszázhetvenen voltunk a törvényszék épületében. Ottan összeült egy ítélkező bizottság Révész István pápai prelátus elnökletével. Kecskeméten, akiket politikai magatartásuk miatt kivégeztek, körülbelül ötvenhárman voltak. Minden tárgyalás nélkül kivégezték őket. Én a második emeleti 46-os zárkában voltam, ötödik magammal kijelölve. Oda harmadiknak jutott fel a kivégző osztag. Sorban szólították: Szegedi Lajos, Lazarovits Károly, Farkas Sándor, Takács György és Szili István. Öten voltunk a névjegyzéken. Szegedi Lajost leütötték puskatussal. Nem akart kimenni, hát térdre vágódott, összeesett, kihúzták. De meg kell mondanom: előzőleg, még mielőtt ezek a kivégzések megkezdődtek volna, benn járt a pápai prelátus. Végigment a zárkán, ahol a kivégzendők névjegyzéke fel volt akasztva. Azt mondta nekem a főpap: „Térj Istenedhez, fiam, még nem késő!” „De hát milyen bünt követünk el, főtisztelendő úr, hogy itt a gyónás szentségét akarja velünk végrehajtatni?” Azt mondja: „Nem érzed magadat bűnösnek? Hiszen vétettek a magántulajdon szentsége ellen, és fegyvert fogtatok a fennálló társadalmi rendre.” Azt mondtam: „Fegyvert fogtunk a

betolakodó ellenségre, ez pedig len minden állampolgárnak szent kötelessége. Ha a hazáját megtámadják, meg kell védeni!” A főpap azt mondja: „Tinektek nem is volt hazátok!” Mondom: „Tényleg igaz a', főtisztelendő úr, mert minket hazátlan bitangoknak neveztek.” Otthagyott bennünket, megfenyegetett. Utána való napokban jöttek a mi zárkánkba is, s elhurcolták — mint ahogy már mondtam — Szegedit, Lazarovitsot, Farkast, Takácsot. Takácsot nem vitték el, mert valahogy — nem tudjuk ma se, akkor se tudtuk, honnan — elővett egy börtönvát, és elmetszette saját nyakát. Ez az esemény a banditákat is megzavarta. És az ott statisztáló Bálint fogházor — aki a zárkákat nyitogatta — belépett, és énvelem és egy Székely nevezetű nagykörösi nyomdással, aki már nem él, vitette le ezt az átvágott torkú embert a törvényszék udvarába. És itt olyan hátsó zárkába, a földszinten, bebújtatott bennünket. Nem vitt már föl az emeletre. Így maradtam meg.

DR. CSATÓ: Gyilkosok kezében voltunk. Aki a kezük ügyébe került, vagy a különítmények végeztek rövid úton velük, vagy pedig ez a látszatbírászkodás, ez a törvénytelen eljárás végzett velük.

KEMÉNY FÉRFIHANG: Innen mon-

dok köszönetet azoknak az élő embereknek, akik a Tanácsköztársaság bukása után jóindulattal voltak irántunk, akik dugdostak a fehér elől. Köszönetet mondok a családomnak, amely oly sokat szenvedett az (sír) apjának eszméjéért folytatott harcban. Borzas István, Várpalota.

DR. CSATÓ: Gyilkosok ítélkeztek munkások, parasztok, vagy pe-

dig haladó értelmiség legkiválóbbjai fölött. Azóta hosszú idő telt el. Nem voltam már egész fiatal ember akkor sem, amikor a Tanácsköztársaságban dolgoztunk. De élettapasztalatom és jogi tudásom alapján csak azt tudom, hogy ami hazugság, az előbb-utóbb kiderül, és helyreáll a történelmi igazság. Népbiztosainknak tiszta emlékéket így őrizze meg a mai nemzedék.

Lehel István rajza

KALÁSZ LÁSZLÓ

SZÉTSZÓRÓDNAK SZELEKBE

a gondolatok
a gondokat áradó patak hígítja
zuborog tartás formálódás nélkül
a szó
izzik ellágyul mire fölérne
ami fölér is
mindegyre sikongatóbb
a gátlások gombócai
gátat torlaszolnak a szónak
a hordalék-iszonyatok
zátonyát az elapadónak
építik építik
emelik egyre magasabbra
a tavasz megint elmos
patakba álmosító zivatarba
semmi keménység
csontjaim iszaposodnak
elpuhult telem
meg nem szilárdul többé
megint egy tavasz egy nyár
s talán egy ős s talán még egy tél
nem edződöm a világhoz
érceimet nem választja a víz ki
nem csapódik fémem a salakokból
kés ellen késsé nem bírom élesíteni

RÓNAY GYÖRGY

KASSÁK

Sorra kidőlnek
a nagy fák.

Ez a tölgy is kidőlt.

De mi ez az orgonabúgás
holt koronája helyén?

Örök lombjai zúgnak
emléke viharában.

A VARÁZSLÓ HALÁLA

Füst Milán emlékének

Hát odalett a te éneked is,
és végleg néma lett a régen hallgató!
Elszunnyad végül minden dohogás,
s a bölcsek szikár lámpafénye kialszik;
minden jelenés semmivé hanyatlik,
s átveszi birodalmát az öröklét.
Száműzött lovasaid a hágón visszaneznek,
búcsút int csontkezük, lemerülnek a völgybe,
ó városok felé, hol szüntelen harang szól,
s nem látni őket soha többet!

Így múlik minden. Denevérszárnyakon
elszáll a vaksi lélek, kis vinyogást se hallat.
Banyák és baglyok éjszakája jön,
s hordókon bőfögő bamba részegeké —

Aludj, Varázsló!

ISZLAI ZOLTÁN

AZ ÚJ JÁTÉK

Lépj be, ez felnőtt ország.
Felnöttek szigorúsága,
szigorú országa.

Hagyd kint a játékaidat,
játékaidat újra kell csinálni,
újra kell kitalálni.

Megtalált keserűség,
keserves kötelesség.
Veszítsd el, ami megvan,
dobd csak el, ami megvolt.

Újra ki kell találni,
mert szörnyű, ha nem lenne,
kellene, ha nem volna
és nem lesz, hogyha nem kell.

Ez itt a felnőtt ország,
hagyd kint a régi szavakat,
vesd le a régi ruhát
és mindent, amit adtak,
most újra kell csinálni
új ruhát, új szót,
megismételhető halált.

Itt van a felnőtt ország,
rengeteg felnőtt játék,
új ruha,
új szó,
vadonat halál.

Íme, hát berendeztem,
íme, hogy lakhass benne,
vadonatúj kötelmem,
halálom kísézője,
holt testem mosónője,
új játszám, új játékom,
továbbfolytatás.

SZEMLÉR FERENC

FELHAGYOTT ÁLLOMÁS

Vonat nem jár a gyom
fölverte síneken. Az árva
lapályról a volt forgalom
elköltözött más szebb reményű tájra.
A szemaforok holt szeme egész
napokon át kihalt pályákra néz.
Rég
áramtalan a vezeték,
s hűdött tagok példázata szerint:
a térközbiztosító kar se int.
Épületén hanyag
unottság, tompa csend
és a lebontás hallgatag
fenyegetése leng.
Névtáblájának szegnyoma
látszik csak a falon.
Vajon hova
tűnt — gondolja, aki
itt jár s eszét egyre erőlteti:
hogyan is hívhatták vajon?

HOMORÓD FELÉ

A kóbor kövecsek, a hallgató por
fölött már régóta aszfaltburok.
Nyögő kerékagy nem zökken, és
a mezítláb sem botlik gödörbe. A sima
csöndben gépkocsi surran...

Miért keresed
ezt az egykori utat?... Rég sehol már.
Csupán az erdő kétoldalt, az igen,
az még tán ugyanaz – a lengő
árnyak szövedéke, az ágak hasonló
növése az ég alatt... De lehet, az sem
azonos már! Öt-hat évtized múltán
új erdő nő a régi hegyre.

Itt ment, ugye, a két kis gyerkőc? És a fák
mögött ott leskelődtek a kitörni kész
fenevadak!... Itt! Itt!... Emlékszem jól a
kanyarra, amely mögött a mentő
házak hallgattak. Ha eljutunk odáig,
megmenekültünk a borzalomtól!...

Most is
házak hallgatnak, ó, de milyen idegenül!
Hivatalos felirat. Sorompó. Magánosoknak
Tilos A Bemenet... Hová menekedném,
ki olyan magános vagyok? Csak az erdő
suhog az aszfaltos út két oldalán.

Milyen szerencse, hogy
nincs benne semmi.
Sehol egy fenevad.
Csak ég.
Csak ág.
Csak fa.
Csak föld.
Csak árnyék.
Minden egyéb sehol.
Régóta már sehol.

FENÁKEL JUDIT

ÜDVÖZLET
ALTOR-
NYÁRÓL

Kedves Főnököm!

Mivel úgy döntöttél, hogy előbb Párizs, aztán Krakko helyett inkább Altornyáról íratsz velem riportsorozatot, tisztelettel bejelentem, elkezdtem a munkát. Mindenekelőtt lakást próbáltam szerezni, ugyanis a szállodát — ahová intenciód szerint költözni kellett volna — néhány éve renoválják. Háromnapos itt-ott lakás után végre találtam egy szobát a város közismert honpolgárának házában. A leveleket — amennyiben lesznek — ezután kérem Czirbus Lajos címére küldeni. Hamarosan jelentkezem a nyitó riporttal.

Addig is üdvözetem küldöm Altornyáról,

Czimer Miklós

Az idegenvezető hivatalos szövege, amelyet a városnéző séták alkalmával — elsősorban külföldi turistacsoportok tájékoztatására (eddig egy alkalommal), de szükség szerint belföldi érdeklődők kérésére is (évenként mintegy két alkalommal) — elmond:

„Kedves Vendégeink!

Szeretettel üdvözljük Önöket a fekete tátikák városában, Altornyán. Városunk a múlt század derekán a hasonnevű Altornya község helyén tette meg első lépéseit a várossá fejlődés útján. Az alig 500 lélekszámú falu urbanizálásában múlhatatlan érdemeket szerzett Guba Márton (1812—1893) virágkertész — úgy is mondhatnánk, a virágok művésze —, aki a kedvező alföldi talajon a rózsaszín tátika és a lila árvácska keresztezéséből létrehozta a fekete tátikát, városunk egyedülálló specialitását. Ezzel a különös virággal — leánygyermek halála alkalmából — teleültette a falut úgy, hogy nem maradt utca fekete tátika nélkül. A környékbeliek csodájára jártak Guba Márton virágjának, s rádöbbenek, hogy Altornya a kedvező körülmények folytán a virágkertészet paradicsomává válhat. Ezzel megindult az alföldi kertészek bevándorlása és letelepedése. Így került ide — mint virágszerető ember — jó néhány évtizeddel később a nyugalomba vonuló híres úszóbajnok, Sroppner Iván (1879—1941) is, aki viszont az úszósportot lendítette fel olyan sikerrel, hogy a város, érdemei elismeréséül,

közfürdőt létesített — eredeti formájában ma is látható az Arvácskai utca sarkán —, s a kiváló létesítményt róla nevezte el. Az épületet eklektikus stílusban tervezte Brüll János építész, a rajta látható órát az elefántcsont utánzat mutatókkal Széki Csaba helybeli órásmeister készítette.

A Kossuth tér jelenlegi alakzatát a század elején nyerte el. A városházát gróf Eszterházy Rudolf mezőszéksósi kúriájának mintájára ugyancsak Brüll János építész tervezte; az előtte létesített parkban látható Guba Márton és Sroppner Iván mellszobra. A városházával szemben a Táncsics Mihály Művelődési Ház — épült 1959-ben a régi Gyurica-féle cukrászda helyén. A város óriási anyagi áldozatok árán építette az 54 helyiségből álló kulturális objektumot, amelyben mozi, színházterem, 8 szakkör és egy falatozó üzemel. A művelődési ház jobb oldalán tekintsek meg a Sroppner-cukrászdát — az úszóbajnok fia nyitotta meg 1937-ben —, egy ízben tejeskávét és vajassüteményt fogyasztott benne Lóbarsz Endre, hazánk nagy természettudósa. (Lásd bal oldali negyedek asztalon a lapra erősített fémtáblát.) A kultúrház bal oldalán — pillanatnyilag eltakarják az állványok — láthatják kedves vendégeink az Árpád szálló és étterem épületét, amelyen jelenleg korszerűsítési munkálatok folynak. Az átépítés után ez lesz a középalföld hetedik legkorszerűbb vendéglátó egysége, amely egy-szerre 197 szállóvendég befogadását teszi lehetővé. Mellette tekintsek meg az ugyancsak Guba Mártonról elnevezett kertészeti technikumot, amelyben a környékbeli fiatalok sajátítják el a legkorszerűbb kertészeti ismereteket.

A város neves intézménye még a versenystálló — a lovakat két évvel ezelőtt profiltisztítás, címén a budapesti istállókba csoportosították át —, a vadonatúj autóbuzsmegálló, és az önkiszolgáló illatszerbolt, amely nagy áteresztő képessége révén mutatja a modern kereskedelmi módszerek előnyét a hagyományos formákkal szemben.

Kedves vendégeink, hölgyeim és uraim, érezzék jól magukat Altornyán.”

Bejegyzés az IBUSZ helyi kirendeltségének panaszkönyvébe:
„Rövid város, hosszú duma

egy átutazó.”

CZIMER MIKLÓS RIPIORTJA:

ÜDVÖZLET ALTORNYÁRÓL

1. HÁZAK ÉS UTCÁK

Kisváros az alföld közepén. Sok por, sok napsütés, sok virág. Fiatal város, rövid története nem tartogat meglepő fordulatokat. Helyi különlegessége a virág, abból is a Guba Márton-féle fekete tátika. Ez a gyászkalapra emlékeztető növény benőtte az utcákat, s ha a szél végigsöpör a tátikasorok között, úgy tűnik, mintha apró emberek temetési menete haladna előre.

A város az ifjúságra jellemző buzgalommal építgeti a maga hagyományrendszerét. Elsősorban Guba Márton egykori virágkertész emlékeire támaszkodik a legendateremtésben, hiszen a hagyományok jó része valamilyen legendának köszönheti születését. Az altornyai legenda azt tartja Guba Mártonról, hogy kislánya halála miatti gyászában teremtette meg a fekete taticát, hadd gyászoljon vele legigazabb barátja, a természet is. Akár igaz, akár nem, mutatós história, alkalmas rá, hogy nyitó lap legyen egy kisváros történetében. S mivel a fekete tatica sorok valóban beszövik az utcákat, sőt az út nélküli csapásokat is, Guba Márton emléke fennmarad, tovább él a legifjabbak között.

A helyi büszkeség kétségtelenül a közfürdő. Nem méltatlanul, hiszen akármelyik nagyváros megirigyelhetné a tisztálkodásnak és sportnak ezt a remekül komfortizált középületét. A fürdő a város másik nagy fiára tereli a szót — az idősebbek talán még emlékeznek a nevére —, Sroppner Iván volt úszóbajnok is hozzájárult az altornyai történelemtkönyv megszerkesztéséhez. A híres úszó ugyanis nagy virágbolond volt, s visszavonulása után egészen a virágoknak akarta szentelni magát. A legenda szerint ezért költözött volna Altornyára. Mások viszont azt állítják, hogy a temető mellett örökölt egy házikót valami távoli nagynénitől — s más vagyona nem lévén, szerzett javait tudniillik utolsó pengőig elitta a kiváló sportember —, ide kényszerült öregségére. Ez utóbbi történet hitelességét támasztja alá, hogy Sroppner a továbbiakban egyáltalán nem jeleskedett a virágkertészetben, viszont annál inkább fellendítette, illetve bevezette az itt eddig ismeretlen úszósportot.

De térjünk vissza a fürdőhöz. Én magam is visszatérek oda minden adandó alkalommal, hiszen ez az egyetlen ténylegesen összkomfortos épület Altornyán. Nem sikerült kiderítenem a titkát, de tény, hogy ha a város területén mindenütt kiszáradnak a vízcsapok — mert csapok vannak —, itt akkor is friss víz ömlik a zuhanyozókban, s más helyiségek is kifogástalanul működnek. Valóságos oázis a közfürdő, s ez nem márványoszlopaínak s a homlokzatot díszítő órának köszönhető, mint azt a kissé elfogult lokálpatriotizmus elhítenni szeretné.

Kegyelettel viseli gondját a város a versenystállónak, amely már több éve nem verseny, két éve meg csak nem is istálló, de a középületek sorában igen előkelő helyet foglal el. A tervek szerint egyszer majd nyári vendéglővé alakítják át, s erre a célra bizonyára alkalmasabb lesz, mint korábbi hivatalára. Jelenleg azonban — bár kívülről őrzi régi fényét — belül a borforgalmi vállalat raktárhelyisége.

Említést érdemel a falusi kúriát utánzó tanácsháza is, amiről első tájékoztatásomban azt hittem, hogy népművészeti múzeum, továbbá az óriási művelődési ház ötven-egynéhány szépen berendezett jobbára üres helyiségével.

A házak többségét még Altornya községtől örökölte Altornya város. Ezek földszintesek, hátul kis verandával, kert övezi őket, s a kertben sok társa között ott van az elmaradhatatlan fekete tatica. Emeletes ház mindössze nyolc vagy tíz akad, ebből kettő már a hatvanas években épült, modern lakóház-építkezésünk modorában. Van bennük parkettás szoba, erkély, fürdőszoba és angol WC, csak éppen a víz hiányzik. Ezért a sarki artézi kút ugyanolyan demokratizáló központja a közvéleménynek, mint az igazi falukban, ahol ez a természetes állapot. Esténként itt áll sorban a parasztasszony, az orvosnő, a tanácselnök fia és a rendőrkapitány, mert vízre mindenkinek szüksége van, s a vizet csak a jó öreg artézi kutaktól kapják meg az altornyaiak.

Következik: AZ ÖREGEK TÖRZSASZTALA

Oszikám!

Megint kibaltázott velem a cég, de ez neked se újdonság. Itt senyvedek a legkoszosabb, legunalmasabb, legalföldebb alföldön, megfosztva attól, hogy egyetlen szenvedélyemnek, a fürdésnek hódolhassak. Itt ugyanis fürödni csak a közfürdőben lehet, de még mosdani meg inni is, hogy egyéb szükségleteimről ne is beszéljek. Napok óta székrekedés kínoz, mivel 11 előtt nemigen jutok le a fürdőbe, márpedig az én vekkerem reggel 8-ra van felhúzva. Ezért kérek:

1. Küldj nekem valami tisztességes hashajtót, ami nagyobb zűrt nem csinál.

2. Szaladj fel a lakásomra — kulcs a szomszédban — és keresd meg a zseblámpámat. Ott lesz valahol az íróasztalom második fiókjában a csavarhúzó, sörnyitó és egyéb kacat között. Itt tudniük csak a főtér világításában lehet bízni, a mellékutcák 7 óra után olyanok, mint kedves házigazdám koponyája belülről. Címem: Czirbus Lajos, Szegfű u. 7. Minden utcának virágneve van, ne hogy összetéveszd valami más növényzettel.

Egyelőre legjobb komám a táskarádió, amíg Czirbus elvtárs ki nem szekirozza a lakásból. Kitűnő ember a házigazdám, hallotta valahonnan, hogy Nyugaton sok a táskarádió, s azóta minden Szokol-tulajdonost az imperializmus titkos ügynökének gondol. Nem balhézhatok össze vele, nemcsak azért, mert szobát adott nekem — a szállodát két éve felújítják —, hanem azért se, mert várostatya, köztisztletnek és közneveltségnek örvend.

Nem untatlak tovább, a többbit szóban. A lányoknak küldtem képeslapot, hogy élnek nélkülem?

Ölel:

M i k l ó s

CZIMER MIKLÓS RIPORTJA:

ÜDVÖZLET ALTORNYÁRÓL

2. AZ ÖREGEK TÖRZSASZTALA

Két törzsasztal ismeretes a Sroppner-féle cukrászdában. Az egyik a kertészeké, a másik a napszámosoké. Altornyán ugyanis így oszlik meg a társadalom: vannak kertészek és vannak napszámosok. A kétféle elnevezésnek ma már inkább műemlék jellege van, semmint valóságos tartalma. Kertészek és napszámosok ugyanis békés egyesülésben élnek a Fekete Tátika kertészeti termelőszövetkezetben, ahol állítólag kiválóan keresnek Guba Márton virágaival.

A kertészek asztalánál Veresdi Tóth Antal elnököl. Hatvanas, ezüstfejű, szikár ember, s a kertészekhez annyi köze van, hogy apjának nagy jövedelmű kertészete volt 30 évvel ezelőtt. Tulajdonképpen örökölte az elnöki tiszteletet, s a napszámosok törzsasztalától kijáró mélységes megvetést, amit a helyesírásban járatos férfiú fensőbbségével visel el. Egyébként ügyvéd, azaz ügyvéd volt, ezért a cukrászdában doktor úrnak szólítják. Mintegy hatan-nyolcan ülnek az asztalánál, de esténként néha tizenkettőre is összeszaporodnak. Va-

lamennyen hozzá hasonló öregurak: a polgári iskola nyugalmazott igazgatója, a volt városi főorvos, a volt városi főkertész, a volt anyakönyvvezető meg a Guba-ház jelenlegi gondnoka. Igazi lokálpatrióták, szívük szüntelenül városukért dobog, ez ki is tölti hétköz- és vasárnapjaikat. Veresdi Tóth Antal egy nagyobb monográfián dolgozik évek óta, amelyben Altornya város történetét írja le — különös tekintettel Guba Mártonra és a versenystállóra — tervei szerint 240 oldalon. A helybeli újság már több ízben közölt belőle figyelemre méltó szemelvényeket.

Nem kevésbé jelentős a volt anyakönyvvezető fáradozása sem, aki tenyérnyi udvarán mintakertészetet létesített, s a két ágyasba zsúfolt virágokat kis táblácskákkal látta el, mindegyiken föltüntetve a városban meghonosodásuk idejét.

A volt városi főorvos szintén a virágok szerelmese. Tőle kérik kölcsön a kertészeti szakkönyveket, házikönyvtárában ezeket gyűjtötte össze, s bár gyakorlati kertészkedéssel nem foglalkozik — kis területen virágokat nevelni véleménye szerint barbár szokás —, a korszerű kertészetről kidolgozott koncepcióit bármikor szívesen bocsátja a hallgatóság rendelkezésére.

A törzsasztal más tagjai is készséggel foglalkoznak városuk jövőjével, a kertészkedés perspektívaival, a hagyományörzéssel, az úszósport fejlesztésével; szóval igazán alkotó öregkora élnek.

Azért senki se gondolja, hogy a köz hasznáért csak a kertészek törzsasztala áldozza fel idejét és energiáját. Semmivel se kevesebbet tesznek városukért, s nem kevésbé lokálpatrióták a napszámosok sem. Ők szállnak síkra a városban elszaporodó szünyogok kiirtásáért, ők kelnek ki magukból a piaci árak burkolt fölemelése és a magángépkocsik úrhatnám divatja ellen. Ők azonban a várospolitikát osztályalapokon művelik, szem előtt tartva a proletariátus és a vele szövetséges parasztság érdekeit. Nem feledkeznek el róla, hogy a kertészek asztalánál végeredményben polgárok ülnek, valamint hogy a proletárforradalom győzelme nélkül sose juthattak volna törzsasztalhoz a Sroppner-féle cukrászdában.

Vezérük Czirbus Lajos, a városi tanács tagja, hajdani cipézmester, a munkásmozgalom fáradhatatlan harcosa, aki már 1936-ban munkásindulókat énekelt a városi dalárdában.

A két asztal — sajnos — olthatatlanul gyűlöli egymást, s még a helyi népfrentbizottságnak se sikerült összebékítenie az egymásnak feszülő erőket, amelyek egyesülve beláthatatlan tettekre lennének képesek. Így azonban a szétforgácsoló energiát leköti az ellenségeskedés, amit Czirbus Lajos forradalmi gyűlöletnek nevez, mondván: „sose aludhat ki bennünk az osztály-ellenség forradalmi gyűlölete”.

A két törzsasztalnak nem elhanyagolható szerepe van a közvélemény alakításában, hisz hatásuk alól se kertész, se napszámos ivadék nem vonhatja ki magát.

Következik: HELYSZÍNI TÁRGYALÁS

Kedves Főnököm!

Én csak töröm magam ezen az undok Altornyán, ti viszont nem tördelítetek be a riportom a lapba. Nem így egyeztünk. Arról volt szó, hogy vasárnap jön az első rész. Pénzem fogytán, küldjetelek egy kis ellátmányt.

Üdv.:

M i k l ó s

Miklós!

Nem is tudom, mit kezdünk veled. Ez nem irodalmi riport, megmondtuk jóelőre. Te csak firkálsz itt mindenféle törzsasztalokról, ráadásul nem is titkolt iróniával. Hogy képzelted ezt egyáltalán? Nekünk termelési eredmények kellene, tudósítás a város életéről. Fél mondatban említed a kertészeti tsz-t, ahol állítólag kiválóan keresnek az emberek. Mi az, hogy állítólag? A te dolgod utánanézni a tsz-irodán: mit termelnek, hogyan gazdálkodnak, milyen nehézségekkel küzdenek? A város közéletéből kiválasztottad az öreg naplopókat, ez nem érdekli az olvasót. Írj inkább a tanácsi vezetéről, a tömegszervezetekről, hogyan dolgozik a népfront, a KISZ meg a többiek. Aztán itt van a városfejlesztés, az egészségügy, a közművelődés, megannyi érdekes téma. Te ehelyett kigúnyolod a munkásmozgalom veteránjait, akiket — meglehet, ma már elmaradnak a korszerű követelményektől — nincs jogunk pellengrére állítani. Az első részt átpofoztuk, hogy közölhető legyen, a másodikat nem hozzuk. A pénzt másodikán kiutaljuk, egyelőre kimerült a keret.

Üdvözl:

Olvashatatlan aláírás

CZIMER MIKLÓS RIPORTJA:

ÜDVÖZLET ALTORNYÁRÓL

3. HELYSZÍNI TÁRGYALÁS

Altornyanak természetesen nincs bírósága. Annál nagyobb szenzációnak számít, ha a járásbíróság „kiszáll” a helyszínre, és a tanácsháza nagytermében tart nyilvános tárgyalást. Erre csak ritkán kerül sor, évenként, kétévenként egyszer, s olyan bűnügyekben, amelyekben a szűk körű bírói tanács ítélezése mellett az ismerős nyilvánosság erkölcsi ítélete is megkívántatik. Utoljára — mondják a bennszülöttek — két évvel ezelőtt a Temető sori bicskázás készítette a bíróságot, hogy a helyszínen tárgyaljon. Az pedig nagy ügy volt, halálosan nagy ügy, az áldozat behalt, az elsőrendű vádlott pedig 15 évi börtönt kapott érte.

Nos, két év után ismét vendégül láthatta Altornya a járásbíróság dr. Sziklai nevezetű büntetőbíróját — ő foglalkozott annak idején a Temető soriakkal is —, valamint a járási ügyészt és egy ugyancsak külhoni védőügyvédet. Az ülnöki tisztet két közmegebecsülésnek örvendő helybeli polgár: egy tsz-nyugdíjas és egy tanítónő töltik be.

Nem mindennapi bűncselekmény váltotta ki ezt a sürgés-forgást, a jogászok szaknyelvén így minősítik: ifjúság elleni büntett. Súlyosbító körülmény, hogy pedagógus követte el, méghozzá a gondozására bízott fiatalok személyn. (Valahogy így mondják a szakemberek.)

A vádirat alapján a tényállás a következő: Biczók Sarolta, mint a középiskolás kollégium nevelőtanára éjszakai szolgálatot teljesített, s szokása szerint ellenőrizte, betartják-e a hálószobákban a házirend előírta takarodót. Végment a sötét szobákon — mindent rendben talált —, majd a 3-as számú

lakószobában váratlanul megállt P. Gizella ágya mellett, s a 16 éves kislányt előbb csak szólógnatni, majd becézni, sőt simogatni kezdte. A susogásra nemcsak P. Gizella, hanem egyik szobatársnője is felébredt, aki azonban csak árnyékot látott a szobán átsuhanni, és a távolodó lépéseket hallotta. A személyazonosságot nem állapíthatta meg azonnal, de P. Gizella néhány másodperc múlva sirással küszködve panaszolta el neki a történeteket. Másnap reggel együtt tettek jelentést a kollégium igazgatónőjének, aki a történeteket írásban rögzítve továbbította a fölüttes hatóságnak. A fölüttes hatóság megtette a szükséges intézkedéseket, Biczók Saroltát állásából azonnali hatállyal felfüggesztette, ügyét pedig átadta az igazságszolgáltatásnak.

Ennyi. Ezek után elképzelhetik, hogy Altornya apraja és nagyja felfokozott izgalommal várta a bíróság és Biczók Sarolta megjelenését a városban.

Czirbus Lajos személyes közbenjárásának köszönhettem, hogy tíz perccel a tárgyalás megkezdése előtt egyáltalán helyet kaptam a tanácsteremben. A bíróság pontosan kezdett. Dr. Sziklai Péter mozdulatlan arcáról nem tudtam leolvasni, hogy akár a szóban forgó bűncselekmény, akár a fölüttöbbszűfolt tanácsterem valamilyen érzelmet váltott ki belőle. Rutinos, s a szakmába belefáradt embernek látszott, akinek a tyúktolvajlás meg az emberölés egyforma szenzáció, illetve egyformán hétköznapi esemény.

Elöljáróban elmondta, hogy a zárt tárgyalástól csak a cselekmény nagy társadalmi veszélyessége miatt, s igen magas engedéllyel tekintettek el, egyes részletek kiderítése azonban így is zárt ajtók mögött történik.

Ezután lépett be a vádlott. A hallgatóság felmorajlott, az elől ülő iskolás lányok szájuk elé kapott kézzel kuncogtak. Mi tagadás, Biczók Sarolta nem nyerhette meg még az előzményeket nem ismerő idegen rokonszenvét sem. A hozzá hasonló nőkre nem azt mondják: magas, hanem: hosszú. Nem azt mondják: vékony, hanem: lapos. Arca nem pirospozsgás, hanem veres, haja nem szőke, hanem szalmaszínű. Határozottan férfias megjelenése — a sötét angolkosztüm, a formátlanul hátrasimított rövid haj, a gumitalpú nyersbőr félcipő — már eleve ellene vallott. Igyekezett hátat fordítani a hallgatóságnak, de a kérdésekre hangosan, jól érthetően, pedagógus beidegzéssel válaszolt.

- Neve?
- Biczók Sarolta.
- Született?
- 1933. Békéssámson.
- Anyja neve?
- Shik Anna.
- Apja foglalkozása?
- Tsz-tag.
- Testvére van?
- Három.
- Iskolai végzettsége?
- Pedagógiai főiskola.
- Családi állapota?
- Hajadon.

Az iskolás lányok válla megrázkódott a nevetéstől. Rövid kérdések, rövid válaszok követték egymást. Erre a kérdésre: — Jelenlegi foglalkozása? — késve érkezett a felelet.

- Nincs.
- Mikor dolgozott utoljára?
- Pontosán tíz hónappal ezelőtt.

A bíró fölnézett egy pillanatra, talán először nézte meg a vádlottat.

— Sehol nem dolgozott?

— De igen. Három hétig egy konzervgyárban.

Aztán a bíró fölolvasta a vádiratot.

— Megértette, mivel vádolják?

— Megértettem.

— Bűnösnek érzi magát?

— Nem.

— Kérem, mondja el, mi történt a vádbeli nap estéjén attól kezdve, hogy ön szolgálatba lépett.

Biczók Sarolta percnyi gondolkodás nélkül kezdett beszélni. Színtelen, de szabatos mondatai arra engedtek következtetni, hogy ezeket a dolgokat már sokadszor ismétli el.

— A kollégiumban laktam, a szolgálat nálam tehát nem úgy kezdődött, mint kint lakó kartársaimnál. Tulajdonképpen állandóan szolgálatban voltam. Az említett napon vacsora előtt bementem az igazgatónőhöz, hogy az utasításait meghallgassam. Megtudtam tőle, tegnap este a 3. és 4. hálószobában hangos viháncolás volt, és a másik nevelő csak jóval takarodó után tudta lecsendesíteni a lányokat. Kérte, fokozottabban ügyeljek a két szoba rendjére.

Csupa jelentéktelen dolgot mondott el, a hallgatóság már-már ásítózni kezdett. Én is inkább a vádlott személyére, semmint szavaira figyeltem. Megállapítottam, hogy unalmas tanár lehet, az illetet nem szeretik a diákok. Száraz és érzéketlen, kollégiumban még elviselhetlenebb, mint tanítási órán. Amikor elbeszélésében elért az éjszakai ellenőrzésig, a bíró rászólt:

— Innen egész részletesen kérem.

— Az 1. és 2. szobában sötét volt, zaj nem hallatszott. Ezért éppen csak megnyitottam az ajtót és továbbmentem. A hármashoz még láttam egy olvasólámpa fényét, de ahogy a kilincsré tettem a kezem, sötét lett odabent. Beléptem a szobába. Mindenki alvást tettett. Csöndesen kérdeztem: — kinek van olvasólámpája? Ugyanis olvasólámpák — az asztalhoz rögzítve persze — csak a tanulószobában vannak. Az áramot magánkészülékkel fogyasztani a házirend szerint tilos. Összeszedtünk már több lámpát, kávéfőzőt, hajszárító gépet, sőt rádiót is. Én a házirendhez tartottam magam. A kérdésre senki nem válaszolt. Most már hangosabban elismételtem: — kinek van olvasólámpája? Megint csend. Őszintén szólva Peles Gizellára gyanakodtam, ő már sokszor vétett a házirend ellen, s egy alkalommal éppen tőle koboztunk el Unipress kávéfőző készüléket is. Azonkívül mindig ágált a 9 órai lefekvés ellen, azt mondta, hasznosabban tölthetné az időt, ha esténként valamelyik kötelező olvasmányt olvasná, s nem a sötétben bámulna maga elé. Ismerve az előzményeket, az ágyához léptem, föléhajoltam és megkérdeztem: — ébren van, Peles?

(A bíró közbevető kérdése.)

— Magázza a tanítványait?

— Igen, még kezdő nevelő koromban megszoktam a magázást. Akkor ugyanis csak néhány évvel voltam idősebb a diáklányoknál, s féltem, hogy a tegezés túlságosan bizalmaskodásra jogositja fel őket.

— Kérem, folytassa.

— Tehát megkérdeztem: ébren van, Peles? Ekkor olyasmi történt, amire igazán nem számítottam. Peles Gizella szívére tett kézzel hangosan felsikoltott, és azt kiáltotta: Mit akar tőlem? Erre suttogva — hogy a többiek pihenésére figyelmeztessem — megtudakoltam, hogy talán rosszul van? De ő tovább kiáltott, és egyre ezt mondogatta: mit akar tőlem. Hisztériás lányokkal szemben

mindig tehetetlen voltam. Gyorsan kifelé igyekeztem a szobából, s az ajtóból visszaszóltam, majd reggel megbeszéljük, most aludjon el gyorsan. Mire azonban erre a beszélgetésre sor kerülhetett volna, az igazgatónő már szóba sem állt velem. Ennyit tudok elmondani.

Következik:

VALLANAK AZ ALTORNYAI BOSZORKÁNYOK.

Egykomám!

A főnök megbízásából írok, mint szerkbiz. tag. Egyszerűen nem értjük, hova akarsz kilyukadni ezzel az altornyai izével? A második rész használhatatlan, a harmadik pedig mutatja a tendenciát, hogy kizárólag a pereskedés érdekel. Ez az ügy megért volna egy folytatást. Legföljebb egyet. Figyelmeztettelek, mielőtt elindultál: ez napilap, semmi irodalmi marhászkodást. Te függetlenül magad a lap igényeitől. Lelked rajta, de akkor add el másnak. Persze még meggondolható.

Üdvözl:

Kéri János

Ui.: Harag azért nincs, ha nagyon izgat ez a bíróságosdi, csináld meg, nekünk meg majd a végén írsz egy összefoglalót az egész utadról. Rendben?

*

Kedves János!

A fenét van rendben. Az írás nem kell, a költségeimet nem fizettek. Mit gondolsz, nyaralni jöttem Altornyára? Ha máskor üdülni küldtök, szerezzetek hozzá SZOT-beutalót. Legszívesebben tűzbe hajítanám az egész anyagot. De juszt se teszem, mert ez itt akkora disznóság, hogy meg kell maradnia. Legalább jegyzetekben. Ami pedig a lap igényeit illeti, ezek mondvacsinált igények. Az olvasónak igenis kellene ez az altornyai boszorkányper, ezzel szemben füttyül a kertészeti tsz termésátlagaira. Az olvasó — Jánosom — még azt is eltűrné, hogy pofájába vágjam a saját baromságait — hisz Altornya is csupa olvasóból áll —, csak érdekes legyen. Ha pedig ez se elég, akkor szarok a tisztelt olvasóra. Végeredményben a saját pénzemért az igazat is megmondhatom.

Add át kinek-kinek ami jár, neked se kívánok különbet

Czimer

NOTESZLAPOK ALTORNYÁRÓL

TANÚVALLOMÁSOK B. S. TÁRGYALÁSÁN

(A közönséget kiharancsolták. Néhányan a nagyteremből nyíló kissozóban maradtunk és — mi tagadás — hallgatóztunk.)

Peles Gizella tanúvallomásából:

BÍRÓ: Peles Gizella, a bíróság tanúként hallgatja meg Biczók Sarolta ügyében. Figyelmeztetem, hogy a törvény a hamis tanúzást büntetni rendeli. Ezekután kérem, mondja el, mi történt 196... november 11-én este?

PELES G.: (*Jócskán gömbölyű, begyes kislány, duzzogó vastag száj, hosszú, alvóbaba-szempillák, feszülő egészség.*) November 11-én, pontosan egy csütörtöki napon este Biczók tanárnő volt az ügyeletes nevelő. Olyankor mindig féltünk, mikor ő volt az ügyeletes, mert mindig hibát talált a szobarendben, és büntetést adott.

BÍRÓ: Miféle büntetést?

PELES: Hát... sokfélét.

BÍRÓ: Például?

PELES: Például elvette a másnapi kimenőnket, néha a vasárnapit is.

BÍRÓ: Folytassa.

PELES: Akkor is féltünk, és nagyon siettünk a lefekvéssel, nehogy belénk kössön.

BÍRÓ: Előző este rendetlenül viselkedtek. Így volt?

PELES: Az egyik szobatársunk csomagot kapott. Tetszik tudni, hogy van (*bizalmas kislánymosoly*), amíg abból tartott, nem lehetett lefeküdni. De másnap nem volt semmi ilyen. Időben lefeküdtünk, sőt kicsivel előbb is.

BÍRÓ: Tart-e a kollégiumban olvasólámpát?

PELES: Igen, de...

BÍRÓ: Tudta, hogy ezt tiltja a házirend?

PELES: Hallottam róla, de...

BÍRÓ: (*Félbeszakítja.*) Kapott-e korábban fegyelmi büntetést a kollégium rendjét sértő magatartása miatt?

PELES: Tulajdonképpen... nem.

BÍRÓ: Mi az, hogy tulajdonképpen?

PELES: Büntetést azt kaptam. De azt legtöbbször kaptak már.

BÍRÓ: Most magáról van szó. Sorolja fel a büntetéseit.

PELES: Sokszor volt kimenő-elvonásom.

BÍRÓ: Egyéb?

PELES: Írtak a szüleimnek.

BÍRÓ: Miért?

PELES: Cigarettaztam.

BÍRÓ: Más nem volt?

PELES: Két vasárnap későn értem haza. A kapuügyeletes felírt és beadott a szolgálatos nevelőnek.

BÍRÓ: Ki volt szolgálatban?

PELES: Biczók tanárnő.

BÍRÓ: Ő írta a levelet?

PELES: Ő.

BÍRÓ: Folytassa.

PELES: Szóval korán lefeküdtünk. Széll Ági meg is jegyezte, hogy rég voltunk ilyen jók. Elaludni persze nem tudtunk mindjárt. Kicsit még beszélgettünk a sötétben, egyszer lámpát is gyújtottam, de csak pillanatokra. Mikor elálmosodtunk, Ági azt mondta, na most már takarodó. Akkor ébredtem fel, mikor valaki az arcomba szuszogott.

BÍRÓ: Hány óra lehetett?

PELES: Utána ránéztem az órára, fél tizenegy volt.

BÍRÓ: Mi történt még?

PELES: A szuszogás után suttogást is hallottam. *(Szégyenlős csönd. Peles többször egymásután szemére húzza babaszempilláit.)*

BÍRÓ: És azután?

PELES: Felismertem a tanárnőt.

BÍRÓ: A nevét mondja.

PELES: Biczók Saroltát. Egész az arcomba hajolt, olyasmit suttogott, hogy ne féljek, és végigsimította a takarómat.

BÍRÓ: Olyasmit suttogott, vagy azt suttogta?

PELES: *(zavartan húzgálja a vállát)* Pontosan nem értettem, nagyon halkán mondta.

BÍRÓ: Folytassa kérem.

PELES: A takaróról a karomra csúsztotta a kezét. *(Megint csend.)*

BÍRÓ: *(Ingerülten.)* Maga itt tanúvallomást tesz. Beszéljen folyamatosan.

PELES: *(Meglepetten fölkapja a fejét, kerekre tágult szemmel bámulja a bírót, aztán kicsit elfordul, zsebkendőjével törli a szemét, de nagyon óvatosan, mert a szemhéja festve van.)* Nem olyan kellemes erről beszélni.

BÍRÓ: Ahhoz képest eleget beszéltek róla. Tessék . . .
A vádlottnak csak merev hátát, mozdulatlan fejét látom. Nem tudom, kire néz, pirul vagy sápad, nem tudom, mire gondol.

PELES: Ahogy a karomat simogatta, kicsit meg is rázott, azt kérdezte: ébren vagy, Gizi?

BÍRÓ: Tegezte?

PELES: Igen, így mondta pontosan.

BÍRÓ: Egyébként hogy szólította magukat?

PELES: Legtöbbször a teljes nevünkön és magázva. De akkor tegezett. Tulajdonképpen ettől rémültem meg.

BÍRÓ: Korábban nem fordult elő, hogy tegezte valamelyiküket?

PELES: De. Néha.

BÍRÓ: Magát például?

PELES: Egyszer engem is.

BÍRÓ: Mikor?

PELES: Egyszer bocsánatot kértem tőle: Akkor is olyan furcsán viselkedett.

BÍRÓ: Mit ért azon, hogy furcsán viselkedett?

PELES: Tegezett.

BÍRÓ: Ennyi az egész?

PELES: Elengedte a büntetést, pedig sose szokta. És megölelt. Azt mondta, csalódná bennem, ha nem lennék rendes lány. Meg azt is, hogy biztosan szeretnek engem a fiúk, olyan csinos kislány vagyok, és korán férjhez megyek. És majd jó feleség lesz belőlem. De addig vigyázzak magamra. Meg ilyeneket. A lányoknak is elmeséltem, ők se tudtak hová lenni a csodálkozástól. Attól kezdve mindig húztak velem, hogy én vagyok a kedvence, csak titkolja, de most elárulta magát.

BÍRÓ: *(Elgondolkozva.)* Jól van. Mondja tovább.

PELES: Szóval megrémültem a tegezéstől, meg a hangja is olyan lágy volt. Nagyon keményen beszélt velünk mindig. Azt kiáltottam, persze nem túl hangosan: mit akar tőlem a tanárnő? De ő nem tágitott. Egyre kérdezgette: rosszul vagyok-e, meg azt mondta: miért nem vagy hozzám őszinte, Gizi? Én mindenben szívesen segítek neked. És közben simogatta a karomat, aztán a nyakamat és a vállamat is. Még jobban megijedtem, mert a keze . . . lejjebb csúszott, a takaró alá. Azt hiszem síkíthattam, erre elengedett és kiszaladt a szobából.

Szell Ágnes tanúvallomásából:

BÍRÓ: Tehát csak azt mondja, amiről nem hallomásból értesült, hanem maga is meggyőződött.

SZÉLL Á.: *(Sokkal zavartabb, mint a barátjánője, folyton a vádlott felé sandít, láthatóan rosszul érzi magát.)* Én tulajdonképpen . . . hallottam a suttogást, de nem értettem, mit mond.

BÍRÓ: Szóval suttogást hallott? És mit látott?

SZÉLL Á.: Azt láttam, hogy valaki kisiet a szobából. Sötét volt, csak a fehér köpenyről gondoltam, ez biztosan nevelő lehetett. De Gizi — bocsánat — Peles Gizella olyan állapotban volt, hogy azt úgy nem lehet kitalálni.

BÍRÓ: Milyen állapotban?

SZÉLL Á.: Sírt és vörös volt, és azt hajtogatta, hogy ez borzasztó, ez borzasztó.

A VÉDŐ KÉRDÉSE: Fordult-e már elő, hogy Peles Gizella magát vagy más szobatársát felébresztette éjszaka?

SZÉLL Á.: *(Ijedten.)* Régebben igen.

VÉDŐ: Milyen régen?

SZÉLL Á.: Elsőben. Nagyon nehezen szokott meg a kollégiumban. Földszinten aludtunk, és Gizi attól félt, hogy éjszaka bemászik valaki az ablakon. Gyakran álmódott ilyesmit. Olyankor sírt, és persze, mi felébredtünk.

VÉDŐ: Köszönöm.

A kollégium igazgatónőjének tanúvallomásából:

KÉRDÉS: Tudott-e ön arról, hogy Peles Gizella éjszakánként többször sírt félelmében?

IGAZGATÓNŐ: *(Szülésektől megduzzadt test, hasa fölött elvész a melle. Aprógöndör frizurátlan haját lila sál fogja le, szövetruháján is hosszú lila gyöngysor. Püffedt ujjába belesüpped a karikagyűrű. Sokat gesztikulál.)* Hallottam róla, de tudomásom szerint ez régebben fordult elő.

KÉRDÉS: Miután a lányok jelentették az éjszaka történeteket, ön mit csinált?

IGAZGATÓNŐ: Beszéltem az igazgató kartárrsal, s az ő javaslatára írásban jelentést tettem az illetékes tanácsi szerv felé.

KÉRDÉS: Ezt megelőzően, vagy ezt követőleg beszélt-e Biczók Saroltával?

IGAZGATÓNŐ: Nem.

KÉRDÉS: Miért?

IGAZGATÓNŐ: Úgy gondoltam, ez már a feletteseimre tartozik.

KÉRDÉS: Tehát kétkedés nélkül hitelt adott a lányok szavának? Mi oka volt erre?

IGAZGATÓNŐ: Kérem, egy pedagógusnak feddhetetlennek kell lennie. A gyanú árnyéka se férhet hozzá. Meg aztán — őszintén szólva — én is el tudtam képzelni, hogy Biczók kartársnő furcsa kapcsolatokra törekszik.

KÉRDÉS: Tapasztalt valami rendellenességet Biczók Sarolta magatartásában?

IGAZGATÓNŐ: Ő igazán különös természetű lány. Nem olyan átlagos. Mindig is túl férfiasnak és nyersnek találtam a viselkedését. Figyelmeztettem emiatt, hiszen leánykollégiumban működött, nem engedhettem, hogy úgy bánjon a kislányokkal, mint valami javítóintézet növendékeivel. Aztán az öltözködése . . . Kizárólag kosztümöt hordott, magas nyakú blúzokat, a haját is fiúsrá nyíratta. Az érettségi banketten ugyanúgy angolkosztümben, lapos sarkú cipőben jelent meg, mint az inspekción. Ugyanakkor ren-

geteget cigarettázott, ujjai sárgák voltak a nikotintól. Kossuthot szívott. Semmiféle nőies vonást nem tudtam benne fölfedezni. A lányokat magázta, és sose szólította keresztnevükön. Mit mondjak még?

TÁRGYALÁS UTÁN

Az öregek két törzsasztala csak erről beszél. És végre megvan az egységfront: teljes egyetértésben szidják Biczók Saroltát. A kertészek asztala kinyomozta, hogy szakérettségivel került a főiskolára. Jellemző az ilyen gyorsalpaló káderekre. A napszámosok törzsasztala kimondta rá, hogy elárulta a paraszti osztályt. Átvette a polgárság romlott erkölcsét. Jellemző az értelmiségre.

Czirbus Lajos házigazdám elégedetlen a tárgyalás menetével. Szerinte a bíró sumákol és megzavarja a tanúkat. Persze az ülnökök is málészájúak. Egyik se kérdezte meg például, hogy tartott-e ez az úgynevezett tanárnő politikai elbeszélgetéseket. Így persze az elvi problémák a felszín alatt maradnak. Mert az ilyen romlott erkölcsű nőszemélyről más is kiderülhetett volna még.

Este megkerestem P. G.-t és Sz. Á.-t a kollégiumban. Engedélyt kértem az igazgatótól, hogy magammal vigyem őket, és séta közben beszélgethesünk. Az engedélyt megtagadta. Viszont felajánlotta, hogy a klubszobában egy nevelő felügyelete alatt váltsak szót velük. Megköszöntem és ott hagytam.

Ma megvolt a vád- és védőbeszéd. Az ügyész az igazgatót idézte: „Egy pedagógusnak feddhetetlennek kell lennie. A gyanú árnyéka se férhet hozzá.” A védő hivatalból kirendelt volt, ahhoz képest igazán szépen lelkesedett. Igyekezett a hallgatóság érzelmeire hatni. Már majdnem kimondta, hogy a koronatanú csak egy hisztériás bakfis, de aztán észbe kapott, és helyette a változó korban előforduló „idegegyensúly-bomlás”-ról beszélt. Hát nem gyönyörű? Ideg-egyensúlybomlás. Emlékkönyvbe kellene jegyezni. Az ítélethirdetést holnapra halasztották. Most már mindenki a büntetést találgatja. Vajon leültetik-e egyáltalán? — veti fel a kérdést mennydörgő eréllyel a kertészek törzsasztala — vagy szabad utat adunk az erkölcsi zűllés továbbterjedésének?

A szónoklatok után elkaptam a lányt. Bemutatkoztam. A hatás nem maradt el. Igazán újságíró? — rezzentek a babaszempillák. Pelles Gizella koronatanú arca másodpercek alatt átrendeződött. Csodálatos átváltozás, amint a zavart-ideges-affektáló kamaszlányból ünnepelt színésznő lesz. Már szinte számon volt a kérdés: és az idei cannes-i filmfesztiválon viszontláthatjuk a művésznőt? — vagy: — Szereti az ultramarinkék fényeffektusokat? Mind eheylett végül azt mondtam neki:

— Azért állati jó hecc ez, mi a véleménye?

Előbb megütközött, elvesztette sztármosolyát, aztán fokozatosan megnyugodott és belement az utcámba. Egy vállrándítással ment bele.

— Mondja meg őszintén, mikor főzte ki?

Megijedt. Körülnézett, hallotta-e valaki?

— Hogyhogy kifőztem?

— Nagyon utálja ezt a nőt?

— Kibírhatatlan öreglány. Tönkretette az életemet. Irigyelte tőlem a fiúkat, azért piszkált folyton. Mert ő nem kellett senkinek.

— Jól kitolt vele.

— Én?

— Persze. Ezt megemlegeti, amíg él.

Elmosolyodott. Büszkeség volt a mosolyában.

— És a barátnője elhitte magának?

— Én nem hazudtam — visszakozott gyorsan —, a szintiszta igazat mondtam.

— Engem is át akar ejteni?

— Én senkit se . . .

Hirtelen szembefordultam vele, de továbbra is cinkos barátsággal beszéltem hozzá.

— Amikor felriadt álmából, félig volt csak észnél. Akkor tényleg azt hitte, Biczók Sarolta akart magától valamit. Később rájött, hogy ez csak zúrzaros félálom lehetett. De addigra továbbadta Széll Áginak, és reggel az igazgatónő előtt már igazán nem éghetett le a hazugsággal. Még később észrevette, hogy nem is olyan rossz buli ez. Kicsit megtáncoltathatja az öreglányt. Így van?

— Maga bajba akar engem keverni?

— Dehogy. Csak kíváncsi vagyok, jól kombináltam-e?

— Maga ne kombináljon az én bőrömrre. Ez egy gonosz, irigy dög, és megérdemli — tudja — megérdemli . . .! Semmit se bántam meg!

A bíró hazautazott a délutáni vonattal. Előbb az öreg nyugdíjas ünlökkel próbálkoztam.

— Nézze — mondtam neki —, én sarokba szoritottam azt a lányt. Kiderült a hazugság.

— Miféle hazugság?

— Az egész história egy hisztériás kamaszlány bosszúja.

— Maga, elvtársam, csak ne szorítsa sarokba az ilyen jóképű diáklányokat. Egykettőre elmegy innen, aztán nekünk hagyja a bajt. A lány megtette az érvényes vallomását.

— De ha nem mondott igazat?

— Mért higgyek én inkább magának, mint neki? Aztán hallotta, a barátnője is a tanárnőre vallott. És az igazgatónő alaposan bemutatta azt a nőszemélyt. Talán rokona magának ez a Biczók Sarolta?

Szaladtam a másik ünlökhöz. A mindvégig szótlan kis tanítónő megijedt tőlem.

— Nem is tudom, nem is tudom. Ebben az ügyben már annyian exponáltak magukat. Az igazgató kartárs . . . az osztály . . . és mindnyájan csak szégyenben maradnánk. Az is lehet, hogy magának hazudott az a lány. Egy csinos fiatalember kedvéért sok mindenre képesek ezek a kamaszlányok. Én ismerem őket, higgye el.

Megsüthetem az igazságomat. Czirbus egész este füstölgött.

— Ilyen szégyent a mi városunkban . . .

— Ha elítélik, az lesz a város szégyene.

De nem hallgatott rám, csak a magáét hajtogatta.

— Ezt magyarázom az elvtársaknak. Elengedtük a fiatalságot. Elengedtük a kezüket. Aztán csak tévelyegnek.

(Ezt a szöveget nyilván még a régi plébánostól tanulta, csak azóta összekeveredett az alapfokú szeminárium anyagával.)

— A mozi, az irodalmak meg a táskarádió . . .! (Végre megtalálta a legfőbb Rosszat. Félórás dörgedelem következett a táskarádió ellen. Aztán sort kerített az irodalomra is meg az újságokra.)

— A sajtó első oldalán a sok meztelen nő, a versekben csupa disznólkodás, erre tanítjuk az ifjúságot. Itt van, tessék, megmutatkozik a nyugatmajmolás gyümölcse. (S megint előlről.)

A cukrászdába menekültem. A felszolgálólány a fekete mellé szervírozza a kérdést: — Mit gondol, szerkesztő úr, mennyit sóznak az öreglányra? Maga biztosan sejtí az ítéletet.

A szomszéd asztalnál hölgyek ülnek. Harmincöt és ötven között. Jól konzerváltak, egyszerű, de finom pulóvereket viselnek, szájuk sarkában ott a szigorránc. Pedagógusok. Egy diszkréten öszülő nő az ötvenes évjáratból:

— Tudjátok, én lassan megöregszem, de még mindig nem érem fel ésszel, amit manapság egy nyolcadikos lány természetesen vesz. Az egyetemista fiam szokta mondani: anyu, anyu, te gyógyíthatatlan naiv maradtál.

— Irtózom minden perverzítástól — borzong a másik, a harmincöt évesek közül. — Belegondolni is rettenetes . . .

Megint az ötvenes:

— No és ha a leány nem tiltakozik, talán sose derül ki. A szomszéd épületben az orruk előtt fertőzi a fiatalokat.

— Most az egyszer karakán volt a direktor. Úgy látszik, az ő türelmének is van határa.

— Valami borzasztónak kellett itt történni, hogy már a pedagógusok között is . . . És mennyi mindent hall az ember mostanában. Éppen tegnap mesélték a vonaton . . . (Összebújnak, tágul a szemük, hol nevetés robban belőlük, hol felháborodás. És közben mondatfoszlányok:)

— Nem ismered, az a barna kis molett . . . — természetesen nem tudja . . . — a gyereket is ebben a szellemben . . . — sőt maga a rendőrség . . .

Végül a szentencia egy negyvenes szájából:

— Hiába no, elvették tőlük a valláserkölcset, és nem adtak cserébe semmit. Végtére nem lehet ideálok nélkül élni.

Biczók Saroltát fölmentették. Az ügyész súlyosbításért fellebbezett. Az ítéletben ez volt: a bíróság bűncselekmény hiányában fölmentette. Az indoklás hivatkozott az orvoszakértő véleményére, amely szerint Biczók Sarolta fiziológiásan teljesen egészséges, semmiféle nemi elferdülésre nem hajlamos. Sokok latin szó, a vádlott, a fölmentett vádlott lehajtott fejjel túri, hogy a fiziológiáját elemézzék.

Czirbus sértődötten áll az első sorban, ezt az egészet bizonyára a kertészek titkos manőverének tartja, amit azért hoztak össze, hogy őt lejárassák a békeszerető altornyai emberiség előtt.

Nem tudom, hogyan szólítsam. Végül „tanárnő” — kiabálok utána. Meg se fordul. Elszokott ettől a megszólítástól. Sikerül utolérnem.

— Beszélgethetnénk?

Csodálkozik. — Miről?

— Újságíró vagyok.

— Megírja?

— Szeretném.

— Az nekem szörnyű lesz.

— Más nevekkal.

— Ügyis kitalálják. — Legyint. — Tulajdonképpen mindegy. A tárgyalás nagyobbik fele ügyis nyilvános volt, azt ír, amit akar.

— Elkísérhetem?

— Az állomásra megyek. Joga van ugyanezen az úton jönni.

— Nem a jogaimról van szó.

— Hát... a kötelességeiről?

— Igen.

— Ugyan? Miféle kötelessége lehet magának?

— Például leírni az igazat.

— Hallotta. A bíró mindent elmondott. Latinul is, magyarul is.

— De én magától...

— Tőlem? Tőlem akarja hallani, hogy fiziológiásan egészséges vagyok, és semmiféle perverzítésra nincs hajlamom? A szeretőimet nem tudom felsorakoztatni tanúnak, sajnos nem voltak. Most sajnálom csak igazán.

— Hova utazik?

— Nem tudom.

— Honnan jött ide?

— Apáméktól. De nincs kedvem visszamenni.

— Mért?

— Úgyse hiszik el, hogy fölmentettek. Csak akkor hinnék el, ha Altornyán maradnék. Ha a kéthavonként megírt levelükön ez lenne a címzés: Biczók Sárolda tanárnő, Altornya, Leánykollégium.

— És ez nem lehet.

— Nem.

— Járt a művelődési osztályon?

— Jártam.

— Mit mondtak?

— Azt mondták, a bírói ítélet az egy dolog, a pedagógus munkakör betöltése egy másik dolog. Örüljek, hogy ennyivel megúsztam, és tűnjek el innen.

— Hiszen a bíróság teljes mértékben rehabilitálta.

— A bíróság.

— Mihez kezd most?

— Nem tudom.

— Keresse meg az ügyvédjét.

— És miből fizessem?

— Nem maga fizeti. Az fizeti, aki szembehelyezkedik a bírói döntéssel.

— Ugyan kérem...

— Nem hisz benne?

— A jogi igazságszolgáltatás nem minden. Itt mindenkinek külön igazságszolgáltatása van. Egyik nem veszi figyelembe a másikat. Olyan ez, mint a külföldön szerzett diploma, ami itthon semmit sem ér. Belőlem nem lesz pedagógus többet.

— Legalább harcoljon! Harcoljon ügyvéddel, papírokkal, még én is az eszköze vagyok.

— Maga?

— Az az újság, amelyikben leközlük ezt a disznóságot.

— Az újság csak egy darab papír. Egy napig él. De én elélhetek még

30—40 évet.

— Miért utálta magát ez a Peles Gizella?

— Nem voltam népszerű nevelőtanár. Megköveteltem a rendet.

— És nem bántotta, hogy nem szeretik a diákjai?

— Nem ágaskodtam a szeretetük után.

- Persze. De talán jólesett volna . . .
- Nem vagyok érzelmes természetű. Úgy gondoltam, fontosabb, hogy rendszeren tanuljanak, meg tisztességesen viselkedjenek.
- A kettőt nem lehet összeegyeztetni?
- Kérem, az ember nem bújhat ki a bőréből. Amint látja, Peles Gizella se bújt ki belőle.
- Azt terjeszti, maga irigyelte az udvarlói miatt.
- Különös logika. Az udvarlót irigyeltem, miközben vele próbáltam fajtalanzkodni? A magányosságot sokféleképpen lehet magyarázni. Még úgy is, hogy bírói tárgyalás legyen belőle. Egy hisztériás gyerekek eszébe jut, hogy késsel fölvégja valakinek a hasát. A többiek pedig nem ütik ki kezéből a kést, dehogyis ütik, sőt drukkolnak neki: „gyerünk azzal a késsel, nézzük meg jobban, mi van a hasában”. Minden jöttment hisztériának joga van belenézni a hasunkba. Mit bólogat? Maga is védtelen. Van felesége, van gyereke, akikkel igazolja magát? Egy barátnő legalább alibinek? Ha nincs, akkor csak az istenben bízhat. Nagy megnyugvás, érdemes rászokni a hitre. Különben már én is összevissza beszélek. Ragadós a hisztéria.
- Beszélek az osztályvezetővel.
- Megteheti. Az igazolvány erre is föl jogosítja.
- Nem kíváncsiságból. Legalább a címét adja meg.

Igazi osztályvezető. Szemléltetni lehetne rajta az osztályvezetőséget. Gömbölyű test, kerekded, kopaszodó fej, egyetlenes műfogsor-mosoly.

- Melyik újságtól? — érdeklődik szívélyesen, de bizonytalan válaszmorra — hisz magam se tudom, melyik újságnak, vagy csak a fiókomnak dolgozom — gyorsan begombolkozik. Igaza van Biczók Saroltának, itt csak az igazolvány segít. Utoljára négy évvel ezelőtt vettem elő, amikor nem tudtam másképp bejutni egy falusi ktsz asztalosműhelyébe.

— No igen, igen — nyitódnak lassan az osztályvezetői gombok —, természetesen megértem az ön emberbaráti gesztusát.

Félbeszakítom.

— Szó sincs emberbaráti gesztusról. Az érvényes bírói ítélet konzekvenciái érdekelnek.

- Pardon — finom, de győzelmes mosoly —, az ítélet nem jogerős.
- Igaz. És ha jogerőre emelkedik?
- Jóslásokba nem bocsátkozhatom. De ön ugyebár nőtlen?
- Nem értem az összefüggést. Egyébként nőtlen vagyok.
- Gondoltam. Ilyenformán nem tudja elképzelni annak a szülőnek a lelkiállapotát, akinek gyermekét egy ilyen hírű személy gondjaira bízánk.
- De ha felmentik . . .
- Kérem, én mégiscsak azt mondom, nem zörög a haraszt . . .
- Szóval kétségbe vonja a bírói döntés igazságát?
- Nem vagyok jogász.
- Mint nem jogász?
- Mint nem jogász se teszek felelőtlen kijelentéseket. Mindazonáltal az már a művelődésügyi szervek feladata, hogy a szükséges tanulságot levonják.
- Éspedig?
- Jelen esetben azt, hogy Biczók Saroltának más pályán kell érvényesülnie a továbbiakban.
- Azt is megakadályozza, hogy esetleg az ország távoli részén elhelyezkedjen?

— Alkotmányunk minden ember számára biztosítja a munkához való jogot. De arra nem tér ki egyetlen cikkely sem, hogy bizonyos személyek ezt a jogot csak pedagógusként gyakorolhatják.

Tisztelt Czimer Úr!

Ön egy évvel ezelőtt nagy érdeklődést tanúsított a sorsom iránt, s mivel tudomásom szerint ennek semmiféle újságcikk következménye nem lett, én is nagyobb bizalommal fordulok önhöz.

Azt is írhatnám, hogy a segítségét kérem. De tulajdonképpen se öntől, se mástól nem várok már segítséget. Inkább a sorsom alakulásáról szeretném tudósítani, ha még nem felejtette el azt a szerencsétlen altornyai botránypert, aminek annak idején közönsége volt. Idestova két éve dobtak ki a kollégiumból, és nyolc hónapja hozta meg a másodfokú bíróság a jogerős, fölmentő ítéletet. Szóval fölmentő ítélet van, állás viszont nincs. Az eltelt időben voltam tsz-napszámos, idénymunkás a konzervgyárban, alkalmi takarítónő és bedolgozó a háziipari szövetkezetben. Többre nem vittem, hiszen a főiskolán kívül más szakképzettségem nincs. Jelenleg semmiféle munkaviszonnyal nem dicsekedhetem, mert a háziipari szövetkezet kesztyűrendelését lemondták. Így az én kesztyűimre sehol sem tartanak igényt. Leveleimre még a szüleim sem válaszolnak, tehát nem fogok meglepődni, ha ön válasz nélkül hagyja soraimat.

Tisztelettel:

Biczók Sarolta

Levél K. L. folyóirat-szerkesztőnek:

Kedves Tanár Úr!

Remélem, nem sértem meg, ha maradok a régi megszólításnál, s ezzel rosszemlékű tanáréveire emlékeztetem. Mindössze azért zavarom, hogy egy csomó, vasvillával összehányt jegyzetanyagot a gondjaira bizzak. Ha úgy látja, lehet belőle valami, szívesen dolgozom rajta. Potyára viszont — elnézést az őszinteségért — nincs kedvem. Annál is inkább, mert ebben az ügyben már eddig is sokat dolgoztam hiába.

Nem fordultam volna a tanár úrhoz, ha Biczók Sarolta levele — egy évvel a történetek után — nem borítja ki belőlem ezt az egész históriát. Így azonban nagyon szeretném, ha minél előbb, s minél többen olvasnák, hogyan lehet és hogyan nem szabad banni egy emberrel. Abban is reménykedem, hátha a nyomdafesték felébrésztene az illetékeseknek — nem az emberségét, arra nem számítok, hanem — a hiúságát. Biczók Saroltának végső soron mindegy, hogy emberségből vagy hiúságból segítenek rajta.

A régi tisztelettel üdvözli tanítványa:

Czimer Miklós

Ui.: A jegyzetek között akadnak magánjellegű bejegyzések. Kérem, azokat ne vegye figyelembe, a végleges szövegbe — ha lesz ilyen — úgyse kerülnek bele. Csatolva küldöm a félbemaradt riportsorozat elkészült darabjait is.

Kedves Miklós!

Hamarosan megkapod a nyomdai levonatot. A cím marad, riportsorozatod eredeti címe: Üdvözet Altornyáról.

K. L.
főszerkesztő

Lehel István rajza

SZLOVÁK
KÖLTŐK
VERSEI

LACO NOVOMESKÝ¹

SÓHAJ

Ha versben újra vonzerő lesz,
s az emberekben emberség,
ha eltűnik a csúf vizekben
az őszi hó, a tavaszi jég,

elmondjuk majd, mily siralmas
volt ideje a törnek, jajnak,
mikor a költő nem kellett,
s idegen voltál tenmagadnak.

CSEMPÉSZ

Távolból idelátszik a vámhivatal már,
a vonat hármat füttyent, rögtön itt a határ.

Csupán egy kis bőrönd van, vámőr urak, velem
és határt nem ismerő emberszeretetem.

Közeleg a vámőr, hogy mindent átkutasson,
E csempészárúval átcsúszom-e vajon?

¹ LACO NOVOMESKÝ

A szlovák avantgard legismertebb képviselője volt. Neve elválaszthatatlan a szocializmus eszméit hirdető DAV (Tömeg) c. folyóirattól és a DAV-isták mozgalmától. Szociális felelősséggel átitatott líráját a reflexív jelleg, a pontos megfogalmazásra törekvő gondolatiság jellemzi. Intellektualizmusából táplálkozik verseinek elégikus, gyakran rezignációra hajló hangulati töltése. A személyi kultusz élményeihez kapcsolódnak az utóbbi években írott nagyobb terjedelmű lírai ciklusai. A hagyományok elleni merész lázadásból sarjadt költészetét a nyelvi tömörség és az igényes megformálás teszi maradandó művészi értékűvé. (Fordítások: Halál az állomáson; Csempész — Függedi Elek. Sóhaj; Bölcsesség — Sípos Győző. Hangosan — Bede Anna.)

HALÁL AZ ÁLLOMÁSON

Különös fiú volt, halványarcú, sovány,
az álmai furcsák, a szeme réveteg.

Úgy látta, a sínek átvedlenek kigyóvá.
A messzeség marása ölte meg.

BÖLCSESSÉG

Van olyan bölcsesség:
letérdelni a zsinat előtt:
bevallani a bíborosoknak a tévtant, a tévelygést, mely elébük hozott,
inkább térdre hullni, mint összecsucsklani máglya tüzeiben,
inkább elrejtteni az igazságot magadban, mélyen,
mint kincstartó szelencében —
aztán újra bevallani: még i s m o z o g !

Nemde, Galilei elvtárs,
van ilyen bölcsesség!?

Am, bölcseknél bölcsőbb az a gyermek,
ki a mesében értelmetlen-bátran, hirtelen
olyat kiáltott, hogy ég belerengett:
„Meztelen a király, egészen meztelen...!”

HANGOSAN

— Fájt?

— Fájt, Istenem, bizony nagyon!
Ma már nem is tudom, hogy a legjobban mi,
a rágalmak szabadjára hagyott gyepelői,
hogy meghurcoltak pocsolyákon, mocsarakon,
sértettek, megaláztak, hogy hetekig nem ettem,
vagy a gyász mindazért, amit valaha szerettem.

— Megcsaltak az álmok

— Brrr, ez üres beszéd!

A rosszat, a rosszat mérik fájdalommal.
Ami velünk történt, megtörtént. Én azonnal
elkezdéném megint ahol kezdtük előbb,
mint a bacilusokat kutató tudós, aki
meghalt, mert megölték a bacilusai.

ÖNMAGUNK TÜKRE

Térjünk már vissza önmagunkhoz,
önnön arcunkhoz térjünk vissza végre.
Hisz önmagát tükrözve szép az ember.
Vizsgáld a képet, mely
szíved taván ring, s arcod visszfénye.

Bolyongsz sokat, kutatsz hiába,
de drágakőre egyhamar nem találsz.
Egy nap szíved mélyén leled fel azt,
ha elveted a sekélységet,
s keményen önmagadba vájsz.

Ha bor mellett üldögélsz, s annak lelkét iszod,
azt modják majd, ne tedd kockára lelkedet.
Ki bánja? Vessz, ha veszned kell,
de önszántadból, s ne a tömeg veszejtsen el.
Félelmek nélkül éld és hidd az életet.

Maradjunk négy szemközt önmagunkkal! —
Ez nem magány! Roppant, igaz világ,
ahol az ember önmagából önmagába nő,
s lehet: egyszer csillag, máskor virág.

HAVAS VERS

Mesébe illőn hull a hó,
vastagon szakad, úgy, mint hajdan.
Kacajunk csengő, áradó.
Nyomor sírását sose halljam.

Olvadjatok ki, ablakok,
szamovár száján dől a pára,
szív-kohók alján tűz lobog,
forralt bor, csobogj mély pohárba.

² JAN SMREK

A modern szlovák líra „nagy öregje”. Az életörömet, a szerelmet, az önfeledt, jó közérzet hangulatait éneklő, modern hangú lírája új szint hozott a szlovák irodalomba. Számos kötetben publikált versei a költői nyelv, a művészi eszközök és a forma mesterére vallanak. Kiemelkedő műfordítói teljesítménye Petőfi-, Ady- és József Attila-kötete. Ez utóbbi két kiadásban fogyott el. A Petőfi-kötetért pedig Csehszlovák Állami Díj-jal tüntették ki. (Fordítások: Havas vers — Veres János. Februári vers — Baranyi Ferenc. Önmagunk tükre — Bábi Tibor.)

S vers, indulj újra, szüless, élj,
táncritmus fűtsön, sokan várnak:
savas légy, mint a helyi ér
és selymes, mint a női vállak.

A toll ily könnyen sosem írt,
perdül, fordul, mint sikló lécek,
hisz hó takart be minden sírt,
lapul a halál, mámor ébred.

FEBRUÁRI VERS

E télen
sápadt arcomnak rózsák
szirma üde színt ad,
e télen
páfrányok illatoznak nékem,
ablakom üvegén pompázva nyílnak.

E teljes februáron át
szívembe sose vájt
fekete holló, tépett, megkuszált,
az ég e tejfehér napokban
tárt tenyeremre szállt.

Alabástrom járdán
fénylő utakon mentem,
szilaj vidámság zászlaját emeltem,
szállt a légben szalagja,
mint kardinális skarlátszín kalapja,
s most előttem könnyen, kacéran
selyem ölébe csábítón
a tavasz rámköszöntött.

Ibolya-árban, tengerkék hegyen
lány-arcod megfűrösztöd,
s ifjúságod varázsa
előnti két szemem.

B É K É T !

Nem! Békét a világnak! Pusztulj, veszett vihar,
vadult bálványok fegyvert egymásra fogjatok,
akár a mérgezett vér, zubog a harci zaj,
ártatlanokra árad, belőlük szed adót.

Nem! Békét a világnak! Komor hekatombákat
aranyborjú olítarán állítanak sokan,
esőnyi yperit száll, bombák a fénybe vágnak...
Az öldöklés, az éhség tárol mámorosan.

Nem! Békét a világnak! A kínok Golgotáján
vergődött már ezerszer, leványadt, megfogyott,
oldalaiba döftek s az ördög vasvilláján
kényúr-paták elébe löknék a gyilkosok.

Nem! Békét a világnak! Hús gyanta csillapítja
nyugtató balsamával rettentő kínjait,
és újra talpon áll, már lát, hall, lélegzik újra,
és félénk ámulással éled, eszmélkedik.

Nem! Békét a világnak! Nap, szépítsd sugarasra
mit orkán karma tépett, mi romlásban fogant,
ragyogj fel, szép szivárvány, szökkenj a kék magasba,
a magvető hadd vessen s hadd szálljon a galamb.

³ EMIL BOLESZLAV LUKÁČ

Az élő szlovák irodalom egyik kiemelkedő alakja. Költészete a húszas évek elején a szimbolizmus jegyében bontakozott ki s eleinte erős Ady-hatást mutatott. Egymást követő verseskötetei ellentétek között vívódó, pesszimizmusra hajló, de a humanizmus erkölcsi normáihoz töretlenül ragaszkodó lírikusról vallanak. Lukáč mint költő és lapszerkesztő maradandó érdemeket szerzett a magyar irodalom közvetítése terén. Különösen a Nyugat lírikusait, legfőképpen pedig Adyt tolmácsolta és népszerűsítette nagy sikerrel. (Fordítás: Békéti — Baranyi Ferenc.)

ŐZ- NYALATÓ

(III. rész)

— Hát te meg — mondta Huzath Györgynek — merre az isten fenéjébe vezetted el a mi vendégeinket? Innen várom őket — s kimutatott az ablakon —, és emerről jönnek.

Az ablakon át üde zöld parkra lehetett látni, a parkon át sárga kavicssal borított utacska vezetett nyírott bokrok, pompázó virágok közt a cinóberpirosra festett kapuig.

— Hátulról jöttünk, onnan közelebb — mentegetőzött Huzath, mert látta Uzom Bercin, hogy nem tetszik neki a dolog.

— Közelebb... közelebb... — dohogott Uzom Berci —, minek csináljuk ezt a bejáratot, ha a vendégek meg a hátsó kapun osonnak be... Mit lehet ott látni?

De a vendégek hamar elhessegették az elnök borús hangulatát; egymás szavába vágva dicsérgették, amit láttak. Racionális gazdálkodás! Akkora tökök! És milyen jól kihasználnak minden talpalatnyi földet! Uzom Berci gyanakodva figyelte őket: gúnyolódna ezek? Megsejtette, hogy nem. No, akkor jól van. Leültette őket, s anélkül, hogy kérdezte volna, ki mit iszik, rakta ki az üvegeket. Elsőnek az asztal közepére szilvapálinkát. Aztán Lepti elé bort, Borotvai elé sört, Timurnál egy kicsit fennakadt, vizslatva nézte a vendég orrát, aztán bólintott — marad a pálinka. Ez a töményet szereti. Huzathról már tudta, hogy mindegy neki, hát bort tett eléje, abból van a legtöbb. Ő megmaradt a sörnél. Letelepedett ő is. Várta a kérdéseket.

A vén haramia a temető felől jövet a közelebbi utat választotta: a kertek alatt, majd a major épületei között iparkodott az elnöki iroda felé, mert nem akart elkésni. Szerette a pontosságot, megszokta a temetőben. A temetőben ugyanis pontosság uralkodik. Szétugrasztotta a négy, fülíg sáros fekete malacot, odaköpiött a raktár felé: „legalább hat hónap járna ezért, a nyakatokba, csibészek...” A szanaszét gurult tejeskannákon átlépkedve, megint felmordult: „Ezért is járna három hónap... vagy mondjuk, négy.” Az istálló végénél bekanyarodva, utána kiáltott valaki:

— Hé, Ambrus bácsi!

A vén haramia megállt, mert látta, hogy az, aki rákiáltott — sovány, szőke, szemüveges férfi, kockás ing, gumicsizma —, éppen őfelé tart. Korom Feri ez, tehenész. Vajon mit akar? Megvárta, míg odajött hozzá. Korom Feri kezdte:

— Hová, háová?

— Megyek az irodára. Az elnökhöz. Hívatva vagyok.

— Na, menjen csak, hanem idehallgasson. Az imént ment itt át négy idegen ember. Illetve csak három idegen, mert a negyedik helybeli. Nem tudja, kifélék ezek? Nem a népi ellenőrök jöttek meg véletlenül vajon?

— Én úgy tudom, valami írók. Nem ellenőrök. Írók.

— Azokat várnánk pedig... a népi ellenőröket.

— Hááát... — mondta elgondolkozva a vén haramia és vizslatva körül nézett, megfigyelte a vadonatúj gépeket, szivattyúkat, motorokat, amik alól tökindák kanyarodtak elő — nem jönnének hiába. Azért például — s a géptemető felé mutatott — minimum másfél évet saccolok...

— Hát még a többi mindenségért! Amit csak mi tudunk! Azért várnánk már valakit, akinek elmondhatnánk... de hát... azt mondja, írók ezek, akik jöttek.

— Írók. Téma kell nekik. Azért jöttek. — De azt már nem tette hozzá, hogy őt épp azért hivatja be az elnök, hogy témát adjon az íróknak.

— Téma? — S Korom Feri megvakargatta az orra tövét. — Ha csak az a hiányságuk, hogy téma kellene nekik... azon könnyen lehet segíteni... Az csak annyi, hogy témát ad nekik az ember.

— Annyi hát. No, de megyek én, hívat az elnök. Nem tudom, mi baja...

— Bár a sajátmaga sírját ásatná már meg magával. De még a mai napon!

— Nem hiszem. Elég jó erőben van.

Korom Feri elgondolkozva ballagott vissza a tehenei közé.

—...ennyiben tudnám összefoglalni szövetkezetünk történetét. A vén haramia épp e szavaknál kopogtatott be az elnök szobájába. Ebből megtudta: a legalkalmasabb időben érkezett. Uzom Berci felállt az asztal mellől, és a látogató elé lépett.

— No, mi van, Ambrus bácsi?

Ambrus bácsi felhúzta a vállait. Ő szerette volna leginkább tudni, hogy mi van.

— Abtan az ügyben... amiről ugye, tegnap szó volt...

— No, rendben van, kedves Ambrus bátyám... mindent meg fogunk beszélni. Addig is — és az asztal felé terelgette a vén haramiát — jöjjön csak, jöjjön. Író elvtársak vannak itt. Nincs mitől tartani. Maga is leülhet közénk. nem igaz? Nem veti meg maga se azt az egy-két kupica... akármit, igaz-e?

A vén haramia meleg, rokonszenvező tekintettel nézegette a vendégeket, akik várakozón fogadták megjelenését. Határozottan tetszett nekik az a közvetlenség, amellyel az elnök ezt az idős bácsit fogadta. Hiába no — szövetkezeti demokrácia! Micsoda szép példája a szövetkezeti demokráciának!

— Ambrus bácsi a mi egyszerű tagunk — így mutatta be Uzom Berci a vén haramiát.

Az egyszerű tag kissé szabadkozott ugyan a megtiszteltetés miatt, de nem utasította vissza a szíves invitálást. Leült a vendégek közé, s elfogadva a kezébe nyomott pálinkáspoharat, koccintott mindenkivel.

— Éppen ott tartottunk, hogy mennyi körültekintés, meg mifene kellett ahhoz, hogy idáig eljusson a szövetkezetünk — mondta az elnök. — Az egyszerű tag elgondolkozva bólongatott.

— Kellott. Bizony, kellott. Sok körültekintés meg okosság. Szóval: ész. De hát, az ész se használ mindig. Mert ha az észit valaki nem jól használja, vagyishogyhát ha valaki túlságosan is okos akar lenni, az se nem jó. Az se nem jó.

S töprengett az egyszerű tag. Majd kijelentette:

— Erre nézve nekem volna egy történetem, ha meghallgatnák az elvtársak...

— Ohó, de mennyire, hogy meghallgatják. Az elvtársak írók, hogyne hallgatnák meg... az író elvtársak éppen azért vannak itt, hogy belelássanak a

dolgokba, vagyis az életbe, már engedelmet kérek, ha rosszul fejeztem volna ki magam . . . — mentegetőzött Uzom Berci.

Az író elvtársak összevissza hadarva nyugtatták az elnököt: pontosan úgy van, ahogy ő mondja, és nagyon szívesen meghallgatják Ambrus bácsi elbeszélését, úgy is mint egyszerű tagét. Sőt nagyon örülnek, hogy nemcsak a vezetővel találkoznak itt, hanem Ambrus bácsival, az egyszerű taggal, így aztán igazán sokoldalú benyomásokkal távozhatnak majd.

— Akkor hát elmondom.

A vén haramia, úgy is mint egyszerű tag, belekezdett a történetbe. Már az első mondatok után az történt, hogy Lepti előrángatta a ceruzát, papírt kért az elnöktől, s buzgón jegyeztetett, ami nem is csoda, mert a történet így hangozott:

— Azokban az években történt, amikor olyan nehéz idők jártak a népre, de különösen a parasztságra, amikor Rákosi elvtárs, ugyebár . . . no, persze, nem is kell részletezni. Nem is részletezem én azt, csak éppen jelzem, hogy ez, amit most elmondok, akkoriban történt, amikor még — bocsánat a kifejezésért — fingini sem volt szabad a parasztnak pecsétes papír vagyis engedély nélkül. Namármost, ismeretes, hogy nem volt szabad disznót vágni, annyit se, amennyi a háztáji szükségletre elég lett volna, a kenyér is meg a liszt is ki volt szabva, de még egy árva birkafiút sem volt szabad az embernek levágni a maga szükségletére. Ahhoz is engedély kellett. De engedélyt csak akkor kaphatott az ember, ha a hatósági állatorvos papírt adott róla, hogy a birka kényszervágását engedélyezi, mert vagy eltörött a lába, vagy kivénült, fogai kihulltak, szóval, közel van a végelgyöngüléshez. No, annyi törött lábú birka sose sántikált Magyarországon, mint akkor, amikor Rákosi elvtárs ugyebár . . . de nem részletezem. Elég az hozzá, hogy nekem is volt két-három rossz birkám, eléldégéltek a temető szélében, meg hát a sirokról ugyebár . . . szedegették össze a táplálékot életük fenntartásához. No, egyszer úgy gondoltam, levágom a legöregebbiket. Onnan tudtam, hogy melyik a legöregebbik, mert annak már foga sem volt, olyannyira megvénült az ártatlan. Ezt a vén birkát aztán elvezettem az állatorvoshoz, hogy adja meg neki a halotti bizonyítványt. De előbb . . . — s nyúlt a pohár után, amit a figyelmes elnök addigra már teleöntött, de nem csak az övét, hanem mindenkiét. Ittak, aztán a vén haramia folytatta, de előbb krakogott egyet, mert erős volt a pálinka.

— Madzagot a nyakába, aztán el vele az állatorvoshoz. Akkoriban itt, Nagytoronyán az a vén Szalakóti volt az állatorvos, akiben rá két évre meggyulladt a pálinka, annyit ivott. De akkor még nem gyulladt meg benne a pálinka . . . hanem elnök elvtárs, igen jó kis pálinka az, csak arról jutott eszembe, hogy az öreg Szalakóti doktor is nagyon szerette . . .

— No, ha nagyon szerette, akkor az ő áldott emlékére — s újra öntött a házigazda. A vendégek jó kedve hirtelen fellobbant: a vén Szalakóti áldott emlékére isznak most, akiben meggyulladt a pálinka. Eredeti.

— No, odaállítom az én halálra ítélt birkámat az orvos elé, jelzem, fehér köpeny volt az öreg doktoron, mondom neki, hogy ez önként akar a halálba menni. Mondom neki, miért. Megunta az életét. Végelgyengült. Már fogai sincsenek. No, mutassa! Odamegy a doktor, lehajlik a birka elé, kinyitja a száját, belenéz . . . hát bizony, egy fog nem sok, annyi sem volt a birka szájában. Egy szó nélkül kiadta a papírt. Vezetem hazafelé a birkát, megszólít egy illető, azt kérdi: honnan azzal a birkával? Mondom neki, hogy a doktortól, le akarom vágni, papírt kértem tőle. Megadta a papírt? Hogyne adta volna, hiszen csak belenézett a szájába, aztán már nyúlt is a töltőtollért. Nincs ennek egy foga se. Ez az illető aztán káromkodik egyet, hogy azt mondja, ő is le

akart vágni egy birkát, az is elég vén már, mégse adott rá engedélyt a doktor. Vannak ilyen félreértések, mondom neki, csak hogy valamivel vigasztaljam. No, azt mondja erre, ajánlok én magának valamit, Ambrus bátyám: adja kölcsön nekem azt a birkát, adok egy húszast magának, ha kölcsönadja. Csak arra az időre, amíg a doktornak bemutatom. Utána visszaadom ám. Megegyeztünk. Odaadtam neki a birkát, kölcsönbe. Odavezeti ez az illető is a doktorhoz, a doktor belenéz a szájába — már írta is az engedélyt. Én is megkaptam a húsz forintot, ő is az engedélyt.

Uzom Berczi megint teleöntötte a poharakat. Timur, aki csak pálinkát ivott, úgy vette észre, mintha párhuzamos vonalak lebegnének előtte, s valahol, valamiféle kozmikus magasságban ködök gomolyognának s fehér egerek cikáznának riadozva a parabolák ferde síkjain. Lepti lélegzetviesszafojtva figyelte Ambrus bácsi elragadó történetét — buzgón jegyezgetett.

— Kérem, az én birkám egész hosszú életében nem hajtott nekem annyi hasznot, mint azokban a hónapokban. Egymás kezéből kapkodták ki a szomszédok, parasztok az én vén birkámat — azt vitték az állatorvoshoz. Lassan-lassan a szomszéd falukba is elment a híre, hogy milyen birkája van az öreg Ambrus bácsink. Én meg adtam, hadd vigyék, hadd boldoguljanak az emberek. Egy orvosi vizit — húsz forint. Így ám.

Itt szünetet tartott az öreg Ambrus.

— No, de még arról szó sem volt, amire én ezt a történetet elmesélem. Vagyis arról, hogy az se jó, ha túlságosan kiokosodik valaki. Vagyis, több az esze, mint amennyi kéne. Mert mi történt az én öreg birkámmal? Addig-addig járt a doktorhoz, amíg teljesen megtanulta, mi az ő dolga. Eleinte a doktor — mert mint említettem, örökké pálinkagőz nyomta a fejét — észre sem vette, hogy már századszor is ugyanazt a birkát viszik elébe a parasztok. Igen ám, de a birka egyszer, mit ad isten, amikor az orvos elé állt, egyszeriben felemelte a fejét, a szeme közé nézett a doktornak és kitétotta a száját. Először csak meghökkent a doktor, micsoda okos birka ez. Másodszor is csak csudálkozott, amikor rászólt viccesen a birkára: tásd ki a szád, mondd, hogy á — és a birka, isten csodájára, kitétotta a száját. De harmadszor már gyanút fogott, mert a birka megunt a várakozást, odament a doktorhoz, el kezdte döfködni és nyitogatta rá a fogatlan száját... Ez már túl sok volt. A doktor felismerte. Elzavarta azt a parasztot, akinél akkor éppen kölcsönben volt az én okos birkám. Nem lehetett többé hasznát venni — le kellett vágni. Ide jutott a nagy eszével. Mert ha nem olyan okos, ha nem tátigatja azt a fogatlan száját, akkor tán még ma is megvolna... Erre mondtam én, hogy vigyázzunk azzal a nagy okoskodással. Annak is van hátulütője.

Eddig tartott az okos birka története. Lepti leejtette a ceruzáját az asztalra, s ezt hörögte:

— Döbbenetes!

— Van benne valami kozmikus — jellemezte a történetet Timur.

— És ráadásul tipikus — dicsérte az öreget Borotvai is.

— Na ugye! — s az elégedett elnök újra teletöltötte a poharakat.

Az öregnek attól kezdve aztán a szája alig pihent, leginkább csak akkor, amikor képtelen lett volna hangot adni: ivott. Lepti volt az első, akinek először kellett kimenni. Alighogy — engedelmet kérve — felállt, Huzath György mindjárt ajánlkozott, hogy ő majd megmutatja, merre kell menni. Lepti az ajtóból sóvárogva visszafordult: tulajdonképpen szívszorongva hagyta bent az öreg Ambrus bácsit, attól tartott, de nagyon, hogy amíg odajár, mond valami dőb-

beneteset, amiről ő lemarad, a többiek pedig pusztá irigységből elhallgatják. Maradni szeretett volna, de menni kellett — e kétféle erőhatás alatt vívódva megszólalt:

— De míg odajárok, egy szót se, Ambrus bácsi... Maga az én emberem, én meg a magáé vagyok... testestül, lelkestül...

A vén haramia rákacsintott: értjük egymást.

Huzath György is felállt az asztal mellől, készséggel ajánkozott: majd ő megmutatja Lepti elvtársnak, hova kell menni. Karonfogva ballagtak végig az ámbituson. Hogy az idő ne teljen hiába, Huzath már ott megkezdte a tájékozódást. Leptinek is ugyanazt a kérdést tette fel: vajon a másik kettő miről nevezetes? A nevük — ismeretlen. A Lepti név ismerős. Jó név a Lepti. De a másik kettő!

— Világos, ides egy komám, világos! Aszondod, nem sokat tudsz róluk... De evvel komám egy őtist se vesztettél. Én se tudok róluk mit mondani, mivelhogy nincs is mit. Az a kicsi nyivászta, egy szál bélű Timur, az sült pógár, költőnek hiszi magát, mert lekörmölt egy pár zagyva verset... erőlködik a kis hülye, erőlködik... mit mondjak neked, se pont, se vessző, a kutya se érti...

— De akkor meg...

— A másik, a Borotvai... na arról még ennyit se lehet mondani. Ez tán életiben se írt le egy értelmes mondatot. Jó neki a keresztapja, így aztán mindenre rátenyerel... érted ezt?

— Érdekes — dünyögte Huzath. — De akkor meg...

— Naná, hogy érdekes! Megmondom én teneked, ides egy komám — s dolgavégeztével testvériesen hátba vágta Huzath Györgyöt, hogy az neki esett volna a deszkabodé falának, ha hirtelen meg nem kapja az ajtófélfát —, jól fel kell kötni a gatyáját még az olyan jószuflájú népi gyerekeknek is, mint amilyen én vagyok, ezekkel a kóklerekkel szemben. De azért — hogy a szükség szorongattatásaitól megszabadult, könnyebben beszélt Lepti — vagyunk egy páran, akik, hát mit mondjak neked, tartjuk a frontot. Meg is mondta nekem a *** Laci, ismered, jó komám nekem, földim is ráadásul, azt mondja nekem: a pógárok viribe mártogasd a tollad, Leptikém, úgy írad azokat a faszagányos történeteket!

— Így már sok mindent értek — mondta elgondolkozva Huzath, aki sokért nem adta volna ezt az érdekes értesülést —, csak azt nem értem, hogy a jófenébe jöttek ezek ide, Nagytoronyára, amikor mi három jőnevű fiatal írók kértünk az írószövetségtől?

— Hogyan? Hát úgy, hogy akiket felkértek, meg kijelöltek, nem tudtak jönni, ezek meg, ha meghallanak valami lehetőséget, odaszemtelenkednek, hát így...

— Érdekes...

Az ámbitus lépcsőjéhez közeledtek már, amikor egy orgonabokor mögül előlépett egy illető. Sovány, szőke s ami igen különös, szemüveg az orrán, pedig parasztok között ritka az ilyen. Kockás inget viselt, gumicsizma a lábán. Egyenesen Lepti elé állt.

— Ha nem zavarom az elvtársat — kezdte bizonytalanul és óvatosan —, úgy tudom, úgy hallottam, hogy az elvtársak, akik idejöttek, meg akik bent vannak — s az elnöki iroda felé intett — írók. Nem tudom, jól hallottam-e?

— Jól hallotta, atyámfia, azok lennének. Hármán.

— Nem azért mondom, de ha az elvtársnak például lenne egy kis ideje, akkor én el tudnék mesélni az elvtársnak egyet-mást azokról az állapotokról,

amik nálunk uralkodnak, szóval, ... adhatnék az elvtársnak ... témát, ahogy ezt mondani szokás.

— Témát, atyámfia? Témát?

E szó említésére felrémlt előtte az elnöki iroda képe: Ambrus bácsi ontja a történeteket, ő meg itt tölti az időt egy szomorú képű szemüveges passal. Odabent Ambrus bácsi már, úgy lehet, hozzákezdett a történethez, amit megígért: elmeséli, hogyan volt az, amikor neki egy jó ismerőse, egy pusztai juhászgyerek saját magát kiherélte.

— Hát ha idő volna rá — mondta gyorsan a témát ajánló szemüvegesnek —, csak hát, sajnos, momentán nincs rá idő, atyámfia. Éppen csakhogy ... a dolgomra tudtam kijönni, már megyek is vissza, na erő, egészség! — Megragadta a szemüveges kezét, megszorongatta, rendesen elköszönt azért tőle, nehogy megbántsa azt az egyszerű kisembert. Sietett vissza az elnöki irodába. Éppen ideje volt. Az öreg (nem tudott ellenállni a kényszernek, ami mindig beszédre ösztönözte) nem várta meg Lepti visszatértét, már belekezdett az önherélő juhászba, szerencsére még az elején tartott.

— ... így aztán ez a fiatalember nem talált magának feleségnekvalót. Mind, akit kiszemelt, városba akart menni. Egyik sem akart valami elhagyatott pusztaságba kihúzódni, hogy őhöz a feleségnek menjen. Ezek a mostani lányok úgy gondolkoznak: inkább elmegy a városba, azt mondja, maltert hordani, építkezéshez, de hogy kimenjen a pusztaságba, a juhászhoz feleségül? Pedig amúgy takaros, rendes kinézetű fiatalember volt, csak hát nem tudott megválni a mesterségétől. Az apja is juhász volt, a nagypapja is juhász volt, a dédapja is juhász volt, pont ő hagyja abba? Nem tudta abbahagyni. Így aztán az a helyzet állt elő, hogy csak akkor kap feleséget, ha felhagy a birkákkal, és elmegy ő is a városba maltert hordani. Vagyishát vagy juha lesz, vagy felesége...

— Modern konfliktus! — súgta Borotvai a székében kényelmesen elhelyezkedett, szorgalmasan jegyzetelő Leptinek.

— Korszerű a velejéig! — súgta vissza Lepti.

— ... nagy pusztaság, ferde sík... — motyogta Timur, mert szünet állt be az elbeszélésben, az öreg haramia most már csak intett, Uzom Berci meg öntött. — Rá a kozmosz lövi párhuzamos nyilait... és sárga... birkák... fehér birkák... fehér egerek... fehér patkányok lógnak az oktaéderek beleiből... — Lankadatlan legyintgetett Timur, nyilván el akarta hessegetni szemei elől az oktaéderek beleiből kilógó fehér egereket.

E szavakat hallva, Huzath odahajolt Borotvaihoz:

— Hallod? Lírizál! Költőnk lírizál.

Borotvai letette a söröspoharat.

— Szerintem inkább delírizál... Fehér egereket lát, ez már a delírium...

— Na, szóval! — sürgette Lepti Ambrus bácsit. — Hogyan volt tovább, mondja csak!

— Nincs most már tovább. Valami öt-hat éve is próbálkozott egy falubeli lánnyal, hogy hát ő elvenné feleségül. A lány, persze, épp olyan volt, mint a többi, mert egymást bolondítják meg ezek a kölykök a városbamenettel, nem vállalta a pusztai életet. Akkor aztán ez a juhászgyerek elhatározta, nem próbálkozik tovább. Úgy döntött, hogy inkább a birkákat választja. De viszont, ha a birkák mellett marad — mit kezd a szerszámjával? Annak a birkák mellett nem veszi semmi hasznát. Csak a baj van miatta. Nem először csinált már olyasmit ez a juhászgyerek, az apja már bojtár korában megtanította rá, hogyan kell a kosokat kivágni, egy este, mikor a birkákat bezárta a karámba — hozzákezdett a műtétéhez. Előbb az egyiket kanyarította ki, aztán a másikat. Odalökte a kutyáinak, nesztek, egyétek meg, nektek való

ez már, a kutyának, nem nekem. Amikor megvolt vele, fertőtlenítette — kész. Azóta is úgy él, töketlenül. Szép nagy derék, kövér ember lett belőle. És micsoda kitűnő juhász! Valami érmet is kapott azóta, olyan kiváló juhász lett belőle... Nahát, én ezt csak arra mondtam, hogy, ami felesleges, attól legjobban, ha megszabadul az ember...

Lepti leejtette a kezéből a ceruzát, hogy csak koppant.

— Döbbenetes!

— Ugye, mondtam! — Huzath György elégedetten dőlt hátra a fotelben. — Ugye mondtam! Már ezért az egy történetért érdemes volt megcsinálni a nagytoronyai kirándulást. Ez az, amikor az írók testközelbe kerülnek a valósággal, amikor megmártóznak a mai magyar valóság bonyolult mélységeiben...

— Hát... mélység az van! — Lepti tekintete meghatott hálával tapogatta végig a vén haramia ráncos képét, s nem győzött hálálkodni a véletlennek, amely ezt az egyszerű tagot éppen most az elnök szobájába vetette. „Meggfogtam az isten lábát, ez nem vitás, megfogtam az isten lábát.”

— De viszont... vannak ennél cifrább dolgok is.

A vén haramia újabb történetbe kezdett.

— Például, hogy egyebet ne mondjak, volt itt a faluban egy pap. Katolikus pap. Mit ad Isten, összeszúrta a levet egy özvegy menyecskeivel. Azt mondja egyszer a papnak az a menyecske: hallja plébános úr — mert azért a pap megkövetelte, hogy mindennek dacára adja meg neki a tiszteletet, az ágyban is plébános úrnak kellett őt szólítani —, hallja-e plébános úr, én most már csak el vagyok látva avval, ami hiányzik, de szegény tyúkjaim kakas nélkül vannak. Annyira kéne nekik egy kakas, de annyira... No, a plébános megígérte, hogy legközelebb hoz neki egy kakast...

Ambrus bácsi szájából folyt az újabb történet. A hallgatóság mohón itta a vén haramia szavait.

Ebben a pillanatban viszont odakint, a majorban, az istálló előtt az történt, hogy a munkahelyére visszaballagó szemüveges, kockás inges, gumicsizmás tehenész — Korom Feri — találkozott egy dús szemöldökű, villogó tekintetű idősebb bácsival, aki az istálló sarkától lesegetett az ámbitusos ház irányába.

— Hallod-e Feri! — így szólította meg a bozontos szemöldökű a szemüveget. — Látom, odajártál. Beszéltél is az egyikkel. Megtudtad-e, kifélék ezek a látogatók?

— Írók, hogy vesznének meg. — S a szemüveges mérgesen, meg sem torpanva ment a teheneihez. A bozontos szemöldökű azonban nem elégedett meg ezzel a válasszal, valamit még tudni szeretett volna.

— Azt nem tudod Feri, hogy vajon kiviszik ezeket a látogatókat Őznyalatóra? Az őznyalatói erdőbe?

— Gondolhatja! Tudhatja! Mindenkit kivisznek, pont ezeket ne vinnék ki, hogy vesznének meg mind, ott az erdőben!

Az öreg bozontos elgondolkozott. A válasz logikusnak tűnt. Kiviszik. Persze, hogy kiviszik. Mindenkit kivisznek. Miért ne vinnék ki pont ezeket? No, jó. Majd ott az erdőben. Minden rendben van. Két golyó a csőben, tele a nadrágzseb töltényekkel... most már csak azt kell kilesni, mikor indulnak ki az Őznyalatóra...

(Folytatjuk.)

SZLOVÁK
KÖLTŐK
VERSEI

CTIBOR ŠTÍTNICKÝ⁴

NAPFORDULÓ

Úgy várok rád, mint föld a magra,
mint madárra az erdő hűse,
hogy húrzengéstől részegülve
csöndjét énekké változtassa.

Úgy várok rád, mint rét virága
a méhre, mézét készítgetve,
várok rád, mint a nyári estre,
ha csillagfátyol hull a tájra.

Várom, ahogy a szőlő várja,
hogy kéz simuljon vesszejére,
mely minden fürtnek hű testvére.
Tőled függ napom fordulása.

Várom, mint gally a fagyok kését,
mint hó-dunnát az őszi árpa;
úgy várlak puszta télben járva,
mint koratavas drága fényét.

⁴ CTIBOR ŠTÍTNICKÝ

Első versei még a háború alatt jelentek meg, de költői kibontakozása a felszabadulás utáni időre esik. Egyike a szocialista szlovák költészet megteremtőinek. Kezdetben főként a közéleti tematika és a kissé hangos retorika jellemzi. Lírája később tematikailag és művészi megformálásban is elmélyültebbé, gazdagabbá válik. Magyar rap-szódiák c. riportkönyve nagy rokonszenvvel szól a megváltozott magyar életről. Modern líránk terméséből készített tolmácsolásai avatott műfordítónak mutatják. (Fordítás: Napforduló — Veres János.)

VÉNASSZONYOK NYARA

Titkolt szerelmemet készültem épp
bevallani, de aznap minden szó
megkopott, s oly szürke lett,
mint egykor éjsötét hajad.

Reggel sétára indulóban még
könny csillant szempilládon.
Vagy penge élén didergő harmatcsepp?
Micsoda szépség! És mennyi, mennyi bánat!
Szóltál, s hangodban remegő régi vágyak:
— Mi lesz velünk?

A dúló idő
elszállt fejünk felett.

Ezernyi sebből vérzik dísztelen
erdőnk és haldokolva ránk tekint.
A vadlibák riadt serege, éke
csattog, szálldos,
a májusba újra visszatérne,
bár sejtí már, amit te régen tudsz:
hogyan nincsen visszatérés, hát búsan
a szélbe kiáltoz.

Vérzik, minden sebünk piros lobbot vet,
s e vénasszonyok nyara pólyálgatja,
ujja gyengéd, fehér turbánt kötöget,
mosolyog, lásd, a fáradt, fogas Nap is
mint irgalmas nővér az ágy felett,
melyben irgalmatlan láz kínja gyötri
immár utolsó szerelmemet.

És a hirtelen elszürkült szavak,
mint záporban a béna szitakötők,
hallgatnak hallgatag,
míg elmegyek.

⁵ PAVOL HOROV

A negyvenes évek elején megjelent első kötete a magányos ember kétségbeesett tiltakozását fejezték ki a háborús pusztítás, a fasizmus borzalmai ellen. Ez az emberi értékeket védő, a józan értelemre appelláló líra a természetes fejlődés logikája szerint jutott el a felszabadulás után a szocializmus világnézetéhez. Az ötvenes évek elején már Horov a szocialista szlovák líra jelentős művelője. Verseiben a valóság sokoldalú megragadására törekszik, nem fél a mai kor bonyolult, sokszor ellentmondásokkal terhes problémáitól. Olyan közeleti költő, aki hangoztatja: „Joga van szomorúnak lenni is”. (Fordítás: Vénasszonyok nyara — Bábi Tibor.)

ŐSZI BALLADA

A csurgókról már hideg víz csepeg,
sötét távolban sziszeg az alkony.
Szél seprí fel az alacsony eget,
véres seprűvel seprí fel halkan,

mint udvart, hol október hajnalán
megriadt bárány sirt keservesen,
hogy éles késsel elmetszett nyakán
száját az ősz vörösre fesse be.

A nap merevül. Az est óvatos,
az utakat dehogy illeti lábbal.
Rájuk durván foltokat harmatoz
csillagjainak sárga sugarával.

Csend a földnek s az égnek odafönt.
Az ajkamhoz juh sírása száradt,
Az apró hold, mely mint a róka rőt,
szürcsölve kortyint a tóból párat.

STRÓFÁK

Elolvastak s mondták: szomorú.
Nélküled virradt meg mindörökre.
Könnyfakasztó lantodra, fiú,
nincs szükségünk, csupán az örömré.
A gyűlölet kemény igazát
írd ólomba: ez a béke rendje.
A költő a virágzó hazát
tisztá szó-haranggal ünnepelje.
Számban habzik forró áradat,
sötét vonóm egyszerre nehéz lett.
Egy elveszett szócška fojtogat:
Nem kellek... Nos jó van így is. Élek.
Fütyüljön csak magában az ősz,

⁶ MILAN RUFUS

1957-ben megjelent első kötetében a kritika a szocialista szlovák költészet fejlődésének új jegyeit állapította meg. Verseinek sajátos vonása, hogy a bennük kifejezett szomorúság, a szorongás és aggodalom nem az egyéni útvesztésből ered, hanem mélyen szociális gyökerű. Ars poeticája szerint a költészet mindig az erkölcs és az igazság dolga. Mély felelősséget érez az emberiség jövőjéért, amelyet meg kell védeni az atomháború katasztrófájától. (Fordítások: Strófák — Eörsi István. Őszi ballada — Fügedi Elek.)

mellemből a rím sírásként tör fel.
Bennem, nehéz szárnyú dal köröz,
nem bízom már senkire örömmel.
Magam előtt nem sunyíthatok.
A sekélyről fájdalmat ne zengjek.
E dalokban más könnye ragyog.
Számon mások sebe, idegen seb.
Béke — s csend e kiáltás körül.
És a csendben felugat a fegyver.
A szó körül vak düh tömörül.
Soha így még nem gyűlött az ember.
Ezért röpül versem nehezen.
Sírás kése a szárnyába vágott.
Ezért oly halálos-bús szemem,
míg nézi e nyers kínú világot.
Nem kellek... Jó... Mások jöjjenek...
Szebb ívű lesz tán a dalok röpte.
De míg gaztettekre könny perog,
s hullát vetnek a meszesgödörbe,
mindörökre sírok, reszketek.
S ha alacsony ajtónkban halál
lehel rám a vacogó szelekben,
mint a vadnak, kit golyó talál,
megfagy talán sebemen a nyelvem.

IVAN KUPEC⁷

NE JÖJJ FELÉM, BEATRICE

Ne jöjj felém, halott Beatrice,
ne közelíts az én kezemhez,
tenyerem kérges, durva, hihetetlen.
A kénköves poklot érintettem
itt a földön, a lúgos életet. Nem a menny
számára termett, nem éterikus gyönyörökre,
hanem hogy érdes sziklát, durva követ tapintson.
Ezüstös ösvényeket a ködből
az élő szerelem jön felém, ime,
egem és poklom, az élet fája.

⁷ IVAN KUPEC

Lírikus és esszéista. Költői pályája a negyvenes évek elején indult. A felszabadulás után átmenetileg csökkent alkotókedve, s csak 1955-ben jelentkezett verskötetettel. Azok közé tartozik, akik a modern szlovák lírát nem a hangulatfestés vagy a leírás irányában kívánják fejleszteni, hanem a korszerűség útját a gondolatiságban, az intellektuális költészetben keresik. Szlovák irodalmi körökben élénk visszhangot keltett néhány éve megjelent esszékötete, főként a benne közölt Petőfi-tanulmány miatt. (Fordítás: Ne jöjj felém, Beatrice — Bábi Tibor.)

RADNÓTI VERSEI SZLOVÁKUL

A költészet szlovák barátai az elmúlt hetekben vették kézbe az a reprezentatív kiállítású kötetet, amely Radnóti Miklós válogatott verseinek fordítását tartalmazza. (Odsúdený. Miklós Radnóti. Preložil a doslov napísal Ctibor Štítnický. Slovenský spisovateľ' Bratislava. 1967.) Az ünnepi köntös, az ötezres példányszám, az izléses tipográfia és az életmű motívumait ábrázoló művészi illusztráció külsőségekben is kifejezi az őszinte tiszteletet a költő emléke iránt.

Radnóti szelíd hangú, mély szenvedésekről és gazdag emberi értékekről hírt adó lírájára méltán figyelt fel a háború iszonyatából felocsúdó európai közvélemény. A szlovák olvasó is régóta ismeri már a költő nevét a mostani válogatást fordító Ctibor Štítnický jóvoltából. A korábban elszórtan közölt egyes darabok most kötetbe foglalva s kiegészülve újabb versekkel, átfogó képet adnak modern líránk e kiemelkedő alakjáról. A szlovákok költője fejlődési folyamatában mutatja be Radnótit az olvasónak. A kiválasztott ötvennégy vers a Pogány köszöntőtől végigkíséri a költő útját a kötetek sorrendjében. Štítnický hozzáértését dicséri, hogy könyve nagyobbik felét Radnóti utolsó éveinek alkotásai töltik ki. A Tajtékos ég címen megjelent posztumusz kötet húsz verssel van képviselve. Az arányok ilyen meghatározása teszi a válogatást az életpálya tükrévé, mert a

folyamat szemléltetése mellett a legteljesebb képet a pályacsúcsról rajzolja, arról a szakaszról, amely mondanivalójában és művészi eszközeiben is már a nagy költőről árulkodik. Még teljesebb lehetett volna a kép néhány olyan vers lefordításával, amelyekben Radnóti költészetének legértékesebb vonásai, a fasiszta barbárság elleni bátor tiltakozás, a haladás és a humánus melletti művészi elkötelezettség válnak különösen hangsúlyossá. Az újabb várható kiadás nem mellőzheti az olyan verseket, mint a Zsvajgó pálmafán, a Töredék (Oly korban éltem én e földön...), a Nem tudhatom, a Nem bírta hát.

Ctibor Štítnický nem Radnóti szép lejtésű sorain próbálta ki először a művészi tolmácsolásra alkalmas képességeit. Számos, a modern magyar költők verseit közvetítő munkáján kívül olyan kötetek jelzik a kultúra eszközeivel hidat építő tevékenységét, mint a Forbáth-kötet vagy az Adynovellákat válogató Tízmillió Kleopátra. A teljes fokú nyelvtudás, irodalmunk ismerete és szeretete, jó fordítói érzék és nagy gyakorlat segíti most is a Radnóti-versek tolmácsolásában. Egyéni költői tehetségéről nem is beszélve, amely sok rokon vonást mutat új költőink legjobbjaival. Sajátos műfordítói munka a Štítnickýé. Nem követi a tolmácsolás két szélsősége közül egyiket sem. Sem a túlzott önállóságot, sem a kínosan pontos szöveghűséget. Megőrzi

a maga művészi autonómiáját, de úgy, hogy ugyanazt a közvetítendő költőtársban is tiszteletben tartja. Azt mondhatnánk, valami egészséges, a művészi tolmácsolásnak szinte ünnepies jelleget adó distanciát teremt önmaga és az idegen költő között. Olyan távolságban foglal helyet, amelyben még minden lényeges verselem jól látható, de amely távolság már megvédi a részletekbe vesztéstől, a pusztá utánzás kényszerétől s érvényesülni engedi a tolmács egyéni költői képességeit. Ez a jó értelemben vett „három lépés távolság” olyan egyenletesen van kimérve — talán nem is tudatosan —, hogy végighaladva a kötet egészén, az eredeti költői alkotás és a tolmácsoló művészi teljesítmény szinte szabályosan párhuzamos vonalait fedezhetjük fel. Kisebb görbületek, törések vannak persze e vonalak mentén. Ez arról tanúskodik, hogy a distancia segítségével biztosított egyensúly eredeti költő és művészi tolmácsa között egyegy pillanatra mégis meg-ing, labilissá válik. Ennek nyomait a versszövegek érzékenyen kimutatják. Ide sorolhatnám azokat a jelenségeket, amik a fordító a korai Radnóti-versek olvatag, szabad áradású nyelvezetét keményebbé, intellektuálisabbá teszi azért, hogy tagoltabb mondat szerkesztést alkalmaz. Ide tartoznak azok az esetek is, amikor az eredeti költői kép finom rajzát nem követi a fordító, vagy csökkenti egyes képek

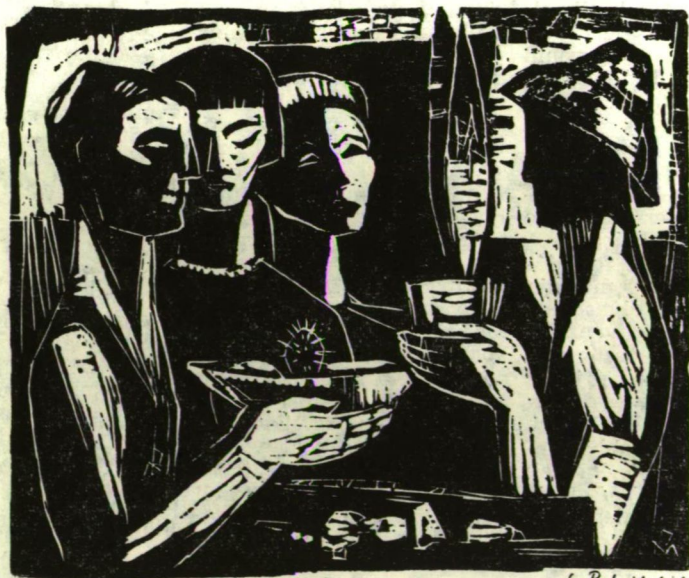
megvilágítottságát (Lomb alatt, Hispánia, Hispánia, Tajtékos ég, Emlékeimben). Egy-két esetben — éppen az eszmeileg legfontosabb daraboknál — elmélyültebb szövegértelmezésre is szükség lett volna a mondanivaló maradéktalan átmentése érdekében (Negyedik ecloga, Béke, borzalom, Hispánia, Hispánia).

A szép kötetet a fordító

meleg hangú kis esszéje zárja. A verskiválasztás szempontjaival összhangban a pár vonással megrajzolt pályaképen a mártíromság van élesen exponálva. A felsorakoztatott életrajzi tények képezik a gyászos hangulatú életmű méltó háttérét. Štítnický — a szakirodalom egyes megállapításait is figyelembe véve — utal a költő irodalomtörténeti helyére és je-

lentőségére, ars poeticájának sok vonatkozásban napjainkig ható érvényességére is. Ctibor Štítnický lírai vallomása — a kötetbe foglalt fordításokkal együtt — kiválóan alkalmas arra, hogy újabb híveket szerezzen Radnóti Miklós költészetének s rajta keresztül irodalmunknak a szlovákok körében.

CSUKÁS ISTVÁN

Cs. Pataj Mihály

Cs. Pataj Mihály: Kertésztanulók (linó)

HAZAI TÜKÖR

TÓTH BÉLA

TISZA

(XIII. rész)

GATON MARADNI

Divatos, hideg szél jár. Nem tör fákat, nem bont rőzsekazlat és háztetőt, csak mint ravasz kutya belekap lábam szárába, száz karommal marja arcom bőrét. Sutytyanó igyekezettel siet leparancsolni a gátról. De én nem megyek le. A magam lábán, saját akaratomból jöttem ide. Igaz, sokszor könnyebb valahová fölmászni, mint tartósan ottmaradni. De jött-ment tizenöt fokos hidegtől még el nem szaladok. Szembefordulok veled, szívesen betömném a száját, de sokan sem gondolhatnánk erre, nemhogy egymagam. A szél vadul, s mintha nem is szeretné, aki daccal szegül szembe veled. Azt ráncigálja, lökdösi. Azzal szelíd és segítőkész, aki nyakát kabátjába húzva meghunyászkodik. Nem szaladok el, bár mint fémes tárgyak a hidegben, szándékom összébb húzódkodik. Az Anonymus említette böldei révet meglelem, de otthagytam fölfedezetlenül. Különben sem él most. Lejárója havas rampáján borzas varjúcsapat lakmároz valami megfagyott nyúlfiú hulláján. S akik jobb időben ezen a réven térültek haza, vagy fordultak a város alá, most nagy kerülőkkel keresik útjaikat. Hanem ennek a révnek is két vége van. Vigasztalom magam, hogy majd a másik partról kezem ügyébe veszem, ha arra járok. És a vasúti hidat is. Ilyenkor nehéz róla írni. Fázik. Ahogy elhasal a víz fölött, a kődöket magára rántja, akár álomban levő ember a paplant. Nyáron, mikor tapogattam a tudnivalókat róla, büszkébbnek tűnt. Ahogy vidám kisfiúk, négykézláb állnak tornaórán, szabályosan szöktent egyik partról a másikra.

Ő azért most is szolgál. Aprócska Trabantok, zömök termoszkok bodorítják maguk után a füstöt, s komolykodva cammog át rajta egy menetrendszerű tehervonat. A partok sudár nyárfái, mint vasúti örök, messziről vigyázzák, hogy baj ne essék az átkelőkkel.

Akkor kerülgettem már a hidat szemtanúk jelenlétében, és keresgéltem, hol is álltak itt 19-ben a románokkal szemben ásott lövészárkok. De hát nem találtuk meg, majdnem ötvenszer temette már be tavaszi áradásaival nyomát a Tisza, akárcsak a másik oldalon elásott román katonák sírjait. Az onnét valók közül nem is tudunk neveket. De a csongrádiakat mind ismerjük. És sírjaik látását megkívánva, elmentem a temetőbe. Forró nyári délben jártam a parcellák útjait, s titokban nemcsak az hajtott, hogy találkozzam az egykori vörösökkel, akikről tudom, zömükben komor, könnyen lázadó kubikosok voltak, civilben, vásznon micisapkában, s rajta konzervdobozból kivágott vörös csillaggal, kezükben hordszíz nélküli puskákkal. Bizonyos, nem meghalni ásták be magukat a hídlábhhoz, és meghaltak. Sokan. Fári, Kaciba, Szaszko, Szekula s mások.

Keresgélés közben azt is ki szeretném fürkészni, vajon egy ilyen temető a köztudottan ősi szláv múltból őriz-e nyomokat? Mert ha Csongrád nevét emlitem, zengő magyarságúnak érzi minden magyar fül. Avatlanul nem tudni, mit jelent. De ízes, mint minden jóval telifőzött csongrádi bográcsgulyás. Jelentése: *Fekete-vár*, és ezer év után már csak magyar. A nagy kondér, egy nép kondér öble mindent együvé főz. Megmagyarít.

Egyházi matrikulákban, vagy akár temetőikben naivság hát ezt keresni, mert megkérdezel egy Csernus nevűt, minék számítja magát, rád néz, bolondnak vél, s joggal, hiszen lehet, hogy a huszonötödik őse is bevándorló volt már Csongrádra, és

az is magyarul beszélt. És nem tudni, fontos-e ez? Ma a legfontosabb csak az lehet, ember-e az ember?

Mindezt a temetőben tanulom meg, míg habzsolva betűzöm a fejfák föliratait. Először azt hiszem, magamban vagyok, nagy a dologidő, az aranysziget felől arató-kombájnok zaját hordja ide a szél, s az egyik ikersír fölött bő szoknyás anyóka kapál, s magában beszélget. Öregek szokása. Habár nálunk, szülőfalumban, jelenlétben is beszélni szoktak az elhantoltakkal. Legutóbb 95 éves öreganyám húsz évvel ezelőtt eltemetett nagyapámmal. Megfogta a keresztfa vállát, kicsit rá is támaszkodott.

— Hát rég voltam nálad, Istvány. Fájnak a lábaim. Amúgy megvolnék. Látnád az ükunokád. Már kunkorodik a haja. Nagy betyár lesz. A Piros lánya kicsit szuszla, de szép mönyecskének indul. A tetőt renováltattam. A szarufákat kikezdte már a szú. Tüzelőm, az volt a télen. Ennivaló meg már mennyi kell nekem? Most azért, hogy kinyílik az idő, majd jövök én, Istvány...

Szeretném kihallgatni a csongrádi bő szoknyás asszonyt is, miféle beszél. A parcella útjának végéről visszafordulok, látom, a mama, vállán a kikapával elfelé ballag. A bekapált sirt megnézem. Kétemberes, műkövel bekerítve. Egyik fejfán: X János, élt 71 évet. Béke poraira. Alatta X Jánosné, született Y Júlianna, élt: évet. Béke poraira! A másik fejfán: X Jánosné, élt 61 évet, béke poraira. X János sírján árvácskák, törpe ciprus frissen kapálva. A másik fejfa alatt nyugvó, X Jánosné, aki nyilván János bácsi első felesége lehetett, semmi virág, semmi gondozottság. A kapáló öregasszony minden bizonnyal János bácsi második felesége lehet. Míg kapált, János bácsihoz beszélgetett, az első asszony sírját kapavágásra sem méltatta, pedig úgy lehet, azelőtt nem is ismerte.

BELVÁROS

Akkor nyár volt, s most úgy iparkodik a hideg, mintha átaljában vállalta volna föl az élők nyomorgatását. El is bújik előle, aki teheti, mert míg azt figyeltem, hogy az isten legontosabb mérnökének rajza sem tudja olyan finoman meghúzni a Tisza szelíd kanyarulatait, ahogy a legjobb írás sem tudja követni a gondolat rezdüléseit. Hanem azért mégsem fut el mindenki a hideg elől. A csongrádi pontonhíd egy kicsi kanyarban húzódik ilyenkor a jegek markolása elől, s két vászonkabátban egyszál ember matat körülötte hosszú nyelvű csákyával. Rókafarkú fűrésszel megélékeli a lábak környékét, csákyával eltessékeli onnét a jeget. A hídon aprócska fabódé kéményén füst szivárog, az ember dolgozik a rengeteg nagy híd lábzugai között.

— Itt ha zajlik a jég, nem éri a hidat?

Az ember úgy válaszol, mintha rég elkezdtük volna a beszélgetést. Épp a közepében.

— Nem hát, mert az előző kanyarból kifordulva a másik partra dolgozik a jég, ezt itt örökké békén hagyja.

Kicsivel följebb már kezdődik a csongrádiak kedvenc nyári strandja, nagyon szép szőke homokú porong, egyre szaporodó üdülőházakkal. Most szarkák csörögnek benne, az éhségtől mérgesen szidják egymást, és halk harkályok kalapálnak. Itt kellene fölfedeznem a Köröst. De Fényes Elek 1847-ben már megtalálta: „A Körös, miután mind a három lányait, a Sebes-, Fekete- és Fehér Köröst, Tarcsa és Gyoma között magába ölelte, útjában a Berettyóval, Csongrádnak átellenében a Tiszába szakad.”

Száz évvel ezelőtt lehet, hogy szakadt, de most még csak nem is csurog. Nyáron is igen vékonyka a vízhozama. Igaz, a negyvenes évek eleje óta Kunszentmártontól duzzasztott. Most sík jég. Míg a Tiszának csak a gallérja fagy föl, a közepe nagyrészt élővíz, a Körös, akár valami álló tó, *bebűrődött*. Persze, kis áradás, akár 40–50 centis fölfeszíteti ott is a páncélt, s elrúgja a fölit, leggyakrabban egy időben a Tiszával. S akkor a torokban írgalmatlan zengéssel torlódnak a táblák egymás hegyére-hátára, s a két folyó találkozásakor való örömeiben rendez olyan fölfordulást, ha nem volna Csongrád védelmére betonaljázatú védőgát, hát mostanában is meggyalulgatná időnként a házakat.

De a betongátak védelmére is csillapítja a két folyó örömét a gyöngye emberi kéz. Ilyenkor csónakra, dereglyére szállva *billögtenek* a vízi emberek. Halászok, hajósok, révészek, stégések.

Itt kezdődik Csongrád, s annak is mindjárt a belvárosa. Földszintes házak, nyolcvan százaléka nádfödélű. Közöttük új palások és cserepesek is helyet kaptak már, de oly kirívók, mintha Szegeden néhány faszindelyest felejtettek volna a belsőségben. Valamikor ez volt a város. Annak is a közepe. Ma falunak is nagyon el-

maradott. De kedves. És éppen ezt szeretné fölhasználni a tanács. Tervei szerint a tizennyolc utcájú belvárost megvenné mindenestül, *skanzenesitené*, és ezzel egy rétegnek biztosítaná a jobb élés lehetőségeit. Terveik aprólékosan kidolgozva alapr rajzon madártávtalban, közművesítés tekintetében. Csak hát pénz. Pénzüik meg nincs hozzá. Amit saját erőből a *skanzen* érdekében tehettek, megtették. Bontani, alakítani, portákat új házakkal bezsűfolni már nem adnak engedélyt. A tulajdonos igényével szemben is védik a házakat, a városképet.

A belváros házainak gerince nem sokkal magasabb a gátnál. De hát védőgát csak a múlt század végén épült, s ezek a házak, ha nem egyidősek is Csongrád létével (1956-ban ezeresztendősnak számították), nem egy közülük a hódoltság idejéből való. A Tisza örökös munkálkodásaitól a belvárost a Tisza emelte dombok mentették meg. Parányi, egy-két kvadrátos porták, a gátról belátni az udvarokba; némelyikén kétféle színtkülönbség van maig is. A belváros úgy a Tisza-szabályozásig leginkább a folyóból élt. A kicsi porták is ennek tanúi, mert a víziember örök életében kicsi pénzű maradt, és lakott akkora földön, amennyire futotta, de meg mit is akart volna a halász a nagy hódály portákkal. Kocsija, lova nem volt, szérűskertre nem volt szüksége. Azért helyel-közzel óriás nádföldei házvonulatok terpeszkednek egy-egy hat-nyolc kvadrátos portán. Gondolom, ilyen helyen már tehetősebb gazda vetette ágyát. Elöl a tiszta szoba, konyha, hátsó ház, utána kamra, magtár, tehén, loistálló, kocsiszín, fészter, tyúköl egyvégében, vagy húsz öl hosszúságban.

A belváros utcáin kószálva, de innen a gátról figyelve is érzi az ember az ősi falu leheletét. Avas házak, ám mindnek lakója van, mindnek tőzgyökeres csongrádi. Csak a fiatalok szeretnének beljebb menni az új belvárosba. Ide ki- vagy bejárnak a nagyszülőkhöz és szülőkhöz, de csak látogatni, nekik nem való ház körüli munkát elvégezni. Az öregek meg rögeszméig ragaszkodnak egykori ifjúságuk színhelyéhez, rég nem használt *szórszamaikhoz*, ingó és ingatlan minden szögéhez. De ez a ragaszkodás maig ott lakik kimondatlanul bármely csongrádiában. A történelem során százszor lett volna okuk elszaladni, soha arccal nem fordulni Csongrád felé.

Már maga a honfoglalás vesztétől megtépázta az akkori lakosságot, de 1091-ben a kunok kaszabolják halomra a lakóit, vagy elhajtják rabszolgának, 1241-ben a tatárok gyűjtják föl, 1280-ban újra a kunok teszik tisztába, 1541-ben a török üli meg, aztán a töröktől fölszabadító osztrák ármádia, 1831-ben a kolera ötödöl, 1849-ben Haynau tizedel. De a tűzvészek számolhatatlan sokasága, s a Tisza áldó, sújtó keze örökkön a fejük fölött. Ha olykor-olykor pusztá létüket mentve elfutottak, visszatértek. Fél szemmel azt vigyázták, mikor mehetnek haza. Ha kutya vagy ló ragaszkodik a fészkehez, azt mondjuk: ösztön. Az ember, az szeret.

Vagy harminc utca véggel támaszkodik a Tiszára, hogy még közvetlenebb legyen vele a kapcsolat, megannyi lépcsős lejáró vezet a kőgát oldalába vájva a parthoz. És némelyik ház végével az ereszetig rátámaszkodik a gátra. Szinte összenőtt vele, vagy inkább belőle nőtt ki. És némelyik ház két ablakszemét a Tiszára nyitja, mások meg durcásan hátat fordítanak neki, nem szolgál feléje még egy árva szellőző nyílás sem. És bár a puritánságig szerények, szegényesek külsőre a belváros házai, azért kívül is tiszták, fehérek, alul fekete venyigével elhúzottak, a fagy, vagy idő, ha kiharap is nem túl előkelő építőanyagukból, tapasztással, gonddal tatarozzák a gazdáik. Díszítés csak a deszkából készült padlásvégekre jutott. De ott is csak szigorúan a funkcióval összefüggésben. Az eresztékek találkozásvonalán végigfuttatott lécek cirádásak, s kis csipkés vízvetők óvják a deszka és a fal találkozását. Néhol a szélfogók belső oldalára jutott fűrésszel, vonókéssel.

Hanem a homlokzatok közepére vágott szellőzőnyílások külön tanulmányt érdemelnének, mert itt az egyéni guszts és ki tudja mi diktáltatta a figurákat. Egy háznak a szellőzőnyílását öblös borosüveg s mellette poharak biztosítják. Úgy látszik, az építető szerethette ezt a szimbólummá szelődült figurát. Más házon vasmacska a szellőzőnyílás, vagy levélevező párba állítva. És különféle halászfőlszerezések, használati eszközök fölkerülnek díszül a házak homlokzatára. Szegedi nap-sugár dísz, vagy más, Szegedet jellemző elemet nem találok ezeken a házakon.

HAJÓSNÉ

A házak előtti eszközök mutatják, kik laknak a házban. Nem kell túl sok logika annak kitalálására, hogy ahol halomban száradnak a varsák, ott alkalmasint maig működő halász él. Be is óvakodok egybe, mert egy kis ház előtt jókora ladik alszik fenékkal fölfordítva, s az udvaron is vagy húsz szak a falhoz támasztva. Az eresz alatt szűzi új rokolyahálóval játszik a szél.

Izzadt üvegű konyhaajtón át kerülök beljebb, s míg megszokja szemem a benti félhomályt, fülem és orrom küld holléte mről információt. Hordóskáposzta-illatok,

akáctuskó-tűz, annak kicsit fanyar és csipős a füstje, a vályogtűzhelyen vízköves edényben sirdogál a meleg téli muzsikát szolgáltatva. Egy nagycsontú, öregedő aszszony ad kezét, lazán ejtve oda jobbját, míg baljában az asztal sarkához rögzített hálót tartja.

— Halászokat keresnek, úgy látom, jó helyen járok.

— Nem a'. Hajósok vagyunk. Jobban mondva, vótunk.

— Az is érdekel engem. Ha hajósok, minek a halászszerzőszám? Látom, ami itt kődődik, az is valami halfogó készség lesz, nem menyasszonyi fátyol.

— Vízi ember, ha elvénu, mindennel bibelődik, amivel bír. A hajó kiment alólunk, amúgy se estünk messzi a halásztától. Csak itt az úgy van, hogy mikor, miből lehet élni. A hajós időnként halászott, de a kenyere bélit az utazás adta. Ez a hálókötés amolyan téli munka a szövetkezetnek. A kintvaló szerzőszámokat meg őrzésre hagyják itt. Azért nem jár semmi. Az barátságból hagyódik nálunk, hogy a messzibb lakó gazdájának ne kelljen hurcolászni.

— Hát az emberpajtás?

— Átment az Ék utcába köszörülni. De már jönni kell neki, ha vele akar beszélni.

— Megvárhatom?

— Ha gondolja.

— Milyen élete volt a hajósnénak?

— Amilyen a többi szegény ember asszonyának. Egyszer hopp, máskor kopp. Sokra nem vittük. Ezt a rozoga házat is úgy örökölte az uram. De lopni, koldulni nem jártunk soha. Meg se tollasodtunk. Most meg késő volna már előről kezdeni. Jártunk minden dologra, aminek sorja volt. Attól nem féltünk soha. Jöttek a gyerekek, felnőttek, a maguk szárnyára kerültek. Megint itt vagyunk kettecskén az öregemmel.

— A titokzatosságot nem szeretem, megmondom, vízi emberek után keresgélek itt Csongrádon. Tudtommal van még belőlük néhány igazi. Olyat keresek, aki itt született a parton, a Tiszából élt, vele küszködött végig.

— Hát akkor nem keresgél rossz helyen. Mert akár az én fölmenő ágazatom, akár az uramé, ameddig emlékezettel számon tartjuk, hát azok mind csongrádiak voltak, belvárosiak. De mind szegény is, hogy csak épp megélt a magáiban.

— Azt kellene mondanom, hogy nem baj az. De ez nem igaz.

— Á, csak egészség meg kedve legyen az embernek,

— De a szegénység nagy ellenség. Az ellen áóra-kapára kell menni.

— Hát hiszen a mai fiatal másképp is van. Mind a három fiúnak háza van már, belül van nekik a víz a lakásban, de azok bizonytalanra nem tesznek egy lépést se. Azért aztán halász is már alig van Csongrádon. Mert az mindig úgy volt, hogy több nap, mint hal. Ezt meg a mai fiatal nem szereti. Az azt szereti, ha egész évre előre tudja, mi a keresménye. A mi korunkban igen bizonytalan volt ez. Persze a mai fiatal halászok között is van, aki 960 egységet keresett össze ebben az évben, és hatvan forintjával fizették meg. Gondolom, annyit nem keresett a tanácselnök sem. De hát úgy tudom, nem szájtátással kereste, hanem amikor csak rá lehetett menni, boronálta a vizet. De úgy lehet, nem is az ilyen asszonyi locsogás érdekli magát. Csak hát én, ha nekiindulok, mondom száz évig.

— Tiszai mesék, versek, dalok, szokások, élnek-e még a hajósházakban?

— Tudja isten. Mások is jártak már efféle ügyekben erre, de hát nem mindig vált az ember agya erre. A hajós, a halász nem nagyon énekelgetett soha. Hát néha, mikor beborozott, elbődült, olykor-olykor bandástul. De nagy mesebeszédék nem forogtak köztük. A hazug embert kicsúfolták, a mesélőt lenézték, az ábrándozóst ki-marták maguk közül. Még legtöbbet a halászszerencséről, a sorsuk fordulatairól szóltak. Így aztán leginkább talán a nóták maradtak meg, mert azt bor alatt mindig újra lehetett ismételni. Mulattak vele.

— Mutatna a néni közülük néhányat?

— Danoljam vagy verseljem?

— Kinyitom rá a gépem, ha nem zavarja.

— Anélkül nem lehetne?

— Észre sem kell venni, lehet énekelni.

— Hát látja, nehéz helyzet ez. De azért ami eszembe kavarodik, elsorolom, legyen meg a kedve.

*Nincs énnékem sem asztalom, sem székem,
Kinek is van szebb babája, mint nékem.
Asztalomat a csöndes Tisza víz tartja,
Ott ebédelek, ahol kedvem tartja.*

— Másik. Ez is lassú csárdásütemre.

*Öreg halász megunta a halászást,
Összeszedi szolgafáját, bográcsát,
Főz is olyan halpaprikást vacsorára,
Egész város összemegy a szagára.*

— Másik. Ez inkább hallgató.

*Ladikjában búsan füttyül a halász,
Füle körül sáros kézzel kaparász,
Szegény fülem nem lesz hal a Tiszába',
Nem tehetlek este meleg párnára.*

— Másik. Ez már inkább cigányos muzsikára csavarodik. De csongrádi ez is, kislánykoromban hallottam először.

*Öreg juhász eladta a szamarát,
Bánatában mind megitta az árát.
Utána ment felesége nagy búsan,
Hol a szamar ára, vén akasztója?*

*Kocsmáros úr, hozzon egy kis pálinkát,
Hadd itatom meg ezt a vén satrafát.
Nem kell nékem sem pálinka, sem bora,
Csak a szamar ára, vén akasztója!*

— Látja, jut eszembe, csak meg kell indítani az agykereket. Holnapra kerülne elő sok. Na, még egy. Igaz, ezt a hűgámtól fogtam, még a román megszállás alatt férjhez ment egy román emberhez, Magyarorszávon élnek Mezőségben, a nyáron járt itt látogatóban. Csak aztán nótáztunk, mint valamikor régen, mikor kettesben maradtunk. Ez attul való. De ez megint szép ám.

*Mi dolog az, hogy a Tisza,
Mi dolog az, hogy a Tisza befagyott.
S mi dolog az, hogy a babám,
S mi dolog az, hogy a babám elhagyott.
Szokása a Tiszának a befagyás,
A legénynek a szerető elhagyás.*

— Hát ilyenféle nótákkal vidámították magukat emlékeim szerint. De ebből sok volt. Hanem jön már az ember.

A HAJÓS

Az ember hajlott hátú, valamikor nagy erejű, akaratú valaki lehetett. Öregesen remeg a hangja, szeme könnyben a hidegtől. Felesége sietve világosítja föl kilétemről, míg az kezét melengeti a tűzhely fölött. Amúgy világéletében tele lehetett segítőkéssz hittel. Nem érdekli, minek nékem a hajósok ügye. Csongrádon mindenütt tapasztaltam ezt a naivsáig menő közlékenységet. Rendületlenül, gyerekesen bíz-nak a mondott szóban.

— Mennyit lehet hálókötéssel keresni?

— Kilója száz forint. Télen az asszonnyal négy-öt kilót megkötünk. Nem sok, de az is pénz. Kevés kell már nekünk. A tsz-tól 260 Ft nyugdíjat kapok, az asszony után 40 Ft járandóságot. De míg a kezem mozdíthatom, nem panaszolok föl semmit. Meg a mi fajtánkat nem is dajkálta agyon az élet. Mindig is kicsivel kellett beérni. Legénykoromban *kubin* két hét alatt megkerestem egy fias tehén árát Dombrádon. De azután sose járt úgy a pénz kezemre. A hajózásból megéltünk. De én inkább csak a Köröst jártam.

— Mit szállítottak?

— Búzát, lisztet, követ, homokot.

— A bácsinak miféle dolga volt a hajón?

— Ló voltam én, kérem. Hámban húztam a hajót.

— De hiszen az... régen kiment divatból.

— Ki a Dunán meg a Tiszán. De a Körösben mink jártunk. Emberhám a nyakunkban, léptük a partokat. Egy hét alatt, ha olyan vizek voltak, felértünk Békésre.

— És hányan húztak egyszerre?

— Nem egyformán. Ha kicsi volt a hajó, három-négy ember. Nagy uszályokat húszan is. Libasorban mentünk a kötélén, aztán gyűhő, amerre a part szakad.

— Nehéz kenyér lehetett.

— Amire mink születünk, az mind nehéz. Mind alá embörféle köll!

A bácsi kezd belemelegedni. A magnó nem zavarja. Félíg szívott cigarettáját meggyfa szopóba csavarja, babrálgat vele, gondolata, szava már a Körös-partot járja újra. Ahányszor dugába dől magnóláztól a különben gördülékeny beszélgetés, most úgy látszik, hasznomra szolgál a gép.

Az öreg azt mondja:

— Apámék idejében, még megvoltak a lapos fenekű *lunárok* is, azok kicsi, 100—200 mázsás fából való hajók. De már mink 20—30 vagonos uszályokat is a nyakunkba mertünk venni. Pedig azok vasból voltak.

Fölfelé csak ritkán vittünk terhes uszályt. Tavaszi hideg idején, amikor messzire kicsavargott az áradás, *kukázva* jártuk a folyót. Egy csónak előrevitte a vasmacskát, vagy kétszáz méterre lehajította előttünk, mink az *edényben* állva *befejtük* a kötelet, odahúztuk magunkat a vasmacskához. De addigra már a csónak megint előre volt a másik vasmacskával. Így *araszoltunk* fölfelé.

Vagy ha olyan volt a part, hogy kibirós fák álltak a közelben, hát ahhoz kötöttünk, úgy fejtük föl magunkat. A kormányos a víz *sebjit* nézte, hogy nehogy megtöröljük a partoldalt, vagy fölakadjunk. Mi *tekerővel* nem is meszterkedtünk soha. Lejjebb, Szögedébe, *tekerővel* jártak. Azt hívták *gugorának*. Vesződelmes volt, mert ha valami eléje talált állni a hajónak, amitül mögcurikolt, hát csinált olyan *kravalyt* a gugorád, ahogy az elődök mondják, nem ritkán embörhalál lött a vége. Mondom, mi nem gugoráztunk, hanem *kukáztunk*. Ha aztán a partok kiapadtak normálisra, akkor *cúgjárásokban* húztuk a hámat. Ezek olyan hat méter széles útfélék voltak a partokon. Legjobban ott szerettünk menni. Tavasszal meg késő ősszel *kukáztunk*, a többi hajóshónapban meg *gyalogoltunk*. Lassan, előredőlve, a terhet a *mejjünkkel* fogtuk, úgy ment le a lábunkba. Épp csak lábfejhosszat lépkedtünk, nem lehetett az edényekkel trappban járni. Néha, akinek szokatlan volt, úgy elmarjult a lába, hogy reggelenként egy darab időre nem tudott neki parancsolni. Időnkint hat-hét uszályt is húztunk fölfelé. Hagytunk belőle Szentmártonyban, Szentandrásan, Endrődön, Ócsödön, Gyomán, Tarcsán, Békésen és Csabán. Itt aztán, ha kellett, *rakodtunk* is. Leginkább lisztet. Aztán ballagtunk visszafelé. Vízfolyással is *hámoztunk*, de ha megindult, jött az a maga lábán is lefelé. *Csurogtunk*. Mire Békésre értünk, ott már *berakodtak*. Csaptuk a *csur-*

En meg ezt gondolom:

Volt idő, amikor ez a foglalkozás *halálos ítéletnek* számított. II. József uralkodása elején *eltörölte* a halálbüntetés *emberkézzel való végrehajtását*, ehelyett a *bűnöst olyan testi munkára kényszerítették*, amiben szinte a természet *hajtotta végre* a halálos ítéletet. Ez volt a *hajóhúzás*. Az *elitélteket* *ötönként* *vasalták* össze *nyakgyűrűkkel* egymáshoz, s ezek *hámmal* húzták a Tiszán, Száván, s más *mellékfolyókon* a hajókat. Az *elitéltek* *korára*, az *időjárásra* nem voltak *tekintettel*. Az ilyen *elpusztulásra* *ítélt bűnös hajóvontatók* *kijelölt állomáshelyeken*, Szegeden, Péterváradon, Zimonyban, Mitrovicán, Sziszeken, Bródon, Gradiskán *szállásolódtak* be, *elkülönített tömlőcökbe*.

Ez a *könyörtelen intézkedés* a *fölvilágosult uralkodó* ama *elképzeléséből* származott, hogy *embernek nincs joga* *emberéletet* *elvenni*.

A *rendeletet* *magyarázó szöveg* *kísérte:*

„*mivel* a *halálbüntetésnek* *nincs* *meg* az *a hatása*, *amelyet* a *tartós nehéz munka* *szokott* *előidézni*, *mivel* *amaz hamar elmulik*, *feledésbe* *merül*, *ez* a *szeme előtt* *lebeg* a *látónak*.” *Hogy* *ez* a *büntetés-mód* *közismertté* *váljon*, *s* *elrettentsen*, *nyomatásban* *is* *közzétették*, *terjesztették* a *következő leírást:* „*Az Hajó-húzásra* *ítéltetett Rabok* *büntetésének* *súlyos* *volttát* *nem* *képzelteti* *senki*, *csak* *aki* *azokat* *látta*, *vagy* *azok sanyarú állapotját* *másoktól* *hallotta*. *Az Hajó-húzásra* *ítéltetett rabok*, *minekutánna* *az Hajókhöz* *általa* *adattak*, *az Hajókhöz* *rendében* *összovelánczoltatván* *Toókon* *s* *folyóvizeken* *keresztül*, *hol* *övig*, *hol* *Hunnyallig*, *hol*

mányhoz. Mert a maga lábán lefelé jövő terhet csurmánynak neveztük.

— Enni megálltak?

— Kétszer napjában. Délre, akkor ki, mit főzött, vagy száraz kosztot élt. Mikor vacsorára megálltunk, azután már nem húztunk. Sötétben nem tudtunk járni. Se mink, se a kormányos nem látott semmit. Sötétben mindig ledekkoltunk.

— Hol aludtak?

— Hát a hajón. Az üres hajókban volt hely. De hát a terheseken is akadt a négy-öt uszályon húsz embernek, könnyen elvackoltuk magunkat éjszakára. Nem volt papi kényelem, de hát egy szemhunyorításra megpihentünk a zsákok között. Tíz-tizenkét nap alatt visszaértünk. Pengős világban ez annyi pengő volt, ahány nap.

— S hogy tudtak menni a partok ezernyi fája, bokra, vize, ere, tuskója között?

— Mondom, a járásokat, hajós szóval, a cújárasokat takarította a MEFTER. Az utakat mindenütt tatarozni kell. A hátunk mögött pedig jött velünk állandóan a kurtulázó. Az az akadályokon átdobálta a kötelet. Ha sima volt az út, ő is rágombolta hámját a kötélre, s húzott. Ha kiöntések, csatornák kerültek elénk, hát ott volt a ladik. Addig a hajót lemacskáztuk, mink átladikáztunk a kötéllal, a másik oldalon újra belefogództunk a fűzfamejzedőbe. Aztán húzd meg, ereszd meg. A vízbe nem léptünk. A koterá el is vitt volna bennünket, ha néha kötőzködésig benne mászkálunk, aztán a szírton fútt vóna meg bennünket a szél. Az izzadástól is megnevedezett a gúnyánk nemegyszer. De az másképp szárad az emberen, mint az idegen víz. Volt olyan ember, aki eljött velünk egy útra, kettőre, aztán elmaradt. Azt mondta, inkább száraz kenyéren él, vagy dögöt nyúz, mint ez a fűzfahám tordelje örök-ké a mejjekanalát. De, aki beletört a hámba, annak ez nem volt nagyobb istenverése, mint a kubikostalicska.

Nahát aztán a terheket itt a Körös-torokban nagy német uszályokban arravaló rakodómunkások átsiftölték, azután már gőzösök vitték le a Tiszán, föl a Dunán a sógorékhoz. A gőzösök nem bírtak a sekély vizek, alacsony hidak miatt a Körösbe följárni, forogni, ezért aztán mink kellettünk oda. Hát én húzgáltam a hajókat vagy huszonöt évig. Egyet sem tüszentettem. Hanem a lábam megingott alattam. Ha utam van a szőlőbe, néhány kvadrát gyümölcsöst örököltünk a város fölött, már oda ladikon hamarabb föl-evezek, mint amúgy. A karomnak nincs baja. A lábamról kezdett ki engem az élet.

torkig erő vízben gázolni s egyszer s mindenkor az Hajót is húzni kéntelenítették, ha kik közülük annyira elalélnak, s gyengülnek, hogy meghaljanak, az olyanok az lántzból kivéttetvén, vagy egy gödörbe bévettetnek s temettetnek, vagy pedig addig, míg valami Törvényfa vagy büntetésre rendelt helyhez jutának, hajóba vitetnek.

Az egészen által ázlott Rabok estve ugyanazon vizesen földre fektettetnek, letzövekeltetnek, reggel újra az hajókhöz kéntelenítettnek, onnét következik osztán, hogy az Hajó-húzásra ítélték közül kevesen vagynak, akik egynéhány esztendőig ezen büntetésnek terhét kiállhassák, hanem többnyire kevés időnk alatt elhaláloznak, mint a múlt esztendőben (1787) is történt, hogy 46 Rabok közül, kik October 14 Napján az Hajók húzására általadattak, a Péterváradig lött érkezésig Négyen betegen maradtak Szegeden, 26-an meghaltak, a többi igen eltsigázva ért Péterváradra, hol is három napokon belül azok is kimultak az árnyék-világbul.”

Magyarországon hat évig volt érvényben ez a módszer. Hat év alatt 1100 halálraítéltből 721 a vizek partjain pusztult el.

Főleg élelmszerrel kereskedő hajósvállalkozók tiltakozásul felirattal éltek a kancelláriához, mivel a nyáron elhalt rabokat az élelmszeres hajón voltak kénytelenek törvényfáig szállítani, s a bomlásnak indult hulla miatt áruikat sokszor nem tudták eladni.

II. Lipót 1790-ben szüntette meg az ilyenfajta ítélet-végrehajtást.

Minden kornak van krimije. A múlt század izgalma a betyárok romantikus története volt. Eszemben sem lenne Bogár Imre nyomát keresgélni, bár ilyen város rangjához talán mégiscsak hozzátartozik egy ilyen híresség, de nem szeretek a néprajzkutatók kenyeréből tördelni, meg nehéz is lenne eljűk kerülni, hiszen tudomásom szerint keresztül-kasul földolgozták Bogár Imrét, a róla szóló dalok szövegváltozataival együtt. És ideje lenne már modern hírességeket lelteni, mai dúvadakat, mai féllitert köpöt, világverőt találni. Azokhoz meg nincs szerencsém. Én mindig csak nagyon hétköznapi emberekkel akadok össze, akik nagyon is beleragadnak a vidék kicsinyes hétköznapi ügyeibe. Ezt régóta tudom, kezdek belenyugodni. Hanem most, amint nyitja az ajtót egy kis fogatlan bácsika, a résen át halvány remény csurog be velem, hogy most az igazi modern figurával találkozom. Házigazdám megerősít ebben a hitben. De előbb a szomszéd hozta vörös boroska szétporciózásán fáradozik.

— Na, a szomszéd magának való, világhajós volt. Űtet kéne szalagra teperni. Ű vót a Czája-cirkusz muzsikusa. Amúgy mög vérszerinti öccse Bogár Imrének.

— Annyira rég volt az már, hogy talán nem is igaz.

— Csak ne húzódozzon, szomszéd.

— Nincs mit letagadnom. Rézzel szolgáltam Czáját, míg élt. 37-ben, hogy meghalt, nekem is befellegzett a vilájárásból. De már ideje volt abbahagyni. A rézfúvó, tudja, lassan kiszedi az ember fogát. Tizenégyben, mikor kitört a háború, éppen Kijevben mutatványoskodtunk. Este még semmit se tudtunk, reggelre lefogott bennünket a cári zsandárság.

— Milyen számokat muzsikált a bácsi?

— Minden produkcióhoz külön számot fűjtünk. De siettünk annak a nációnak a muzsikájából fűjni, amelyiknél vendégeskedtünk. Annak mindig nagy sikere volt.

— Hát a réz megvan-e még?

— Meg hát. De már csak díszül a szögön.

— Nem lehetne megrezegtetni?

— Á. Elmegy a levegő a *mustik* mellett. Fog kell ahhoz, meg kemény szájszalonna. Az már nincsen. Így aztán pihen a réz. Azért pucolgom, kihajtom belőle a pókokat. Valamiért nagyon szeretnek beleköltözni.

— Az Imre betyárral való rokonság igaz-e?

— Az igaz volt. Bogár Imrének az édesanyja, Molnár Anna az én nagyanyám testvérnénje volt. Itt laktak a Gyökér utca végébe. De Imre Bócsán született, mert akkor az apja ott volt számadó gulyás, Nagybócsán. Tekintélyes, becsületes ember volt az öreg Bogár, de az ellenségei, akik a helyére pályáztak, lopás hírébe keverték, ezért aztán le is ültették, mert akkor csak két tanú kellett, már rajta volt az emberen a vas. Ott aztán az öreg méregbánatában kitanulta az ipart. Ahogy szabadult, maga mellé vette két legényfiát, a tizenkilenc éves Imrét, meg a harminc év körüli Miskát. Akkor aztán ők hármasban elbetyárosodtak. Egy rövid év alatt tettek olyan rablásokat Baja, Dabas, Bugac, Csongrád területjein, hogy a pandúroknak szanaszét állt tőle a füle.

Az Imre gyerek eleinte inkább csak *kinézer* volt az apja kezére, meg vásároló. Hanem egy éjszaka abrakot kértek a szentlászlópusztai ispántól, az meg nem akart nekik adni. Az öreg Bogár belőtt az ablakon. Az ispán visszalőtt, fejbe találta az öreg Bogárt. Imre akkor strázsa volt a ház mögött, ő tartotta a lovakat. Az apja a keze között halt meg. Attól kezdve haramia lett az Imre. Mindenféle bandákkal, a dunántúli Patkó gyerekekkel együtt járt, egy év alatt olyan betyárhírbe keveredett, ha soká él, meghajazza Rózsa Sándort is. Mert akkor még az is élt, hogyne élt volna. Úgy lehet, poharaztak is együtt, meg betyároskodtak.

Csak aztán hamar elfogták Imrét. Mert nem zsványának született, becsületes képű gyerek volt, csak a muszáj meg a bánat belevitte. Hiába is akart volna javulni. Mert akart. Elbujdosott messzi földekre szolgálatot vállalni. De betyártársai fölhajtották, hogy társuljon be. Azon a szímaton meg a zsandárok is a nyomában voltak. El is veszejtették. Mert amelyik kutyanak egyszer veszett hírét költik, annak el kell vesznie. Hát az én öreganyám ismerte.

A legtöbb betyárról azt tartja a história, hogy szép legény, szép ember volt. Pedig voltak a betyárok között olyan csúfak is, hogy az ördög megiszonyodott volna tőlük. De Imre, ahogy öreganyám mondta, szép barna hajú, szemű legény volt. Jóra hajlamos. Azért is maradt meg máig tartó híre. Ha ilyen nagy betyárságba ilyen szépen húszéves korában fölakasztják. Akkoriban elég volt ennyi a hírhez.

Én vilájjárt ember voltam, meg Czája után is úgy megfűjtam a rezet, hogy Csongrád rezgett bele. De azért a hírem nem ment ki a városból. Kinek mi van a

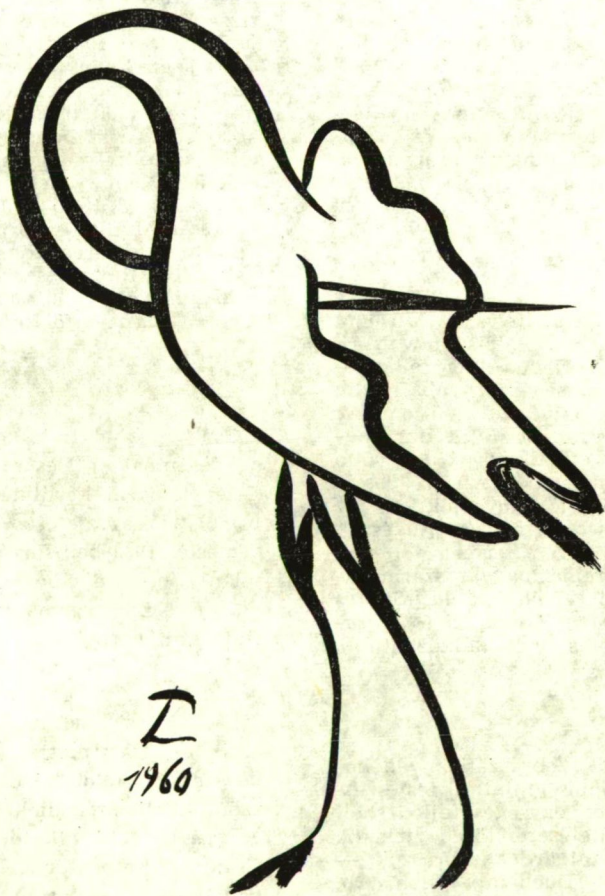
passzusába írva. Volt pedig idő, amikor azt hittem, elhíresedek. Mikor Czája az én muzsikámra verte földhöz, hiszen birkózó volt, a leghíresebb ellenfeleit. Mondta is: Ej, János, ha nem olyan szívhez szólóan bugyborékolnál azzal a rézzel, kimenne az erő a karomból.

— Maradt-e valami emlék az Imre után?

— Csak a nótája. Egyéb semmi.

*Kiapadt a Tisza,
Csak a sara maradt,
Mehalt szegény Bogár Imre,
Csak a hira maradt.*

(Folytatjuk.)

Lehel István rajza

CSÁKY JÓZSEF 80 ÉVES

Mindig örömet és büszkeséget jelent számunkra, ha a magyar tudósok, írók vagy művészek nemzetközi sikereiről hallunk. Ez a felemelő érzés megnövekszik bennünk, amikor nemcsak egy-egy hír kapcsán, hanem személyes élményként győződhetünk meg a részben itthon élő, vagy a már régebben külföldre telepedett honfitársaink határokon átívelő eredményeiről. Képzőművészeti vonatkozásban — többek között — a párizsi múzeumokban láthatunk olyan festményeket és szobrokat, melyeknek magyar származású alkotóit a modern európai mesterek közt tartják számon.

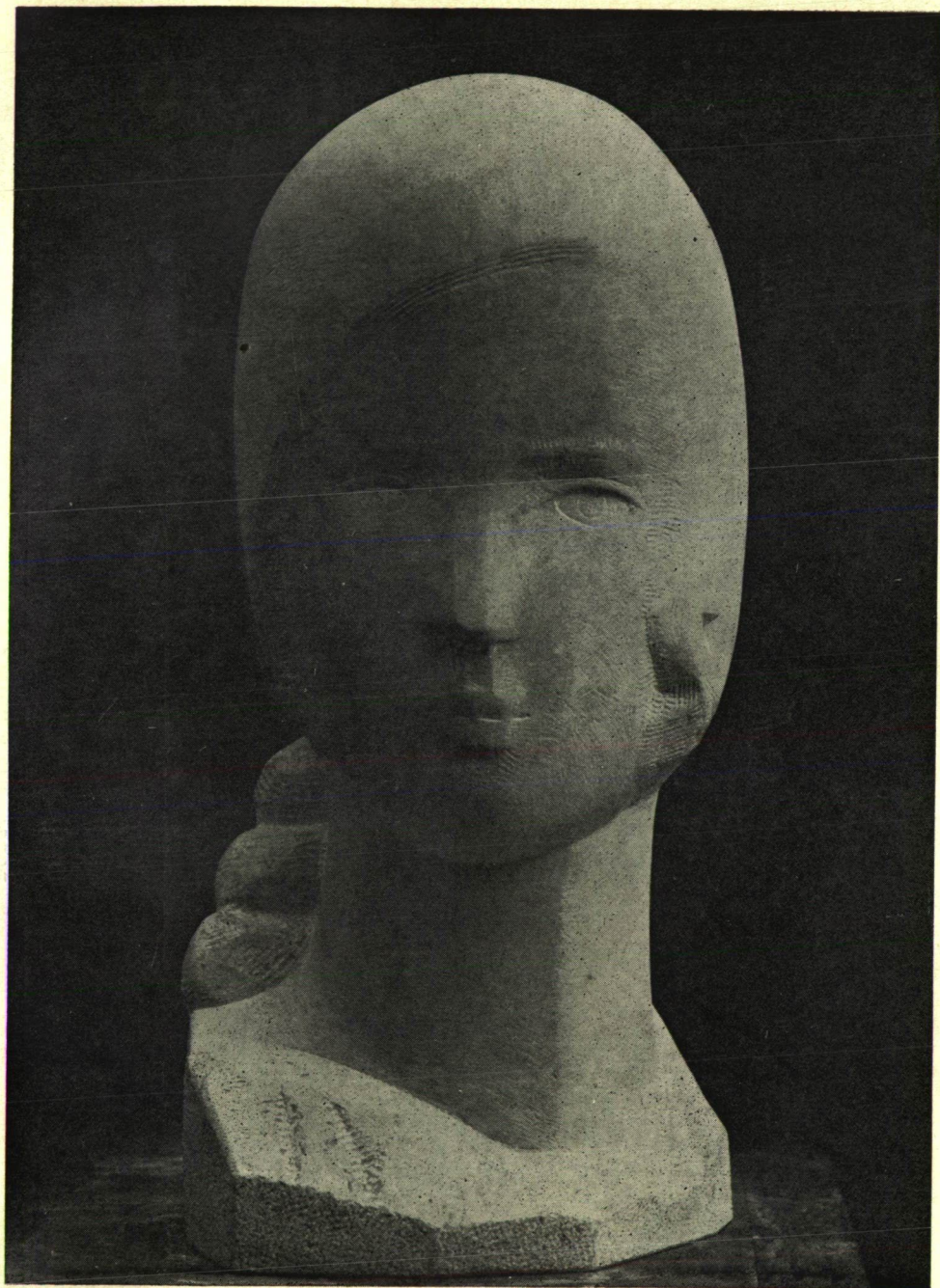
A Párizsi Modern Művészeti Múzeum a Szajna menti ún. Palais New York egyik részében 1947-ben nyert elhelyezést. A palota másik szárnyába pedig a városi modern művészeti gyűjteményt tették. A szobrászati művek az alagsorban, a festészeti alkotások a felsőbb termekben vannak kiállítva. A poszt-impreszionisták, a fauves-ok és az Ecole de Paris-hoz tartozó művészek képei mintegy ötven termet töltenek meg. Az itt szereplő magyar származású festők közül Czóbel Béla, Szenes Árpád, Kolozsváry Zsigmond és Vasarely Viktor alkotásaival találkozhatunk.

A XX. századi szobrászati anyag bemutatásánál éppúgy mint a festészetnél, meglehetősen egységes fejlődésbeli összkép érzékeltetésére törekedtek. A század eleji avantgarde szobrászok — mint J. Arp, R. Duchamp-Villon, Ch. Orloff, J. Lipchitz, O. Zadkine és mások — formakísérletező alkotásai között méltó helyet foglal el a hatvan

éve Párizsban élő Csáky József két nőalakja, melyek a modern szobrászati törekvések kiváló eredményeit tükrözik. Úgy az itteni gyűjteményben látható 1914- és 1927-ben létrehozott kerekded és hasábos mintázást egyaránt értékesítő nőábrázolásai, mint a Párizsi Városi Modern Művészeti Múzeumban levő 1937-ből való konstruktív tömörségű Leányfej-e, nemcsak méltón megállják helyüket a többi, ma már művészettörténeti nagyságok alkotásai között, de e remekművek Csákyt is a világszerte ismert mesterek sorába emelik. Nem véletlenül állította őt Raynal, a kitűnő francia műkritikus Despiau, Maillol és Brancusi mellé, éppen ama sikeres törekvéseiért, melynek célja Raynal szerint: „... a naturalizmus által ellaposított művészet megtisztítása és fölszabadítása volt.”

Csáky József fiatalkori szegedi éveinek eseményeiről és művészi pályakezdésének hazai körülményeiről a Tiszatáj olvasói részletesen tájékozódhattak, a mester 1964-ben folyóiratunkban megjelent önéletrajzából. A Szegedről induló és Párizsban nagy szobrásszá vált fiát, szülővárosának népe a szívébe zárta s büszkén gondol rá. Különösen pedig most, az ez év márciusára eső 80. születési évfordulója alkalmával, amikor Csáky mestert bel- és külföldi barátai, tisztelői közül oly sokan köszöntik. Mi, szegediek is erőt, egészséget és további alkotókedvet kívánunk Csáky Józsefnek, azzal a reményteljes gondolattal, hogy a nyár folyamán közelebünk hazalátogat.

SZ. Z.

CSÁKY JÓZSEF: LEÁNYFEJ

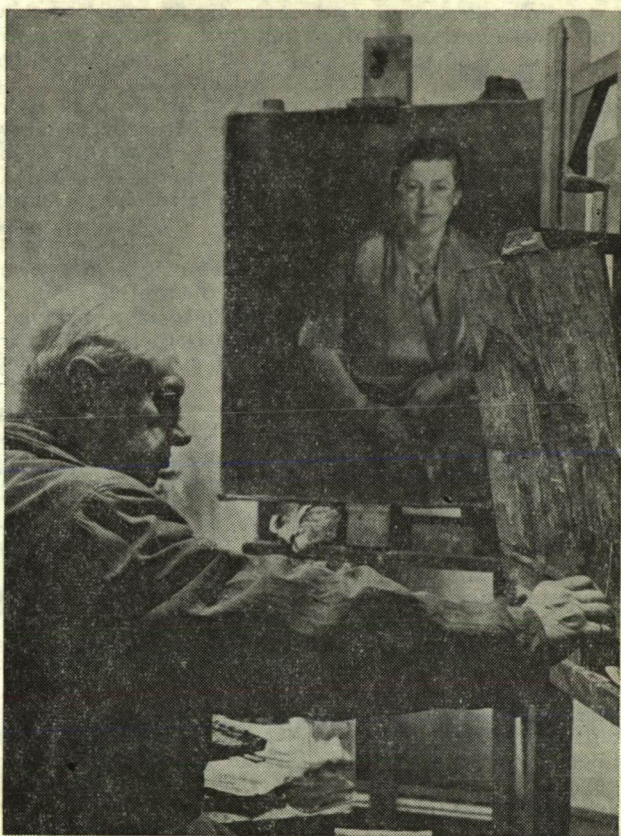
DOROGI IMRE: JUHÁSZ GYULA

DOROGI IMRE

A Tisza táj jellegzetes festője, Dorogi Imre, Kisújszálláson 1890-ben született. Szülei szegedi származásúak voltak és gyakran jártak vissza a dél-alföldi metropolisba, hogy a rokonokat, nagyszülőket meglátogassák. Ezért a festő ma is második szülővárosának tartja Szegedet. A kisújszállási református gimnáziumban a Hollósy-tanítvány Szunyoghy Farkas rajztanár szeretettette meg Dorogival a művészetet. A Képzőművészeti Főiskolán Balló Ede mesternél tanult, Balló az akadémikus Székely Bertalannál sajátította el a piktúra műhelytitkait, így természetes, hogy Dorogi Balló Edén keresztül rendkívül lelkiismeretes anatómiai tudásra, nagy technikai ismeretekre tett szert.

Sajnos a főiskolán érelyes szülői közbelépésre Dorogi Imrének a művész szakról rajztanári szakra kellett átmennie, hogy a biztos polgári megélhetése meglegyen. A rajztanári szakon Hegedűs László konstruáló szellemű rajzoktatásra nevelte az ifjúságot. A tantárgyak szigorú merevsége a művész szépen bontakozó festői látását jó időre háttérbe szorította. Az első világháború harctéri szolgálata, a sebesülés, a háború borzalmi visszavetették a művészt fejlődésében. Később vállalnia kellett a tanári pályát heti 24 órás tanítással. Az ezzel járó adminisztráció szinte lehetetlenné tette a művészeti ambíciók kiteljesedését. Rendkívül kevés rajztanár képes felvenni a versenyt az úgynevezett „szabadúszó” festőkkel. Dorogi a kevés kivétel. Teljes mellel vette fel a küzdelmet a szegedi városi gimnáziumban. Három em-

ber munkakörét: a tanárét, impresszionista szellemben a festőét és az esztétikai nevelni” — mondja Dorogi. Első képei nagyrészt egyházi és történelmi témájúak. (*Szent István végrendelete, Árpád-házi Szt. Margit, Bűnbánó Magdolna, Felesége portréja, Öregasszony, Klarinétozó cigány* stb.). A főiskolán elsajátított akadémikus szellemben készültek a fenti munkák. A jó megkomponálás a fény-árnyék ellentét alkalmazása, szobrászi plaszticitás jellemzi a lazúros technikával megoldott képeit, melyen a barnák, zöldek megbonthatatlan képi egységet alkotnak. Természetesen a mondanivaló erejét a mély átélés és lélek-

ábrázolás fokozza. D. Fehér Zsuzsa így ír ekkori munkáiról: „Amikor a vallásos téma leple alatt vall magáról és a világról, akkor is mindig az ember áll érdeklődése középpontjában.” Az akadémikus realista szellemű alkotások után új hangra talált Dorogi Imre.

A nemzeti karakterünké vált végtelen síkságú Alföld legnagyobb folyója, a Tisza lett Dorogi ihletője. A Tisza festői szépségű megismerése új fordulatot jelentett piktúrájában. Valósággal rajongója, szerelmese lett a folyónak, szinte a folyón él. Csónakjában elhelyezett festőfelszereléssel reggeltől estig evezett, és ha egy táj megragadta képzeletét, azonnal hozzálátott a kép megfestéséhez. A kecskeméti művészteleni esték termékeny beszélgetései ekkor öltének testet. Teljesen felszabadultan fest, minden sémától mentesen, a levegő festés, a plein air rabja. A folyó végtelen variációi, a fény vibrálása a vizen, a parti füzeseken és az épületeken; egyszóval a Tisza táj különös párás levegőjében megelevenednek a tiszai élet jellegzetes alakjai. A végtelen égbolt kékes szürkésege, a folyó ezüstös színei és a parton tevékenykedő emberek összhangját keresi. Igen mély átérzés kellett ahhoz, hogy Dorogi a Tisza igazi festője legyen. Ekkor készülnek a *Tisza-parti fürdőházak*, *Tisza napsütésben*, *A Tisza híddal* stb. képei, melyeken sugárzik a nyári nyomasztó forróság. A fehéren villanó kabinok ontják a meleget. Az ég kékeszöldes atmoszférája összecsendül a szélesen hömpölygő folyó ezüstös szürkéivel. Sikerült megragadni a tovatűnő pillanatot, a levegő rezgését a szemléző és a tárgyak között.

Az impresszionista évek egyik legszebb alkotása a *Tápéi lányok* című képe. Dorogi impresszionizmusát nem lehet egy szintre hozni a francia impresszionistákkal, más mint Manet-é; Kassák Lajos mondja: „Csodálatos az, hogy a modern francia művészetet nem a franciák, hanem Európa és a világ Párisba összesereglett művészei hozták létre, hogy azután ismét visszasugározzon Európa és a világ nemzetekre, többé már nem francia, hanem nemzetivé válik a befogadott nép nyelvén.” Ilyen a Dorogi-féle piktúra is. Már nem francia impresszionizmus, hanem sajátosan alföldi és nemzeti piktúra. Ő a tájnak nem csupán optikai szemlélője, hanem több annál, érzésvilágát, rajongását tolmácsolja a tájon keresztül nagy humanizmussal és lírai telítettséggel. Dorogi Imrét a 30-as évektől kezdve ismét érdekelni kezdték a kompozíciós problémák. Az új témakör új technikát kívánt, és a legalkalmasabbnak a temperatechnikát találta az olaj helyett.

1945 utáni művek, mint az *Ifjú munkás*, *Rombolás és építés*, *A Tisza parti napsütés* és *Ács György erdemes művész* című munkái a hivatalos kívánalmaknak megfelelően realista ábrázolással kereste az utat az új szocialista művészethez, mint általában az akkori művésztszadalom.

Már a tiszai témák ábrázolásánál egy új alkotó módszert vezetett be, míg az impresszionista képei a szabadban készültek, addig most nem a természetben fest, hanem a műteremben komponálja meg új alkotásait. Ismét nagyobb szerephez jutnak az érzelmek a természet optikai érzékeltetése helyett. Az akadémikus, majd az impresszionista, később a szocialista ábrázolás után egy új periódusba lépett

Dorogi Imre. Tulajdonképpen az akadémitázó festészet és az impresszionizmus szintézisét hozza létre az expresszív jellegű új alkotásaival. Megjelennek ugyan a régi témák, de figurái érző, a munkában meggyőződő, az élet küzdelmeitől meggyötört emberek.

Még a második háború előtt, 1935-ben és 38-ban, kimegy Olaszországba és Ausztriába, ahonnan sok vázlattal tér haza, de az alföldi témáktól nem tud elszakadni. Újabb jelentős munkái születnek: *Hazatérő pár*, *Falusi nő és férfi kerékpárral*, *Szegedi tanulók*. A szépen ívelő pályát a második világháború szakította meg. A háború után a szocialista realista időszakot követően ismét a régebbi stílusban dolgozik. Tojástemperával fest, először ecsettel, de mivel ez nem megfelelő, később festőkéssel (spáhtli) viszi fel a festéket a vászonra. A tojásemulziót a porfestékkel közvetlenül a festés előtt keveri össze. Egy-egy nagyobb kompozícióját számtalan akvarell- és temperavázlat előzi meg, csak azután fog hozzá a végleges kompozícióhoz. Utóbbi alkotásai a *Hazatérő pár*, *Halászsok*, *Sugárzás a Tisza felett*, *Szélmalom ökrökkel*, *Tehenek*, *József Attila és Juhász Gyula kompozíciók*. E munkáknál túlmegy az impresszionista ábrázoláson. Sajátos és újszerű kompozíciók mellett a mélység és áhitat teszi erős lírai hangvételűvé. A felbukkanó kontúrok, a barnák és feketék sajátos használatát tipikusan Dorogi stílusjegye. Művészpályáján leküzdve a vidékiség hátrányát, Budapesten, az ország fővárosában nagy sikereket ér el. Mintegy harminc szaklap és katalógus igazolja, hogy minden jelentős országos kiállításon

szerepelt. A hivatalos szaklapok közlik reprodukcióit és a róla szóló kritikákat. Ki kell emelni az 1938-i velenicei biennialén való szereplését. Művészetirodalmi munkássága is jelentős. Komoly és elmélyült ismerőjévé vált a régi és a modern festészetnek, több nyelven olvassa a művészetekről megjelent könyveket és folyóiratokat. Értékes cikkeivel gazdagította Szeged város képzőművészeti kultúráját. Cikket írt Nyilas Sándorról és Károlyi Lajosról, tanulmányt készített a „Képzőművészetek formáló erői”-ről és a „Nemzeti Pantheon” szobraitól. A Délvidéki Szemle művészeti rovatának vezetője volt.

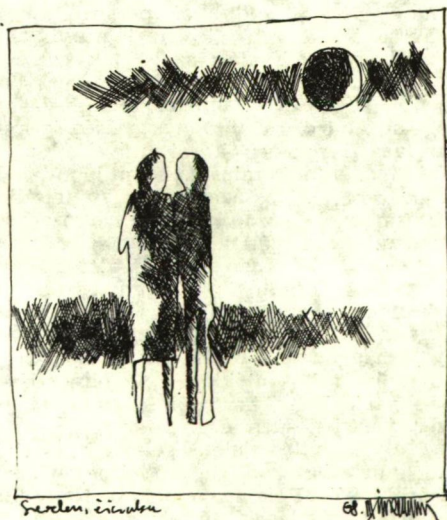
Dorogi Imre intelligenciája párosult azzal a szeretettel és rajongással, amely őt az Alföldre és Tiszához fűzi. Lelkesedéssel ábrázolja a nagy nemzeti folyó ragyogását, a Tisza mentén élő emberek küzdelmeit és ünnepnapjait. Az utókor kötelessége lesz majd besorolni, illetőleg helyét kijelölni az alföldi festészet sorában. Tény az, hogy a Tiszáról annyit oly mélyen, mint Dorogi, kevesen énekeltek. Tisza iránti szeretete a személyes ismerős Juhász Gyulával rokon, aki versben írja le a Tisza hangulatát. Érdekelmeinket megfigyeljük, menyire összecsendülnek a művész gondolatai, érzései a költő Juhász Gyuláéval:

*„Hálót fon az est, a nagy, barna pók,
Nem mozdulnak a tiszai hajók.*

*Magam a parton egymagam vagyok
Tiszai hajók, néma társatok!*

*Ma nem üzennek hívó távolok,
Ma kikötöttünk itthon, álmodók.”*

CS. PATAI MIHÁLY

Winkelbauer Pál rajza

LENGYEL JÓZSEF: TÜKROK

Midőn egy alkalommal írói módszeréről faggatták, Heinrich Böll ezt a tréfás megjegyzést tette: regényeit azért írja, hogy elrejtessen bennük valahol egy szót, egy mondatot. A talányos magyarázat persze nem szó szerint értendő, hanem az írói alkotói folyamat természetére utal, az igazság és a legvégső indok kimondásának, megközelítésének nehézségeire céloz. Lengyel József nem ilyen rejtélyesen fátyolozza el a nehezen fellelhető végső szót; ars poeticáját, írásainak indítékait nagyonis közvetlenül fogalmazza meg. Ebben a pozicionális különbségben — úgy lehet — éppen a művészetidegen világgal szemben álló szkeptikus humanista, illetve más oldalon a környezetével, társadalmával nyílt és közvetlen kapcsolatot tartó kommunista művész alapállása szemlélhető. „Mindig úgy akartam írói munkámat végezni, ahogy József Attila kívánta: az igazat mondd, ne csak a valódit” — írja egyik eszmefuttatásában Lengyel. E program közvetlen kibomlása, nyílt válóra váltása jellemzi a most *Tükrök* címmel összegyűjtött cikkeit, recenzióit, glosszáit és útirajzait, képző- és fotóművészetről, építészetről szóló fejtegetéseit, műhelyvallomásait és interjúit.

A műfaji változatosság nem feszegeti a kötet egységének zárt falát, ezt az egységet a jellegzetes Lengyel József-i gondolkodás adja. Itt, ezekben az írásokban a logikai fegyelem stílárís eredménye némiképpen még el is szürkíti ezt a jellegzetességet; akinek azonban módja és szerencséje volt Lengyel Józsefet felszólalás, vita közben hallani az itt is érintett kérdésekben, az érzékletesebbé gazdagíthatja élményét, amelyet az újraolvasás nyújt. Lengyel ugyanis nem az írott szövegben általában kötelező nyugalommal adja elő mondanóit, hanem szenvedélyes, indulatos dikcióban nyilatkozik meg gyakran, minden gondolatot vérezen komolyan vesz. Indulatai persze csak annak lehetnek, aki örökké elégedetlen, aki aktív szerepet kíván játszani, aki hatni akar. Előfordul, hogy nincs igaza, hogy mellétalál; szavainak szűrös tuskéi ilyenkor sem fájnak igazán, mert az érintett tudja: a „kicsi, mérges öregúr” nagyobbra néz, a lényegyet keresi, a pontos adatot, a világos fogalmazást, a korrekt alapállást.

Publicisztikájában ugyanazok a törvényszerűségek munkálnak, mint szépírói alkotásaiban, kezdve az egészen korai művektől a Visegrádi utcán át a legújabbakig, a késői hirtelen kibomlásig. Nem lenne helyes abszolúttá tenni, túlfeszíteni alkotói módszere sajátosságait; de úgy tetszik, joggal kereshető ez a látás- és megmutatásmód a huszadi századi próza vibrálóbb-nyugtalanabb változatának övezeteiben. Nem véletlen Lengyel erős vonzódása a filmhez. A húszas években, a weimari időkben filmlapot szerkeszt; a Visegrádi utca is inkább egy túldimenzionált forgatókönyv, mintsem a megszokott epika modelljének megfelelő munka. A romantikátlan látás, a tényekre való szomjúhozás, a hasonlatok gyanakvó szemlélése, a közhelyek kerülése — olyan mozzanatok ezek, amelyek nagyon ismerősek, az újabb magyar próza egy másik mestere, Nagy Lajos szolgált hasonlókkal. „Az elmondás helyett a megmutatásra kell törekedni” — írja Lengyel, s ebbe a magas mondatba egy egészen új esztétikai rendszer van belesűrítve. A nevezetes tizenegyedik Feuerbach-tézisre rezonál ez az elv, a világ jelenségeinek egyszerű leképezésén valamilyen képpen túltörékvő megmutatásról, a riasztó ellentétek változtatásra serkentő egymás mellé állításáról szól. Rokona annak a Nagy Lajos által emlegetett „stáció”-nak, amely „az ábrázoláson túlterjedő pozitív művészi akarást”, a Patyomkin mondanivalóját idézi föl. Mi sem lenne tévesebb, mintha azt gondolnánk, hogy az effajta művészi látásmód csupán a lényeg vázlatát, az ember

csontozatát, a lét sémáját tudja leképezni. Művei mellett Lengyel elméleti megfogalmazásai is bizonyítják, hogy „az ember, az emberi viszonyok, és a lélek mélyebb megértésére” törekszik, hogy tehát a teljesség hipotetikus eszméje erről az oldalról is reménytel megközelíthető. „Olyan célkitűzés ez — írja Lengyel —, amelyet egy ember sohase tud elérni, de mindig eléri a művészet egésze.”

Szorosan ehhez az eszme-futtatáshoz tartoznak Lengyelnek a realizmusról vallott nézetei. Jóleső érzés olvasni ezeket a szám szerint elenyészőnek tetsző mondatokat. Minden tisztelet az irodalomelmélet építőinek határokon belül és azokon túl; de annyi energia, erőfeszítés, szellemi munka pazarlódott el nagyonis evidensnek tetsző végeredmények érdekében, hogy önkéntelenül felmerül a gondolat: nem kellett-e volna a steril okfejtések folyamatában is, korábban is közvetlenül és gyakrabban odafordulni magukhoz a kütfőkhöz, az alkotó művészekhez, vélemény-megkérdés céljából? Persze vannak, akik nagyon zavarónak érzik a konstrukcióépítésbe való belekontárkodást olyanok részéről, akik „csak” írni tudnak: Ez utóbbiak véleménye mégis megfontolandó. Én például Lengyel vélekedését a szóban forgó ügyben nagyon találonak érzem. Ezt írja ugyanis: „A realizmust... a lényeg koncentrációjának is nevezhetnénk. A koncentráció kiemeli, kiválasztja a lényegét, tiszta kristályban összegezi a fontosat, kiküszöböli a véletlent, lehántja a feleslegest, formát ad az eddig megformálatlan eszmének, megtestesíti és egyben megőrökíti, ami testi mivoltában, mielőtt művészetté lett volna, csak esetlegesség volt.”

A lényeg koncentrációjáról beszél tehát Lengyel, de mint látható, nem ad recepteket arra, hogy *miképpen* érhető el ez a koncentráció. Pedig nem jelentéktelen mesterek művészetét elemzi aprólékos gondnal, így pl. Tolsztoj regényindításáról, motívumkapcsolási rendszerének problematikájáról szól a kötet egyik legterjedelmesebb írása. Megvallatja Lengyel az orosz pályatárs, Szolzsenyicin munkáit, John Heartfield montázsyszerelő plakátművészetét, Tvardovszkij poémáit, Kafka látomásait, s a végeredmény, ahova kilyukad, ez: „Melyik írói módszer legyen tehát a vezérfonalunk, irányító példánk, kiindulási alapunk? Nincs recept” — szögezi le. A lényeg kimondásának módszerei, formái, stílusstruktúrái annyifélek lehetnek, ahány valóban eredeti, nagy művész létezik; azt hiszem, ebben a tanulásban erősíti meg az olvasót Lengyel elmékedése.

A lényeg kimondásának igénye, és a megformálás szabadsága iránti tágszívűség eredményezi azt, hogy Lengyel nem állt be az egykorvált, riasztgató Kafka-legenda késői őrzői sorába. Kitűnő körülményeket teremtettek számára ahhoz, hogy az ember lehetséges elvesztségének írásos művekben való szugesztív rajzolatait valósnak ismerje el akkor is, ha azok netán a fantaszttikum mezébe öltöztek. Ehhez képest persze komikusnak tetszettek előtte a perek és kastélyok útvesztőiben való bolyongás indukálta konstruktív elméletek a dekadenciáról, a pesszimizmusról, a modernizmusról és hasonlókról. Kafkát Lengyel a huszadik század Swift-jének nevezi; s annak ellenére, hogy Kafka semmiféle „kiutat” nem mutatott meg, a művészet csodálatos transzformatív sugallatai bizonyosságául ilyen szemléletet segített kialakítani szerzőnknel: „Csak akkor és abban legyünk optimisták, ami ezt megérdemli, jogossá teszi — mint ahogy Tvardovszkij így optimista és amilyen optimista Kafka nem lehetett. A marxi—lenini optimizmus nem azt követeli tőlem, hogy akár a tényleges helyzet ellenére is optimista legyek, hanem hogy mindent megtegyek azért, hogy optimista lehessenek, optimisták lehessünk. Ez annak a harcnak a lényege is, hogy az emberek szabadságban és nyugalomban éljenek, és mi írók a jóra mondhatunk: jó. Szerintem ez a marxizmus—leninizmus »kódexe« és nem holmi ódiom vállalásába burkolt apologetika.” Azaz Lengyel materialistához illeően nem úgy képzelte el a dolgot, hogy a dekadencia ellen az optimizmusért a művészet szféráján belül kell megvívni a harcot; a döntő harcot ő az életben javasolja megvívni, s a küzdelem sikereitől várja a realista tükrözés segélyével bizvást kifejezhető derűs végeredményt.

Nagyonis érthető, hogy az effajta nézetek nem a szemlélődés övezeteiben, hanem a létet aktívan alakító, küzdő résztvevő fejében alakulnak ki. Lengyel szilárd meggyőződéssel hiszi, hogy neki mindenhez köze van ebben az országban, nagy ügyekben és kis ügyekben egyaránt; ahhoz is: milyen ívelésű a vár kupolája, ahhoz is: miért nem képes leereszkedni a felületes tervezés hibájából a modern aluljárón a gyermekkocsis kismama. Nem szomorúan, hanem ingerülten szemléli a bürokrácia létkeserítő hülyeségeit, s helyeselhető indulattal tesz igen termékenynek tetsző törvénykiegészítő javaslatot, pl. hogy a la-

kászanamazónak utalják ki cserébe a kismimizett ügyfél odúját. Emberek ártatlan meghurcolásáról olvas a sajtóban, de bosszankodik; midőn nem olvas arról, hogy a meghurcoló személy szerint, erkölcsileg és anyagilag felelt tetteiért. Lengyel, mint e kötetbe gyűjtött sok írása is tanúskodik erről, nem áll tehát az utca porában járni, valószínűleg ezért tud biztosan kapaszkodni a fentebb régiókban is; ezért tud helyesen tájékozódni a közéletben, a művészetben. Nem mindenki kedvére, de gondolom, ő ezzel mitsem törődik. (Szépirodalmi Könyvkiadó 1967.)

ILLÉS LÁSZLÓ

ÚJ KÖNYV JÓZSEF ATTILA VERSEIRŐL

(TÖRÖK GÁBOR: A LÍRA: LOGIKA)

Már a címével is ellentmondásra ingerlő, címadásáért is bírálható munka — egészében mégis örömmel üdvözölhetjük.

A címadás problematikussága nem esetleges gyöngéje a kötetnek, ezért érdemes nála legalább pár szó erejéig elidőzni. „A líra: logika” — ez határozott ítélet. Kötet előtt általános érvényű tételként hangzik, melyet majd a vele megjelölt mű hivatott szigorú következetességgel igazolni. (Hogy ennek a szókapcsolatnak merőben más funkciója van József Attila versében, amelyből idézőjel nélkül kivéve a kötet élére került, azt aligha szükséges a szerzőnek részletesebben bizonygatni, hiszen a szövegösszefüggés kérdéseivel ő maga is figyelmet érdemlően foglalkozik.) A tételnek ezt a bizonyítási folyamatát viszont nem kapjuk meg a könyvből. Ennek alcíme — „József Attila költői nyelve” — maga is sejteti, hogy alighanem valami másról lesz szó, ez ugyanis az *általános érvényű* esztétikai-poétikai fejtegetések helyett már *egy bizonyos életműnek* meghatározott szempontok szerinti vizsgálatát ígéri. De azért ez a címadás sem pontos. Illetőleg: a fő- és az alcím eltérései ott vannak magában a műben is, mely hol általános érvényű, hol viszont inkább irodalomtörténeti aspektusú részvizsgálatokat nyújt. Az egyes fejezetek, részek legfőbb állandó összekötője anyaguk: ezt minden esetben József Attila versei adják. Azt persze nem lehet azért mondani, hogy némely gondolati vonulatok ne volnának kimutathatók kötetében, s ezeknek jelentős hányada valamilyen módon azért a főcímhez kapcsolódik. Hogy a lírai művekhez sem elég jó versérzőkkel, beleélő készséggel, rezonáns tudással (írás esetében még némi retorikával) közeledni, hanem nagymértékben van szükség e közelítés során logikára is, sőt, néha akár bizonyos egyhangú számlálásokra, az általában éppúgy az előterében áll Török Gábor fejtegetéseinek, mint ahogyan több helyütt arra is rámutat, hogy milyen erősen — tehát bizonytalannal nem teljesen tudattalanul — megkomponált alkotás, egy-egy lírai remekmű, köztük akár a legkönnyedebb, legtermészetesebb hangvételű kis vers is. Bármennyire örömdetes azonban, hogy ezeket a tényeket a szerző számos értékes fejtegetésével, elemzésével bizonyítja, illetőleg alátámasztja, fennáll az a veszély, hogy némely vizsgálódásai — mégpedig a címül felírt tételhez épp a legszorosabban kapcsolódók — tévútra vezetnek. És mivel nem is egészen egyedi esetről van szó, nem kizárólag csak-egyéni nézetek kifejtésével találkozunk a könyvben, szükséges néhány kérdésnek legalább egy kissé alaposabb megvilágítása.

Török Gábor fejtegetéseinek jelentős hányadában abból indul ki, hogy a vers „üzenet”, „híradás”, „híryanag” — idegen szóval: információ. Ez a tétel ugyan helytálló — de csak azzal az erős megszorítással (azaz: változtatással), hogy ez is. Mert mindenekelőtt — és ezt maga a szerző is kimondja művének *más helyein* — zárt egészet alkotó nyelvi műalkotás. (E kérdés művészetfilozófiai vonatkozásainak megvilágítására az utóbbi évek marxista szakirodalmából talán K. Kosić fejtegetései — A konkrét dialektikája, 1967. 102—114. — a legalkalmasabbak.) Mármost egészen triviális hasonlattal, ill. példával élve: egy pofon is „híradás” sok mindenről (direkte, szándékosan: egy bizonyos személynek egy másik irányában való beállítottágáról, indirekte, szándékától függetlenül: a pofont adó személy indulatos természetéről, bizonyos társadalmi viszonyokról, melyek között az ilyesmi nem párbajjal, de nem is annak a személynek a gazdasági csődbe juttatásával nyer elintézés, aki ellen az indulat irányul, de ezeken túl még bizonyos mozgási, levegőellenállási, hangrezgési — é. i. t. — törvényekről is „hírt ad” az épp ezt kutatók számára); mégis, min-

denekelőtt: pofon. Karlendítéstől a tenyérnek erőteljes arcra csattanásáig tartó, fájdalmat, megaláztatást, és arc kipirulását és esetleges megdagadását okozó esemény sor. Ehhez hasonlóan a versnek is végtelenül nagy — részben direkt, részben indirekt — információtartalma van, mégis, mindenekelőtt nyelvi anyagból (és nem pusztán önérték nélküli nyelvi *jelekből*!) megalkotott, a cím kezdőhangjától az utolsóig tartó, különféle élményeket keltő *beszéd-folyamat*, illetőleg ennek *írásképi realizációja*. S ahogyan egy pofon mint objektív valóság kétségkívül *megérthető, megismerhető*, ha a tudomány egzakt módszereivel, a logika törvényeit is felhasználva vizsgáljuk meg, viszont (akár egészét, akár csak közlés-értékét tekintjük), *nem „fordítható le” valamely mondatá*, nem helyettesíthető azzal, ugyanúgy nem vonható kétségbe racionális gondolkodó által az sem, hogy a költői alkotás szintén *megérthető* a tudományos kutató számára, viszont éppúgy *ez sem fordítható le*-a tudomány nyelvén megfogalmazott más mondatokra, ez sem helyettesíthető ilyenekkel. Ahogyan a pofonnak szükségképpen nem *fordítása*, hanem legföljebb egy másik síkban, másik szférában kijelölhető többé-kevésbé pontos *párhuzamosa* mondjuk a „nagyon dühös vagyok rád”, ugyanúgy a versbe formált nyelvi anyag is legföljebb megközelíthető hasonló nyelvi képződményekkel. (Ez természetesen a legkevésbé sem mond ellent annak, hogy egy vers tökéletesen *leírható*. Leírható a hanganyaga, rím- és ritmusképlete stb.) Nem arról van tehát a valóságban szó, hogy a költő másként mond el valamit „a hatás kedvéért”, mint ahogyan azt „józanul” megfogalmazzánk (mégpedig — a bírált gondolatsoron továbbmenve — mennél áttételesebben, annál hatásosabban), hanem arról, hogy amint a szobrász és az építész kőből, a festő vászonra kent festékből, a zeneszerző hangokból, úgy a költő nyelvi anyagból formál műalkotást. Török Gábor viszont elemzéseinek egy részében figyelmen kívül hagyja ezt, aminek következtében az elemzések egy része téves irányba visz.

Maga is elismeri ugyan, hogy „kissé illetéktelenül”, és ezért „némi lelkiismeret-furdalással”, mégis megteszi, hogy logikai-grammatikai kötésekként kötésszavakat tesz József Attila sorai, mondatai közé, mondván, hogy ezeket hagyta ki a szerző, azért, hogy olvasóit aktivitásra serkentse. (Vagyis: hallgatólag ezeket illeszti be az értő olvasó tudata a megfelelő helyekre.) Mármost amennyire örvendetes a műbefogadás aktivitásának kiemelése, annyira téves annak egyik összetevőjét egyedülként kiemelni, és a középpontba állítani. Ebben a felfogásban ugyanis a költemény valami keresztretjtvény-félévé lesz (gyöngébbek számára kevesebb, „vájtabb fülűek” számára több ismeretlennel készített szellemi torna), ugyanakkor viszont eltűnik a versbefogadásnak más jellegű tevékenysége. A megelevenített — bonyolult változásokat vagy éppen drámai küzdelmeket is nemegyszer magukban foglaló — *folyamatokból* statikus jellegű logikai *kijelentések*, magyarázatok lesznek. Például: „Gyönyörűt láttam, édeset, elképzelve egy gyenge rózsát” — írja József Attila. Török Gábor közbeiktatja a szövegbe a „tudniillik”-et, s ezzel logikailag megmagyaráz ugyan valamit, aminek logikai összefüggései bizonytalanok voltak az eredeti szövegben, viszont megszünteti a körvonalazatlan élménykomplexum alakká tisztulásának folyamatát. „Jaj, összenyom a félelem. Egy ölelésben, asszonyok, ki halna meg velem?” — olvassuk József Attilánál, s a félelem szorongató élményétől magunk is *eljutunk* a segítségkérés kiáltásáig. A Török Gábor által közbeiktatott „tehát” megint megszünteti ezt a döntő fázisbeli különbséget (hiszen a magyarázat *már* azzal a céllal fogalmaztatik meg, hogy az utána következő segítség-hívást megindokolja — mégpedig józan hangon, ami ellentétben is van azzal az állítással, hogy „összenyom a félelem”). Ezen az alapon talán még a *Gondolatok a könyvtárban* vagy *A vén cigány* is átirható volna valamely bonyolult, „hiszen”, „tehát”, „mert”, „azért”, „ugyanis” (stb.) kötőszavakkal egybekapcsolt logikus mondatá, csak éppen az egyes fázisok egymást-váltásának hallatlan izgalma lenne semmivé. A tudományban a tételek, adatok fontosak egyedül, ennek nyelve kizárólag ezek rögzítését és továbbadását szolgálja hivatott *jelrendszer*, a költői műalkotásban viszont még akár ha logikai levezetésekkel találkozunk, akkor is éppoly fontos *magá a folyamat*, minden fázisával együtt, mint a kapott végeredmény. Ezért nem változtatható meg azon belül semmi. (Míg a jelek nyugodtan megváltoztathatók.) „A rengő lomb virágban ég, és készül a gyümölcsre, a nyílt utcára lép a nép, hogy végétét betöltse”, ez nem egyenértékű azzal, amivel Török Gábor egyenértékűnek mondja, hogy „a nyílt utcára úgy lép a sorsát kiteljesítő nép, mint ahogy a rengő lomb virágba bo-

rul és gyümölcsözősra készül". Mindjárt azért sem, mert ez utóbbi változat nem is olyan nagyon értelmes (hogyan lehet gyümölcsözősra készüléshöz hasonlatosan utcára lépni?), de főképpen azért nem, mert két egymás mellett párhuzamban futó vonalnak sem valamiféle „logikusabb megfelelője” azoknak egymással összekapcsoltan egymás után való elhelyezése, két vonalból egy kialakítása. A túlzott logikai és grammatikai szabályosságkeresés viszi tévútra a szerzőt pl. a *Klárások* első két versszakának elemzésekor is. Összevonás által elrejtett bonyolult logikai kapcsolást tételez föl (szemben az interpunkciók jelzéseivel is!) ott, ahol egyszerű ellentét van, mely a vers további menetében majd kiteljesedik. Pedig a versek szerkezetét, akusztikai elrendezettségét tekintve nem egy kítúnó elemzést ad a könyv, és meggyőzően mutat rá ennek kapcsán arra is, hogy a költői alkotás ritmikájának vizsgálatát nem szakíthatjuk el ezektől a vizsgálatoktól: a tágabb értelemben vett ritmikát nem csupán hangsúlyos és hangsúlytalan, ill. rövid és hosszú szótagok váltakozásának szabályossága teremti meg. Az ellentét, a párhuzam is lehet ritmikai tényező, némely logikai láncolatot létrehozó szavak hallgatóságos „hozzágondolása” viszont megzavarná ezt.

Bizonyos tekintetben szerencsének mondható, hogy Török Gábor nem mindig következetes. Ha a verset minden esetben logikai gondolatsort tartalmazó „híryanag”-ként kezelné — amint ezt legtöbbször teszi —, akkor a költemények azon sajátágának megértéséig is aligha jutna el, hogy ezek a külvilágot antropomorfizálják, emberiesítik. De erről is vannak figyelmet érdemlő megállapításai. A versmagatartás változásait is jól mutatja ki több helyütt — ha tovább ment volna ezen a nyomon, el kellett volna jutnia annak fölismeréséig is, hogy a költői alkotásokban megjelenő, illetőleg végbenő másfajta változásokat sem kell logikai kapcsolatokkal elsimítani, eltüntetni. Van, ahol a statisztikai módszerek objektivitásának igaza mellett tör lándzsát — néhol már túlzott lendülettel —, máskor viszont a legszubbjektívabb benyomások közlése előtt is teret nyit (különösen a versmagatartások problémájának taglalása során, de néha még a statisztikailag majd teljes pontossággal rendszerezendő elemek kiválasztásánál is).

A könyv stílusa többnyire könnyed, olvasmányos — ami örvendetes —, kár, hogy a könnyedségből néha hányaveti fölényeskedés lesz. (Milyen „készségbe nem vonható” „sarkítétel” pl. az, hogy „*Gondoltaafenezni* csak felkészülten szabad!”? Milyen egy „áldialektikus, szofisztikus és agnosztikus legyintés”? Miért lett volna pl. Bartók Béla — aki azt vallotta, hogy a műalkotás olyan legyen, hogy „önmagáért álljon helyt” — „együgyű, metafizikus frázis” hangoztatója? é. i. t.)

Sok bírálható, vitatható megállapítása, sajátága van tehát Török Gábor könyvének — lehetne még tovább folytatni a vele való polémiát. Tudjuk viszont, hogy általában akkor van haladás a tudományban; ha viták vannak — mégpedig lehetőleg nem csupán egy-két kérdés körül folyó viták. Ehhez problémákat fölvető, vitára serkentő művekre van szükség. Számos figyelmet érdemlő megállapításával, nem egy igen jó elemzésével Török Gábor könyve ezeknek a sorába tartozik. (*Magvető—Tiszatáj* 1968.)

TAMÁS ATTILA

A TÖRTÉNELMET ÍRTÁK

I.

HODEK JÓZSEF: VIHAR ÉS SZIVÁRVÁNY

Mostanában örvendetesen megélnékült nálunk a memoáriróadalom, ennek egyik figyelemre méltó jelentkezése Hodek József könyve, amit Gergely Mihály formált meg irodalmi értékű alkotássá.

A megélnékülés, megitélésem szerint, legalább három összetevőnek az eredménye. Az egyik — mondhatnám személyekre vezethető — ok, hogy mostanában áll ki az aktív munkából az a nemzedék,

amelynek életét két forradalom, legalább két, de sokuknál három háború töltötte ki tettel, küzdelemmel, élményanyaggal, és a pihenés most kezdődő éveit alkalmat adnak — a megtett

s nem akármilyen életutak felmérésére. A memoáriródalom fellendülése rendszerint azt is jelzi, hogy egy történelmileg lezárható korszak után vagyunk, amikor — talárolabról nézve — tisztázottak a kor erővonalai s a visszaemlékezést a társadalom kialakult (legalább nagyjából kialakult) történelemszemlélete is segíti önmaga szerepének megítélésében. A harmadik s szerintem nagyon lényeges ok az volna, hogy a lezárt korszak után éppenséggel olyan kor kezdődött el, amikor valóban meg lehet írni és meg is lehet jelentetni a mégoly nyílt és őszinte vallomásokat is. Hogy ebbe a fellendülő memoáriródalomba politikusok, írók, diplomaták után egy tsz-elnök visszaemlékezései is besorolnak, egyúttal a műfaj demokratizálódását is jelzi. S hogy ezt a sort éppen Hodek József, a kisbér-batyánpusztai Virágzó Tsz nyugdíjas elnöke nyitja meg — stflusosnak érzem. Aki Hodek Józsefet aktív elnök korában valamenynyire is ismerte, egyetért velem abban, hogy ez illeik Hodekhez. Ő ebben is úttörő, újító s ez megint — hogy a kritika is stflusos próbáljon lenni — olyan „Hodek-féle huncutság”, ami a régebbiek után már nem is meglepő.

Természetes, hogy a könyv épp elnöki, mozgalmi élményeit tartalmazza leginkább, ne higgyük azonban, hogy az elnöki funkciót megelőző egyéni élete könnyebben elintézhető, szokványos paraszti sors. Hodek életútjának s könyvének ritka érdekessége: a megismételhetetlenség olyan értelemben, hogy egyáltalán nem „tipikus” út és sors az övé. Olykor „regénybeillően” kalandos, izgalmas, megpróbáló út ez, s olvastán nem valami megszerkesztett el-

lenpontozás, hanem a hős emberi állapotának ismerete miatt keletkezik az olvasóban a drámai feszültségnek egy valóban megismételhetetlen eleme: ezt a kegyetlenül megpróbáló utat egy súlyosan testi hibás, magyarán mondva püpos, gyenge ember járja végig. Micsoda energiák ebben a törékeny testben! Am lássuk.

Uradalmi bognár tizedik élő gyermeke — egyetlen fiú. Túl korán özvegységre jutott édesanyja micsoda nyomorban tartja őket — elgondolható. Szegényjogon, mint félárvtát felveszik a komáromi gazdasági iskolába. Sorsába a történelem — negyvenhétig — ha beleszól, keményen és ítéletszerűen szól bele. Tizenhárom éves, amikor árva-házi tanára négy másik társával együtt átszökteti a komáromi hídon, ahol már cseh katonák állnak őrséget. Atjönnek Magyarországra. Ennél az emberséges tanárnál él és nevelkedik nyolc esztendeig, aztán legényfejjel visszazökik Csehszlovákiába, hogy anyja mellett lehessen. Cementező, betonozó munkás, kisiparos lesz belőle, családot alapít. (Mily megrendítően szép a könyvnek minden oldala, ahol szerelméről, feleségéről beszél!) Aztán ismét jön a történelem — a falu, ahol él, megint Magyarországnoz, majd ismét Csehszlovákiához tartozik, s 1946 decemberében a csallóközi magyarságra nagy megpróbáltatás vár: megkezdődik tömeges kitelepítésük Szilésiába. Egy vadindulatú fagyos hajnalon felrakják a Hodek család csomagjait a teherautóra. A terhes asszonyt szülési rohamok lepik el, s megszületik a negyedik és ötödik gyerek. Ikrek. Hogy el ne vihessék őket, Hodek ismét szökik, át a Dunán, csónakon. A történelem viharai ba ár-

atlanul kitett esendő ember ideátról küzd a határon túl rekedt családjáért. A sors — valóban kalandregénybe illő fordulatok után — Kisbér mellé, Battyánpusztára vezeti a végre újból összeverődött Hodek családot. Ötholdas újjazda lett a menekülő emberből. Hihetünk neki: amikor megkapta a földet, irtókápat kért a szomszédjától, feltörte a fagyos földet, szájába vette, megkóstolta, milyen íze van a saját földjének.

Nos, ez a pillanat az, amikor Hodek József élete átvált: mostantól kezdve már a magyar paraszt útja az övé. Előbb a földdel betelni alig tudó újjazdáé, majd az újabb sorsváltáskor a gyötrő kérdés elé állított parasztné: hogyan tovább? Belépni? Nem lépni? Hodek jó ideig az utóbbi választotta, s a „kényszer” egy sajátos formájának engedett csak. A batyánpusztai volt cselédek már működő — inkább csak tébláboló — I-es típusú szövetkezetének egyik gyűléséről érte jöttek, menjen el közéjük. Azzal az eltökéltséggel indult: keményen nemet mond. S amikor belépett a terembe, elnökként éljenezték. Ennek a kényszernek engedett.

Azon ritka vezetők közé tartozik, akik tizenöt éven át álltak annak a közösnégnek az élén, amely őket megválasztotta. (Bizonyára most is ott állna, ha a sok testi betegség kényszerű visszavonulásra nem szólította volna.) Micsoda tizenöt esztendő! Ha eddigi útja inkább izgalmas és fordultatos volt, mint tanulmányos, a tizenöt esztendő — amellet, hogy izgalmauktól sem mentes — inkább tanulságokban bővelkedik. Az odafigyelő olvasó előtt a hodeki életút eme szakasza már nem egy magányos harcaít vívó

hányt-vetett ember, hanem egy népes és jelentős társadalmi „típusnak” az útja, amit persze hallatlanul színez és egyénivé tesz a hős valóban színes és az átlagtól alaposan elütő egyénisége. Azelőtt a sors leginkább igazságtalanságokkal sújtotta, most abba a serephez került, hogy ő osztogathatta az igazságot. A lázadó és űzött-hajtott emberből a hatalom embere lett. De mivel a lázadásra való hajlam mindig jelen volt benne, most már a hatalom részeseként tud „lázkodni” a hatalom álarcában jelentkező hitványosságok, komisszások ellen. Azelőtt fortélyosságával tőkésék, ügyvédek, csendőrök és más hatalmasságok ellen védekezett, most saját rendszerének bürokráciáját, a kerítésen belüli hatalmaskodókat játszotta ki vele. S aki eddig önmaga és családja elemi létfeltételeinek fenntartásáért hajszolta önmagát s tette törvénné a szigorit és a kérélyhetetlen összefüggések felismerését, most egy tágabb, heterogén közösség érdekeiért, egy elvont, ám az ő szemében mindig jelenvaló közösség-élményért kellett másokra is ráerőltetnie az önmaga számára jónak, hasznosnak minősülő elveket. Tanulságos szerepcsere! Tulajdonképpen ez a könyv mélyebb rétegének elvontabban megjelölhető „témája” (s mi több: irodalmunknak is igazi „mai” nagy témája) — ennek emberi társadalmi, etikai vonatkozásai felett kellene elmélkednünk.

Sok alkalom adódna rá, ehelyett mutassunk rá két eredményre, illetve következményre. Az egyik: a kisbér-battyánpusztai Vitéz Tsz, melynek Hodek József tizenöt évén át volt okosan ravasz, keményen akaratos, szigorúan állhatatos elnöke, az ország leg-

jobb szövetkezetei közé emelkedett. Elesett, szegény cselédekből alakult, gazdag emberek közösségévé vált. Hodek érdeme — aki jól értett a vezetéshez is, az emberekhez is — elvitathatatlan és teljes. A társadalom Kossuth-díjjal, országgyűlési képviselőséggel méltányolta a sokat töprengő, rengeteget fáradozó, önmagát sem kímélő vezetőt. A kitűnő eredményei mellett „huncutságai” miatt is elhíresülő tsz-elnök szavára, véleményére, példájára sokan figyeltek: az ilyen emberek, nem kétséges, nemcsak végrehajtói, hanem alakítói is voltak a mindenkori mezőgazdasági politikának: (Közbevetőleg: olykor az az érzése az olvasónak, hogy ez a nagy tapasztalatú, átfogó képességű ember nem mond el sok mindent, amit elmondhatna s aminek elmondására éppen ő lenne az illetékes. Túlságosan bezárkózik önmagába, a battyanpusztai kis világba, s amennyire ez a bensőséges nyeresége a könyvnek, annyira fogyatékossága is, ha arra gondolunk, mennyivel többet mondhatna még, ha szélesebbre tágitja az áttekintendő világot.) Mindenesetre: ez a tizenöt év mind az egyén, mind a vezetésére bízott közösség számára — annyi megrázkódtatás ellenére is —, ne féljünk a nagy szavaktól: történelmi fontosságú szakasz. Eredményes szakasz.

A másik eredmény, illetve következmény nem kisebb intenzitással — és mennyi kérdést feladva! — drámai összintéséggel elmondva bontakozik ki a könyv utolsó lapjain. Az a Hodek József, aki mindezt végigvitte — a végén gyötörő magányosságban él. Fellesége 1948-ban bekövetkezett tragikus halála után egymaga nevelte öt gyermekét — mind elröpült mellőle, „egyik sem azt az utat járja, amit én álmod-

tam, építgettem nekik”. S az a vezető, aki lélek- és testszaggató munkával egy közösségért annyit áldozott, így jellemzi mostani állapotát: „Sehol sem várnak, sehonnan sem hiányzom, sehová nem kell mennem”. Micsoda ítélet! S ebben a magányban felteszi az önmagát kínzó kérdéseket. Miért kellett ennek így alakulnia? Valahol elrontotta volna? S egyáltalán: ő volna a hibás? Mert kemény volt és szigorú? Nem tett meg a legtöbbet, másokért, amit ember megtehet? Az olvasó is kérdez, s válaszol is. Nem mindig ugyanúgy, mint Hodek, de sorsának, állapotának őszinte és nyers feltárásával ő indítja el az olvasóban a kérdezés-válaszolás, az állásfoglalás mindenképpen tisztázó hatású folyamatát. Lehet-e akarattal ellenére boldoggá tenni az embereket? Nem mindig lehet, de nem lehetetlen. Illetve: nem lehetetlen, de nem mindig lehet. S lehet-e érteni az emberek vezetéséhez, ha nem értjük meg őket, minden rezzenésükben? Úgy látszik, lehet. De emberileg érdemes-e? Az eredmény és a következmény ilyesfajta válaszokat sugall. Az olvasó vitatkozhat Hodekkel, amikor a magányban élő ember válaszait, indokait olvassa s mérlegeli, erre azonban határozottan rá kell bólintani: „En ezt már nem bánthatom meg, még ilyen, még ilyen, még ilyen áron sem.” Lehet-e ilyenkor mást mondani? Az olvasó azonban, ha még útja, sorsa és majdani állapota alakításában hasznát veheti a hodeki út tanulságainak, nem mentheti fel a jövőben önmagát ilyen konok és őszinte módon. Volt miből tanulnia s van min elgondolkodnia. S ez a könyv időszerű érdeme.

Nem tudjuk pontosan, kinek köszönjük meg ezt a

fontos és irodalmi élményt is bőven adó könyvet. A címlapon Hodek József neve áll, belül pedig ezt olvassuk: „Sajtó alá rendezte és irodalmilag gondozta Gergely Mihály.” Nos, az életanyag, a küzdelem és a

levonható tanulságok sokasága, ami a könyvet társadalmilag értékes tette minősíti, nyilvánvalóan Hodek Józsefé. De a művészi megvalósítás, az anyagnak valóban irodalmi értékkel emelése is társadalmi tett

ebben az esetben — s ez Gergely Mihály érdeme. Kettőjük együttműködéséből jelentős és emlékezetes könyv született. (*Kossuth Könyvkiadó 1967.*)

M. G.

II.

TÚRINÉ CSEH VIKTÓRIA ÉS KESKENYNÉ KOVÁCS VERON: CSONGRÁDI SZEGÉNYASSZONYOK

GONDOLATOK KÉT ÖNELETRAJZ OLVASÁSA KÖZBEN

1. Amíg a szem e két önéletrajzt tartalmazó könyv betűit sorakoztatja egymás mellé, úgy érzi az ember, hogy egyre nagyobb ingulatok kavarnak benne, egyre mélyebbek, egyre feszítőbbek. Egy-egy lap után mindjobban összeszorulnak a fogak, erősebben zárul ökölbe a kéz. Pedig a mondatok nyugodtak, szinte szárazak. Csak közlik a tényeket, egy-egy élet tényeszerűen kimutatható, adatható állomásait, nyomát sem mutatva azoknak az érzelmeknek, amelyek hozzájuk fűződnek. „Apámat megölik”; „A gyám eljött értünk”; „Kora reggel a legtöbb esetben ostorral vagy kötéllel ütlegelve keltek fel”; „Mégfésülködni vagy mosdani, arról szó sem lehetett, csak vasárnap”; „Az iskolában a tanító vert meg, ha hazamentem, a nagynéni vagy a fia vagy a lánya vagy a fogadott kanásza”; „A fejem ótvaros volt már vastagon”; „Hogy a férgek kipusztuljanak és begyógyuljon a var, kékköves mésszel locsolták meg a fejemet”; vagy: „Kevés volt a kenyérünk, csak egy-egy kis darabot kaptunk”; „Ott játszott a kicsi a barázdán egy kis kenyeret majszolva, azt is a föld megfektette, recsegőssé lett, amint eldobta, és újra fölvette. Végül mégis-

csak megette, mert rá volt éhezve a kenyérre”; „Az élelmezésünk nagy gondot nem okozott: édesanyám szemes kukoricát főzött, annak a levét ittuk”; „Az első pár cipőmet hétéves koromban kaptam”.

Így megy ez tovább, végig; így, ilyen mondatokból tárul föl az olvasó előtt az egész élet, fájdalmak, betegségek, megaláztatások, testi és lelki szenvedések hosszú-hosszú sora. És munka, munka és munka, mindig csak munka, betegesen is, gyötrődve is, és mégis: szegénység, riasztó szegénység.

2. Két csongrádi szegényasszony, Túríné Cseh Viktória és Keskenyné Kovács Veron életrajzát adta ki egy kötetben most a Tiszatáj—Magvető. Mindkét életrajz a harmincas években készült, meg is jelent, az egyik (egy rövidített változatban) 1937-ben, a másik 1940-ben, szerény külsővel, propagandafüzetként. Valamelyest országos hírre is szert tett; Túríné életrajzát a Nőmunkás adta ki, Keskenynéé pedig még irodalmi méltatást is kapott: Darvas József írt róla az Ország Útja című folyóiratban, 1940-ben. (Újra kiadva: Darvas József: Végig a magyar Szaharán, Bp. 1961. 40—46.) Megemléke-

zik róla a Népszava is 1940. nov. 17-én.

A két önéletírás mégis elfelejtődött, és Pásztor Emilnek köszönhetjük, hogy ismét felhívta rájuk a figyelmet Keskenynéről és életrajzáról írt dolgozatával (Tiszatáj, 1965. nov. 853—857.) A Tiszatáj—Magvető a kiadással dicséretes tettet vitt véghez, fontos feladatot teljesített. Hiszen — mint a kiadó Utószava mondja — „Túríné és Keskenyné vállalkozása... nem csekély fontosságú”. Bizonyosság erre Veres Péter levele is, amelyet Pásztor Emilhez intézett: „Szerintem ezek az írások — több is van ilyen az országban — a legértékesebb dokumentumok a forradalmat megelőző korszakból. Többet érnek, mint akármennyi politikai deklaráció. Ezekből lehet majd látni, hogy miért kellett a forradalomnak jönni. És ezekből látszik, hogy mennyire magára volt hagyatva ez a nép a XIX. század végén és a XX. század elején.” (Utószó, 409.)

3. A két önéletírás félig-meddig tudatlan, iskolázatlan parasztasszonyok munkája. Túríné ugyan olvasottabb, szélesebb látókörű, mozgalmi munkája révén jobban eligazodik a világban, de az írás neki sem tanult mestersége. Kes-

kenyné pedig szinte teljesen iskolázatlan; mint írja: „Nem tudom, meddig jártam iskolába, de arra emlékszem, hogy a z betűt tanultuk akkor nap, mikor engem hazahívtak. Azontúl többet sohasem tettem be a lábam az iskolába.”

Ezért is megható maga a vállalkozás is, a vállalkozók erkölcsi nagysága is: ezernyi szenvedés, gond, a fárasztó napi munka, rendőrségi és csendőrségi zaklatás mellett, mindezek ellenére tollat fogni, leírni életüket, hogy mások olvashassák, hogy mások tanuljanak belőle, hogy mások tegyenek érte, hogy az ő sorsuk már ne ilyen legyen, hanem szebb, jobb, emberibb. Írni azért, hogy a következő nemzedékek megismerjék anyáik, nagyanyáik életét, ne csak „csinált könyvekből”, hanem maguktól az akkori élektől, közvetlenül, egyszerűen, őszintén. Igaz, nem biztos, hogy Túrinné és Keskenyné akkor mindezt tudatosan így látták, így akarták. De tették, amiről úgy érezték: tenni kell.

4. Írásuk nem a szorosan vett irodalom, de mélyebb értelemben mégis az. Az irodalom ősidejére emlékeztet, amikor még nem vált szét népköltészet és műköltészet, az egységes irodalom korára, a mesékre, mondákra, dalokra; népi történetekre, amelyekből az irodalom kisariadt. Nem, nem tartalmukban mesék, tartalmukban éppen ellenpontjai a mesének, de mégis, a nép vágyait, törekvéseit szólatatják meg a szenvedésekkel teli élet leírása közben. A mód, ahogyan mondanivalójukat elmondják, irodalmi, az ősbibb értelemben. Ha éles szemmel, jó füllel olvassuk és hallgatjuk ezeket az életrajzokat, mélyről jövő szépségekre bukkanunk bennük, a népi gondolkodás, előadásmód és nyelv szépségeire.

Az iskolázottabb, a földmunkás- és a nőmozgalomban aktívan részt vevő Túrinné írásán erősebben érezni a mozgalmi anyag olvasásának hatását, mondatait igyekeznek kerekre, jól megformálni, többször használ a mozgalmi nyelvből, újságnyelvből származó szavakat, fordulatokat, kifejezéseket, sémákat. Kicsit talán mintha az is benne a törekvése, hogy ne csongrádian, ne a Nagyréten dolgozó vagy a kubikra járó emberek nyelvét használja, ő tudatosabban nagyobb közönséghez akar szólni, és ízes, tájhoz kötött nyelve (és észjárása is) kissé elszintelenedik. A csongrádi nyelvi, gondolkodásbeli kötöttségekből ki akar törni, de még nem jutott el arra, a szintre, hogy íróként visszataláljon a szülőföldjébe, hogy megtalálja a maga egyénit, a szűkebb környezetből táplálkozó hangját. De az itt-ott szándékos szűrkítésen át-átör valami színesség, a csongrádi táj íze, zamata. Egy-egy mondatának természetességét, báját, gondolatgazdagságát nagy író is elfogadhatná: „Sem ruházkodásra, sem kosztra nem telik. Pedig én is olyan szorgalmasan, sőt még fokozottabb szorgalommal végzem a munkám, mint azelőtt, amíg az adósság nem reggelizett, ebédelt, vacsorázott, és egy ágyban nem aludt velem” — írja szegénységükről, eladósodásükről. Néhol egy-egy szólás, közmondás is élénkíti stílusát. Megcsodálhatjuk szellemének elevenességét, természetes humorát is. A rendőrségen történt vallatásáról, meghurcoltatásáról írja: „Érttem jöttek. Észrevették, hogy Palival diskurálok.

— Seholy sincs jó helye ennek a főbűnösnek, minden alkalmat fölhasznál, hogy összebeszéljen a többivel.

— Valóban — mondtam.

— Ásóra, kapára, mert gyök van a határba. Ha én főbűnös vagyok, akkor Csongrád népe a csend és a rend óreivel együtt nyugodtán alhat.”

Keskenyné stílusa sokkal kiforrottabb, itt-ott ügyetlenebb, de természetesebb. Van benne naiv báj, nyelve egyszerű, ízes, jellegzetesen csongrádi. Használ néhány csongrádi tájszót is (*karasolni*; az *ég zeng*), ezeket gyakran meg is magyarítja (vagy ő, vagy más valaki, esetleg Túrinné, aki lemásolta Keskenyné írását, és meg is igazgatta egy kicsit). Pásztor Emil Keskenyné nyelvén és stílusának szemléletességéről szólva már említett írásában idéz is két részletet. A cselédek kenyéréről írja Keskenyné: „Sült is abból olyan *árvakenyér*, hogy kifelé forgott a szánkából, nem befelé.” A szakadatlan, nehéz munkáról pedig ezt: „Mikor permetezni kellett, felvettük a permetezőgépet, és hat hétig a hátunkon hordoztuk még éjjel álmunkban is...”

Idekívánkozik még — hogy tömörítőkézségéből, nyelvi erejéből (és egyúttal a szegények sorsáról is) kis ízelítőt kapjunk — ez a részlet is:

„Gyerekek születtek és meghaltak, minden gyerek költséggel járt, akár megmaradt, akár meghalt. Sajnálta, siratta anyám, ha meghalt a gyerek. Sokat dolgozott, mert édesapám nem bírt eleget tenni egyedül. Ha kisebb volt a gyerek, bezárta a szobába, ha nagyobb volt, vitte, húztavonta magával. Egész nyáron korán kelt, későn feküdt, de azért ránk mindig délben került a sor. Déli pihenés helyett fürdetett és fésült bennünket. Ruháinkat esős időben varrta meg, mert jó időben földön kellett dolgoznia. Letette a gyereket a barázdára, az ott vagy együtt da-

lolt a madarakkal, vagy lálesetek, aztán ismét sze- rasztasszony elvállalhatná sirt vagy elaludt, mialatt gényesség, nyomor és munka. a magáénak"). Éppen ezért édesanyám ültetett, kapált, És mert nők: még fokozot- megrázó olvasmány ez a szedett; amj dolga volt, azt tabb megalázás, kiszolgál- két önéletírás, indulatokat végezte." tatottság, szinte állati lét. kavaró dokumentum. És

5. A két csongrádi sze- Millió asszony élt így (Dar- gényasszony, Túriné és ganyar József írja a Végig a Keskenyvé élete a század és magyar Szaharán c. kötet- első felében élő szegények ben: „...csak a neveket szokásos élete: sok gyerek, kellene megváltoztatni s az nyomor, éhezés, munka lá- évszámokat meg néhány tástól vakulásig, háború, jellegzetesen egyéni körül- szervenvedés, betegségek, ha- ménnyt, és bármelyik pa-

mentő is, örök időkre. Emlékezett arra, hogy mi már éljünk, élni tudjunk. Napfényben, derűsen, em- berhez illő módon. (Tisza- táj—Magvető 1967.)

VÉGH JÓZSEF MIHÁLY

SINKA ISTVÁN: MESTEREK UCCÁJA

Hosszú hallgatás után viszonylag gyors egymásutánban (a *Végy karodra, idő* 1964-ben látott napvilágot) immár második verseskötete jelenik meg Sinka Istvánnak, ez utóbbi nyilván tisztelgésként a költő 70. születésnapjára.

A most megjelent kötet két részre tagolódik. A *Kondul a harangvirág* című ciklusban negyvenöt verset kapunk az újabb terméskötetből, a zöm azonban a kötet címét is adó hosszabb elbeszélő költemény.

A hajdani zord képek e versekben szelídebbek már, a kegyetlen emlékek béklyói nem szorítanak úgy, mint korábban, olykor szinte idillé enyhülnek. Nemegyszer szemére vetették Sinkának irracionális musát. E kötetben nyoma is alig kísért már, többé-kevésbé szabályosan képzett térben mozog a költő.

A múlt alszik, nagyon álmos.

[A fák alatt

régen, régen ellobbant ősök

sárga csontjai szundikálnak.

Ő áll csak őrt s figyel, hogy „hallgat a távoli élet”.

A recept szerinti balladai fordulatosság, ha még oly hangulatos is, negyvenötven vers után fáraszt. Ezt a lineázást oldotta föl a költő, úgy mégis, hogy szépsége, varázsa e költszettek mit sem csorbult. Az egykori vész-tői „fekete bojtárnak” meg kellett a maga kálváriáját járnia ahhoz, hogy tökéletesüljön zeneszekerénye. „Sírba

öregíti sorsa”, de nem baj, ha a természet nézzük, hisz „Ezekiel lett Babilonban” — ahogy mondja. Németh László 1943-ban azt írta Sinkáról: „Ady óta nem volt költőnk, akiben oly mély távoli dallamok jártak vissza.” Amit az idő múlása ezen az indításon érlelhetett, tökéletesíthetett, azt kapjuk most itt. Legalábbis annak egy részét.

A klasszikus költői műfajok túntén siránkozóznak bizonyára őszinte örömmel, hogy egy teljes szépségében pompázó hatalmas elbeszélő, leíró költeményt kap e kötetben, a *Mesterek uccáját*, egy örökre letűnt világ, egy szörnyű vegetáció ábrázolását. E világot legfeljebb az mentheti, hogy volt annál alacsonyabb rétegződése is ebben az országban.

Vigasztalan, szomorú sikátorba visz bennünket a költő, hogy megismerjük a nyomor fokozatait. Voltaképpen „cselekmény” nincs is e hatalmas epikus költeményben, csak arcok, profilok föllebbentése, a hozzájuk tartozó sorsok rajzával. De ez bőségesen kárpótol az események elmaradásáért.

E mestereknek egyetlen vigaszuk, mi osztályrészüln jut, műhelyük, mely „vár, olyan erőd, hol meghúzódhat az ember”. Gyakorlatilag — s erre bizonyosság véges-végig e költemény — nyomorúságok védelme, vára a műhely.

Elsőnek a kovácsmesterhez, majd a kerékgyártóhoz kukkantunk be; mindketten elvágódhatnak innen, de nem tudják, hogy fogjanak hozzá, az ismeretlen világ még (több) veszélyekkel teli. Az asztalos következik, ki „ha menyasszonyi ágyat csinál, arca megszépül, csendesen mosolyog, lágyan tapint, de a vágyak nem jönnek már”. Vele szemben a csizmadia foltozza a lábbeliket, s a talpból „mint ócska fogsor vicso-rognak rá a faszegek”. A kosárfonó „püpos kisember”, ő a sikátor forra-

dalmára. A „csüngő, szőke bajszerű” szitakötő már a harmadik asszonyát is hazaküldte. A „vastagderekű” fazekas „mestersége mestere”, a rézműves „kézének míve mindig ragyog” s a szűcs-mesternek minden kisbárány kedves halottja. Spekulatív, ügyeskedőn ravasz természetével csak a kőműves válik ki a szegények e gyülekezetéből. A boronakötő nem mester, csak „gatyás s kicsit bozontos ember”. A szomorú szabó után a „füstök, kormok, kémények díjazottja”, a kéményseprő következik, különben egyívású a kőművessel. Ők ketten nem járnak a többi mesterekkel vitázni a világ dolgairól a szín alá, kettejük „szájában ott a sajt” — ahogy érzékletes hasonlattal jellemzi őket a költő.

Bolygó takácsával együtt Sinka is vallja, hogy e megrajzolt világ már a képzeleté, immár a múlt, emlékek. uccája, a lélek sikátora. De *onnan* kikaplantva is látják: a távoli időben is lesznek utak...

*

Kétségtelenül a szerkesztésbeli fogatékosságnak tudható be a mondani-való méreteihez viszonyítottan túlzottan nagy terjedeleme. Ha nem is szó szerinti, de tartalmi ismétlések nem-egyszer akadnak a szövegben. Kár, hogy a költő és kiadó nem gyomlálta ki a szólamokat, ballaszttá váltak s épp a záróképekben.

A népies irányzatnak Sinka által vállalt reinkarnációja ezúttal is olyan művet hozott létre, mely több mint figyelemre méltó. Gyorsan változó világunkban nem messi már az idő, amikor egy-egy ilyen kötet jelentőségében odanő, hogy kelléktárává, meg-, de el nem késett tankönyvvé válik egy nagy múltú irodalmi korszaknak. (*Magvető Könyvkiadó 1967.*)

KISS GYULA

AZ ÓRIÁSCSECSEMŐ

DÉRY TIBOR
SZÍNŰVEI

Alig van jelentősebb költőnk, aki a színpad varázsának ellent tudott állni és nem csábult drámaírói kísérletezésekre; — igazán jelentős drámaírónk és rangos színpadi alkotásunk mégis viszonylag nagyon kevés van. A magyar dráma története ugyanis nem

más, mint egy szüntelen, s már-már reménytelen háború históriája; egy olyan küzdelem, amelyben a korszerű, irodalmi igényű színház hívei a legutolsó időkig sorozatos vereségeket szenvedtek a konzervatív ízlést és üres szórakozási igényt szolgáló színműgyártó iparosoktól. Katona, Vörösmarty és Madách drámaíró művészete sem tudott akadálytalanul kibontakozni, utánuk pedig Szigligeti Ede, Csiky Gergely, Bródy Sándor, majd Molnár Ferenc egyaránt megengedhetetlenül sok engedményt tettek a magasabb igény rovására.

Azokban az években, amikor Déry Tibor érdeklődése a dráma felé fordult, a magyar színpadokat a két Ferenc — Molnár és Herczeg — uralták, és óriási sikerük eleve megakadályozta a korszerűbb szellem s az igényesebb mondanivaló hazai térhódítását. Kellemes szórakozást nyújtottak a Horthy-korszak közönségének ügyesen megírt műveikkel, s ezzel elvonták az érdeklődést minden más elől. A modern dráma nagy átalakulási folyamatának — Ibsen, Csehov, Hauptmann, majd Shaw és Gorkij — művészi tevékenységének tapasztalataiból hozzánk jóformán csak annyi jutott el, amennyit Bródy, majd Molnár és Herczeg, valamint a nyomukban járók a színházi közönség alacsony ízlését tiszteletben tartva közvetíttek. S a minden újabb művészi megoldásban fölforgató társadalmi eszméktől rettegő magyar közízlés azt is megakadályozta, hogy legfelkészültebb rendezőink a „rendezők forradalmának”, Antoine, Gordon Craig, Mayerhold, Reinhardt, Piscator színpad-átalakító munkásságának legmerészebb vívmányait fölhasználják. Ilyen körülmények között nálunk avantgard kísérletek sikeréről természetesen szó sem lehetett; s a két háború között föllépő drámaírók közül a mondanivalójában talán legkorszerűbb és legnagyobb igényű Németh László sem tudta dramaturgiájának kialakításában a dráma és színjátszás technika legfrissebb eszméit hasznosítani. A külföldön élő Déry Tibor azonban nagyjából Brechttel egy időben került az expresszionista drámaírók hatása alá, s összegyűjtött színműveit tartalmazó kötetének címadó darabja, *Az óriáscsecsemő* európai szinten is a kor legmerészebb drámai kísérletei közé tartozik.

Az óriáscsecsemő 1926-ban született, politikai indulataiban a kommunista művészek elkötelezettségének szellemét idézi, formáját tekintve pedig abszurd

dráma. Szerkezete zenekari művekére emlékeztet, főszólama az elemi erejű tiltakozás, az elutasítás, amelyet Déry emberek és bábuk váltogatott fölléptetésével; meghökkentő, de következetesen fölépített helyzetekben fejt ki, konkrét utalásokkal vonatkozva a kapitalista társadalom legjellemzőbb és legembertelenebb szokásaira. Déry semmibe veszi a klasszikus dráma szabályait. Az óriáscsecsemő cselekménye (ha ugyan ezt a megnevezést itt egyáltalában jogosult használni) képtelen helyzetek sorozata, konfliktusa csak a fölvetett gondolatok mélyáramában csomózódik össze. Az éhség és kiszolgáltatottság áll szemben a társadalmi lélekmérgezéssel, hazug szólamokkal és a pénz mindenhatóságával. Ez a társadalom, vallja az író, már csecsemő korától kezdve megrontja az embert, s egy pillanatnyi lehetőséget sem ad a szabad életre és tiszta érzelmekre. Sokrétűen gondolatgazdag művét Déry maga legsikerültebb drámájának tartja, s el kell ismernünk, hogy Az óriáscsecsemő a maga furcsa formájában a magyar avantgard dráma — talán — egyetlen maradandó értékű alkotása.

Közel két évtizedes szakadás következik azután Déry Tibor drámáiról pályafutásán. Következő műve, A tanúk, már minden tekintetben realista alkotás. Az avantgardtól elfordult szerző azonban — itt még — fölhasználja a modern dráma számos formai vívmányát; művének néhány fontos gondolatát a Brecht drámáiból ismert „songok” fogalmazzák meg. A zsidó orvos drámáját a „tanúk” kórusa kíséri; a tanúké, akik inkább rossz, mintsem jóindulatú semlegességgel figyelik az eseményeket, s ezzel teszik lehetővé az üldözök kisebbségének terrorját. A főhős jellegzetes polgári-értelmiségi figura, hobo, bizonytalan lélek, aki a célszerűség követelményét alárendeli indokolt és kevésbé indokolt érzelmi motívumoknak. Történetében fölvonul a sárga csillagok korának néhány tipikus figurája: a gazdag zsidó, aki pénzével mentességet szerez magának, s eszmeileg igazolja az üldözöket; valamint a szegény keresztény, az egyszerű munkás és a tevékeny munkásmozgalom, akik az üldözöttek mellett kockázatoskat és tetteket vállalnak. Az orvos drámáját végül föloldja a szovjet hadsereg megérkezése — noha a mű belső logikája tragikus leírást követelne —; de hát az adott történelmi pillanatban, 1945 tavaszán, a történelem logikája ezt a befejezést kívánta meg, bár ezáltal, a tragikus konfliktus kiküszöbölésével, a dráma sokat veszített művészi súlyából.

A háborús évek problémái szólanak meg Déry két következő színművében is. Az érdekes alapötletre épült Tükör című színműben egy család életének minden megnyilvánulását közvetíti egy rejtett rádiófelvevő, és ezt egy másik, szintén látható család hallgatja. Az író a párhuzamos fölerősítés technikájával a polgári humanizmus elégtelenségének problémáját viszi itt színpadra a faszizmus előretörésének, a háborús veszély kiéleződésének időszakában. A dráma művészilag kissé kidolgozatlanabbul, de világnézetileg hibátlan következetességgel bizonyítja, hogy aki nem akar behódolni az embertelen erőszaknak, annak harcot kell elléne vállalnia. Érdekes probléma az Itthon hőségének konfliktusa is, a fogságból váratlanul hazatérő földbirtokos katonatiszt ugyanis egyszerre áldozata a történelemnek és annak, hogy nem tudja megérteni az idők szavát, nem tud megszabadulni a belédegzett szokásoktól és eszméktől; elveszti hát korábbi életformáját, feleségét, s végül önkézevel oltja ki értelmetlenné vált életét. Kár, hogy ezt a nagy lehetőségeket sejtető magot Déry nem bontotta ki méltó arányokban, hanem csak elnagyoltan fogalmazta meg.

1954-ben és 56-ban nagy föltűnést keltett Déry két egyfelvonásos, amelyben ezeknek az éveknek a képmutató szemléletét gúnyolta ki. Ma már A talpsimogatónak és a Vendéglátásnak is inkább csak kortörténeti dokumentum értéke van. Közülük A talpsimogató mulatságosabb, mivel a színparkozóan szellemes nyelvi jellemzés magával ragadja az olvasót. A kis egyfelvonásos komédiában elsősorban ez a páratlan nyelvi lelemény a nevelés forrása.

A kötet legújabb drámája, a Bécs, 1934 tíz évvel ezelőtt született, élményalapját az író fiatal korából s Befejezetlen mondat című regényéből veszi; a bécsi munkásfölkelésről szól. A Bécs, 1934 nem a legjobb, de alighanem a legjellegzetesebb drámái alkotása Dérynek. Ebben a műben minden helyzet, minden érzelem, minden szó pontosan kiszámított. A dráma egyik főhőse gazdag polgárfiú, aki kommunista menyasszonya kedvéért meggyőződés nélkül is föláldozza életét a fölkelés már reménytelen pillanatában egy sebesült munkás megmentéséért. Mivel a színházi kritika a tavalyi bemutató után sokat foglalkozott ezzel a művel, néz-

zük a részletesebb elemzés helyett inkább általános vonatkozásait. A Bécs, 1934 ismételt tanúsítja, hogy a drámaíró Déry művészetének rendkívüli erénye a tudatosság és a mesterség fogásainak tökéletes ismerete. Ebben a színműben érezzük a leginkább, az író milyen gondosan kiszámított minden mozzanatot; csakhogy ezzel egyúttal ki is száritotta a drámát, lehetetlenné tette a fehéren izzó és magasra csapó lánggal föllobogó helyzetek kialakulását. Fordulatos a cselekmény, érdekes a hősök lélektani fejlődése, de a szenvedélyek ábrázolása túlságosan visszafogott, a gondolatok szinte embertelenül logikusak, s így vérbő hősök helyett lombikban kikevert gondolatszínnek megtestesítői lépnek elénk.

Déry drámáinak általában több rétege van. Szereti neveltségévé tenni a képmutatás különböző formáit, gyűlöli azt a torzulást, amit a vagyon, a pénzhőség okoz az emberek tudatában, és világosan látja kora társadalmi problémáinak legfontosabb vonásait. Legtöbb színpadi műve a „tenni vagy nem tenni” drámai kérdésére épül, s Déry az óvatossá szemlélődéssel szemben egyértelműen a cselekvő részvétel mellett száll síkra. Hőseinek többnyire történelmi feladatok követelményeivel kell megküzdeniük; sorsuk attól függ, mennyire tudják megérteni az idők szavát, s hogyan tudnak elszakadni polgári környezetük hagyományos szokásaitól, eszményeitől. Konfliktusuk lényege az a gondolat, hogy nehéz a megszokottból kitörni, s az új megvalósításának kényelmetlenségeit, áldozatait vállalni; a régihez való ragaszkodás azonban előbb-utóbb bűnrészessé teszi az embert.

Mentegetőzéseképpen az időre, a korra hivatkozik Déry Tibor kurta előszavában; és igaza van. Aligha kétséges, hogy kedvezőbb körülmények között másként alakul drámaírói pályafutása. Csak találgathatjuk, milyen irányban lépett volna tovább Az óriás-csecsemő, vagy később A tanúk sikere után; de hát első műve nem is került színpadra és szinte teljesen ismeretlen maradt a legutolsó időkig; az utóbbi bemutatója pedig sajnálatosan kedvezőtlen fogadtatásban részesült — s így Déry törekvései kétszer is megrekedtek — a magyar dráma történetének pótolhatatlan veszteségére. Más műfajokban Déry Tibor írói rangját értékesebb művek fémjelzik ugyan, de ez a drámai kötet is van olyan jelentős alkotás, amelyre figyelni kell és érdemes.

Végezetül említsük meg, hogy B. Solti Marianne szép, világos tipográfiai munkája és Sebestyén Lajos elegáns borítója magát a könyvet is értekeink közé sorolja; azaz sorolná, ha a hibás tartalomjegyzék és néhány fölvágtatlan lap nem rontaná le örömlünket. (*Magvető Könyvkiadó 1967.*)

TAXNER ERNŐ

TAMÁSI ÁRON: VADRÓZSA ÁGA

A nemrégiben megjelent, példás szeretéssel gondozott Tamási-sorozat után itt az író utolsó, félbemaradt műve: önéletrajzi tárgyú írása. Így csonkán, befejezetlenül is *életművet záró* alkotás a Vadrózsa ága. A tragikusan megszakadt, betegen, már-már hősies erőfeszítésekkel újrakezdet vallomás a szerző halálával kivételes jelentőségűvé válik, s ha nem is mérhető, mint a kiadó (a fülszövegben) állítja, az *életmű* csúcsteljesítményeivel (egyáltalán: láthatjuk-e már eléggé az író valódi csúcsteljesítményeit?), mégis több. Valamivel a korábbi Tamási-köteteknél. Elsősorban azzal, hogy az író indulásának, majd legtermékenyebb korszakának, sőt, valamelyest *egész életművének igazibb megértéséhez vezet*. A cím, amely ezúttal (vagy inkább ezúttal sem?) nem csupán a játékos írói fantázia terméke, hanem találó jelképe Tamási Áron emberi-művészi küldetésének. Mint Illés Endrénének a kötethez írt bevezetője közli, egy 1940-ben „eljuttat” címet keresett újra elő, hogy a „tisza forrás”-nak, Kriza Vadrózsák c. gyűjteményének is leróva tiszteletét, tömören meghatározza saját életműve lényegét, akárcsak Arany Péterfőhez írt versében tette.

Mennyi értetlenség vette körül ezt a novellában, s majd a regény műfajában is kész írói fegyverzetrel induló kiváló író, s hiába később Babits lelkes méltatása, Németh László második, találó jellemzése, a 30-as évek elején József Attila rokonszenve, majd Schöpflin értő, felfedező kritikája; az ellenszenv, mintha a felszabadulás után ismét megerősödne (Bóka László érveire gondolunk), így Tamási utolsó könyvében a csak rá jellemző szerénységgel, de jó önismerettel kénytelen perelni az „álom és valóság nászán” fogant műveinek megértéséért. Sokan még ma sem értik, hogy Abel-trilógiája nem a

enyvesek közé rejtett idill, nem is a répmesék kalandjaira emlékeztető történet csupán, hanem mint legtöbb írása: *a tiszta lelkiismeret fohásza* egy obb, igazságosabb, emberibb életért; egy háborúval, súlyos történelmi tragédiákkal terhelt „csúf világ”-ban.

A Vadrózsa ága *több értelemben* nem előzmény nélküli írás, ezért sem könnyen érthetünk egyet azokkal, akik egy teljesen új („más”), ismeretlen Tamási Áront vélnék felfedezni ebben a kötetben. Az állítólag most felfedezett íróniának, az önróniának itt keresve is alig találjuk nyomát, nem illenek ez az emlékező Tamásihoz, míg a Címe-resek, a Magyarirózsa vagy az író több novellája gyakran él az ironia, olykor az önrónia stílusesszkezeivel.

A Szülőföldem, az Ábel harmadik kötete, s főleg a Bölcső és bagoly, jóllehet nem azonos módon, előzményei a Vadrózsa ágának. A Bölcső és bagollyal három kötetre tervezett önéletrajzot ígér, s már az ajánlásból, de talán az Ábel-kötetektől is sejteni lehet, hogy a költői próza megszelídítésével régóta dédelgetett feladatra vállalkozik. Az amerikai Ábel beszélget „Toldi”-val, s arra a tanácsára, hogy „ezt a te életedet is érdemes volna megírni”, különös forróságot érez, mert az a „titkos gondolat” jut eszébe, hátha csakugyan megírná egyszer a maga életét. Ez már kétségkívül tényközlőbb önvallomás, amely a Bölcső és bagoly, illetve a Vadrózsa ága eredetéhez vezet: „De nem mondtam ki ezt a gondolatot, (ti. az életrajz tervét), hanem sőt igyekeztem legjobban elrejtetni, s még takarót is vetni reá.” Utolsó könyve viszont sajnos *nem harmadik*, csupán második kötete egy nagyobb terjedelmű önéletrajznak. Az író ilyen természetű utalása nyilvánvalóan téves elírásnak tekinthető. Míg a Bölcső és bagoly a gyermekkori élmények hatására könnyen válhatott regényes életrajzzá, a Vadrózsa ága stílusában inkább a Szülőföldem c. könyvével tart közelebbi rokonságot, jobban ragaszkodik a valósághoz, s amennyire sikerül, megszőkíti a „költői indulat szárnyalását”. Ahol viszont ez a szándék „nem jár sikerrel”, ott „beszámoló”, önéletrajz helyett derűs kitérőkkel, napsütötte élmények vidékére vezeti az olvasót.

Elmondja, milyen magányos küzdelem révén jelenhettek meg első könyvei — különösen az Ábel első kötete —, hazatérése után hogyan szerveződik az erdélyi magyar írók tábora (az Erdélyi Helikon), példaképei közül kivél

szakít (Nyíró József, kit tekint később is kedves mesterének (Benedek Elek hatása); magyarságszemlélete, világ-szemlélete hogyan fejlődik már a 30-as évek elején, mint József Attila írja róla, „az ellenforradalom sorvasztó szellemétől érintetlenül” aktív, demokratikus-humanista szemléletté. Nem kizárólag az irodalomtörténet, hanem az igényesebb olvasó számára is fontos, amit egy-egy könyvének forrásvidékéről, az alkotás körülményeiről, az „irodalmi építkezés” tudatosságáról mond el az élőbeszéd közelségével, olykor kiegészítve a tényközlő adatokat a legbensőbb helyen tartalékoltt élményanyaggal. Miközben pl. a Szülőföldem c. könyve megírásának körülményeit idézi, a hazautazás élményeire ráfeledezve, akár újra is írhatná a meghitt családi hangulatra emlékeztető derűs történeteket. Valóságátadásának, realizmusfelfogásának lényegét is megfogalmazza, legalábbis kiegészítve a kritika, az irodalomtörténet elmarasztaló értékeléseit. A „Tamási Áron: Mítosz és valóság” képletben a szerző talán éppen e kötete címéhez fellebbezve fejti ki, hogy a mítosznak az emberi létezésre kiterjedő valóságtartalmat tulajdonít, s elsősorban a Jégtörő Mátvás védelme ürügyén tiltakozik az életmű feldarabolása ellen.

A halállal is perelve, utolsó könyvének lapjain egy új irodalomtörténet, s még inkább egy megírandó Tamási-monográfia feladatait mindenképpen megkönnyítette, akárcsak a Szülőföldem-ben megfogalmazott egyik szép gondolatával: „Igen, vallottam és folytatom a tiszta szolgálatot, mely nem velem kezdődött, és nem velem fog véget érni, mert a közösségi testben ez a lélek, s nélküle nincs emberinek nevezhető élet.”

A székelység követe, Mikes Kelemen késői utóda tehát régen túlnőtt Erdély határain, s a Vadrózsa ága már csak emlékeztet arra, hogy onnan indult, egy sokkal nagyobb közösség, a nemzetek közötti békés egyetértés szolgálatát is vállalva.

FAZEKAS ISTVÁN

PÁTER ZADRAVECZ TITKOS NAPLÓJA

A szegedi olvasók minden bizonnyal különös figyelemmel veszik kezükbe Zadaveczt István „titkos naplóját”. Ez érthető is, hiszen a szerző 1920-ig a város ferences rendházának hírhedt vezetője volt. A páter a szegedi ellenforradalom kérdésével csak visszautalás-ként foglalkozik, 1919-es szereplése a forrásmunkákból eléggé ismert lévén, annak részletesebb bemutatását a könyvben *történeti forrást* kereső olvasó nem is hiányolja.

Történeti forrás, írom le újra e fogalmat. Nem túlzás-e Zadaveczt több helyen zavaros művének ezt, a szavak szakmai értelmén túlmenően esetleg valamiféle rangot is adó kifejezést is használni? A kor, amelynek a páter egyik vezető egyházi személye volt, még nélkülözi a minden részletében helytálló történelmi feldolgozást. Az események jórészt tisztázottak, de a leginkább feltárt első évek (1919—1924) is sok új problémát vetnek még fel. Az állami és társadalmi élet számos területéről persze hiába keresnénk jegyzőkönyveket vagy iktatószámokkal ellátott ügyiratokat. Vannak dolgok — s nem is a leglényegtelenebbek —, amelyekről nem készültek hivatalos dokumentumok. A magánfeljegyzések — a mindenkor szükséges forráskritikával — sok mindent érthetőbbé tesznek. Nem véletlen például, hogy *Kozma Miklós* adatgyűjteményei szinte állandóan a kutatók kezében vannak az Országos Levéltárban. Egy-egy ilyen gyűjtemény — jó példa a több kiadást megért *Horthy Miklós titkos iratai* — a tágabb olvasóközönség körében is, bár eredeti birtokosuk vagy írójuk szándékával természetesen ellentétes irányú, sikert arat. Joggal számított erre a kiadó e könyvvel kapcsolatban is, amelyet 21 000 példányban jelentet meg.

Zadaveczt István a frankügy miatti kényszerű visszavonultsága első éveiben a kisemimizettek dacával vetette papírra visszaemlékezéseit, melynek eredeti címe — *Hét év a taborban (1920—1927)* — stílusosabban fejezi ki tartalmát, mint a borítólapon levő, a műfajával ellentétes megjelölés. A páter 5 fejezetben (*Az egyház; Irredenta; A királykérdés; Horthy; Javadalmazás*) igyekszik meggyőzni az általa remélt halás utókort igazáról: ellenforradalmiságáról, irredentizmusáról, „szegediségéről”. E tematikusnak is mond-

ható csoportosítással járó vissza-vissza-terések némileg meg is nehezítik az időbeli áttekintést.

A páter pályája a „szegediekével” együtt ívelt fel és hanyatlott alább. A „Nemzeti hadsereg” fővezéréből még csak nem is nádort — mint előbb akarták —, hanem kormányzót csinált környezetete. A protestáns Horthy — majd-hogynem Róma megkérdése nélkül — katolikus tábori püspökké tette hű szegedi papját. S már adott is volt az elemi történelmi kegyeletet sértő, dilettáns módon kiagyalt ahisztorikus párhuzam Hunyadi János és Horthy Miklós, illetve Kapisztrán és Zadaveczt között. Egyes közjogászok megkísérelték az 1920: I. tc. gyökereit a XV. századba visszavezetni, Zadaveczt pedig magánán is kultuszt csinált a Nándorfehérvárnál hősiessen helytállt barát emlékének „ápolásával”.

Forrásértéke révén leginkább hasznosítható az *Irredenta* c. fejezet, amelyben az *Etelközi Szövetség* és a „Nyugat-magyarországi felkelés” is helyet kap. Az Ex és még egy sor titkos egyesület a Horthy-korszak első éveiben eddig nem teljesen értékelt tevékenységet fejtett ki a magyar közéletben. E *mögöttes hatalom* sok szállal kapcsolódott a különönbek nem különönb, de mindinkább szalonképesebbé váló hivatalos kormányzati rendszerhez. Az Ex például „néhány minisztert szállított (Teleki, Bethlen, Sréter, Rakovszky) vagy bevezetett (Bánffy, Benárd)”. Gömbös Gyula „választási diktátor” közreműködésével 1922-ben „nagyon szépen és tervszerűen... vagy hetven testvér... jött be a parlamentbe”. (140—141. o.) E példák azt mutatják, hogy az *ellenforradalom intézményeinek alapos elemzése* a további kutatások egyik fő feladata. S éppen az utóbbi kapcsán vitatnánk *Borsányi György* elemző *Bevezető-jének* azt a részét, amely ebből kifolyólag *teljesen* kétségre vonja a korszak törvényhozó testületének valamelyes jelentőségét is. (22—23. o.) Ha csak a választási visszaéléseket vesszük alapul, akkor ennél a Tiszák parlamentje sem volt sokkal különönb.

A *véres ellenforradalom* által felszínre dobott csoportok fokozatos visszaszorulása 1921—1922-ben kezdődött el, „István gazda kormányainak konszolidációs törekvéseivel párhuzamosan. Ezzel kapcsolatban érdemes felfigyelni

arra az *elhidegülésre*, amely 1923 táján következik be a „katonaelemből torz politikus”-sá formált Horthy és a „szegedi társaság” között. (257. o.) A páter — mint a *Bevezető* is megállapítja — a kormányzóról szólva egy kissé visszafogta tollát. Az általa rajzolt kép így sem sokban tér el Kozma Miklóstól, aki 1923. augusztus 31-én így foglalja össze Horthyról alkotott véleményét: „Szegeden... talán túl magasnak tartottam s most szomorúan és csalódottan jöttem el tőle... S... magamnak is vállalnom kell azon óriási felelősséget, amely terhel... azért, hogy azon a helyen van, ahol van. Ő elfeledte már azt, hogy mi, szegediek tettük meg először fővezérnek, azután kormányzóknak.” (OL. *Adatgyűj-*

temény, 1920—1924.) Zdravec István emlékirata is ennek az elfelejtésnek és mellőzésnek adatokban gazdag dokumentuma.

Szegednek viszonylag kevés teret szentel az egykori rendházfőnök. Megemlékezik pl. a Horthy-féle hadsereg toborzásáról. („Jelentkező szép számmal volt, de sajnos nem annyira szegediek, mint a vörösrődözés elől Szegedre menekültek sorából...” [239. o.]) Néhány későbbi eset, így a Svoý Kálmánnal összekülönbözése (45—50. o.) és a Svoý Kálmán—Aigner Károly-féle torzsalkodás (137—140. o.) az ellenforradalmi rend szegedi világába ad némi betekintést. (*Kossuth Könyvtár* 1967.)

RUSZOLY JÓZSEF

LÁSZLÓ GYULA : HUNOR ÉS MAGYAR NYOMÁBAN

A szakember számára mindig jóleső érzés, ha az általa művelt tudományágról szóló korszerű, a kutatás jelenlegi színvonalát jól bemutató népművelő-ismetterjesztő művet vehet a kezébe. Különösen jóleső, ha azt tapasztalja, hogy a munka nemcsak a korszerűség és tudományosság szempontjait elégíti ki, hanem megformázása méltó keretet ad mondanivalójának. László Gyula új könyve ezeknek a követelményeknek megfelel.

A munka, őstörténetünk fontos és nem egy esetben ún. kényes kérdéseit is érinti. Míg őstörténet-kutatásunk jó ideje e korszak vonásaiban vagy azt hangsúlyozta, ami őseinket Eurázsia többi népétől elválasztotta, addig László Gyula könyve e felfogással való gyökeres szakítást jelent. Keresi — és zömében meg is találja — azokat a szálakat, amelyek őseinket a kortárs „nomád” és letelepült életmódot folytató népekhez fűzték.

A könyv első részében egy, a régészet által eddig kellőképpen ki nem aknázott területnek: krónikáink-

nak és hagyományainknak népünk őstörténetére való utalásait tárgyalja.

A továbbiak során őstörténetünk néhány vonását, majd a honfoglaló magyarok társadalmi hagyatékát és művészetüket tárgyalja. A befejező részben pedig munkájának a régész-kutató tevékenységének néhány „műhelytitkával” ismerteti meg az olvasót.

László professzor nem kis feladatot vállalt magára: az illusztrációkkal együtt alig 160 oldalnyi könyvben összefoglalni a fenti kérdéseket, amelyeknek egyike-másika testes monográfia alapja is lehetne. S a vállalt feladat nehézségét még csak fokozza, hogy mindezt nem a szakemberek számára mondta el, hanem úgy, hogy bonyolult kérdések fejtegetése mellett, vagy azokkal együtt alapfogalmak megértéséhez is el kellett juttatni az olvasót.

László Gyula megállapításainak egy része pl. a honfoglaló magyarok társadalmi rendjéről, túlvilág elképzeléséről, a temetők és a temetőterképek elemzéséről elmondottak ma már

szakterületünk által elfogadott, a gyakorlatban többszörösen bizonyított igazságok, amelyeket a magyar kutatásban, népünk őstörténetére vonatkozóan éppen László Gyula mondott ki először (l. Honfoglaló magyar nép élete, Bp. 1944). A felvázolt kép másik része — a telepekre és a gazdasági életre vonatkozó fejtegetések még kiegészítésre várnak. Ezt pedig jó részt az általa vezetett csongrádi ásatások befejezésétől és az eredmények részletes feldolgozásától várják az érdeklődők.

Van a könyvben egy sor olyan megállapítás, amely újszerű és a szerző szavaival szólva, az „iskolai tankönyveken nevelkedett” közvélemény számára meglepő. Ezek a megjegyzések arra a sajnálatos tényre is felhívják a figyelmet, hogy tankönyveinkben (az általános iskolától kezdve az egyetemi tankönyvekig) népünk őstörténete, a vándorlás és a honfoglalás kérdései bizony mostohán kezeltek és néhány sematikus gondolattól eltekintve alig találunk valamit róluk.

Talán éppen ezért sem árt, ha ezek közül a kérdések közül kettőt kiemelünk.

Egyik ilyen gondolata László Gyulának az ún. kettős honfoglalás kérdése, azaz annak felvetése, hogy a történetileg ismert honfoglalást megelőző időkben, az avarkorban, már voltak a területen magyarok. Ez a kérdés nem új szakirodalmunkban, bár bővebb teret és publicitást csak a legutóbbi években kapott. Már a század elején neves régészünk és őstörténészünk, Nagy Géza foglalkozott ennek a lehetőségével, és írt is róla nagyobb tanulmányt. A későbbiekben olyan okokból, amelyeknek vizsgálata a tudománytörténetre tartozik, a „kettős honfoglalás” problémája feledésbe merült. Csak az utóbbi évek ásatási eredményei, a történeti és nyelvészeti kutatások ártértekelése adott lehetőséget és jogot a kérdés felvetéséhez. Kétségtelen, hogyha ez az elmélet kielégítő bizonyítékokat nyer, sok kérdésben (pl. a Kárpát-medence VIII—IX. századi etnikai

képe, a honfoglalók viszonya az itt lakókhöz, de az államszervezés és a korai gazdasági élet struktúrája is) jelentősen meg kell változtatni felfogásunkat.

Nem kevésbé érdekesek László Gyula könyvének azok a részei, amelyekben a honfoglaló művészet ábrázolásmódjával és a benne érvényesülő mohamedán hatásnak kérdéseivel foglalkozik. Ez utóbbival magyarázza az ember- és állatábrázolás csaknem teljes hiányát a korszak művészetében. Míg az ötvösművészet köréből vett adatai állításának jó bizonyítékait adják, addig az ábrázoló művészet meglétének indokolása az elpusztult „szőnyegművészet” feltételezésével, kissé ingatag talajra csalogatja az olvasót. Nem látjuk igazoltnak ugyanis, hogy az erdőfülei Szt. László-legenda ábrázolás jó érv lenne ennek a korai „fali művészetnek” bizonyítására. Kétségtelen, hogy mind a honfoglalókkal egykorú, mind pedig a korábbi eurázsiai steppei népek művészetében a szőnyegművészetnek kiemelkedő helye

volt, de a megmaradt leletek (pl. Pazirik, i. e. VI. sz., szkítakor; Noin-Ula i. e. I. sz., esetleg hun — Leningrád, Ermitázs) nem utalnak valamiféle elbeszélő jellegű művészet meglétére, még olyan fokon sem, mint a Szerző által is bemutatott ún. szibériai aranylemezek. A megmaradt szőnyegtöredékeken van élőlényábrázolás, de ezek inkább keretező, vagy térkitöltő jellegűek, míg a Szt. László-legenda idézett ábrázolása epikus jellegű.

Célunk: ennek a szép könyvnek bemutatása, problémagazdságának felvázolása volt.

Mindezek mellett szólnunk kell stílusa eredetiségéről és arról, hogy mondanivalóját gondosan kiválasztott irodalmi idézetekkel fűszerezi, s mintegy a vers tömör, érzelemre ható és érzelmi fűtöttségű kifejezésével kívánja gondolatait közérthetőbbé, könnyebben megközelíthetővé tenni. (*Gondolat Könyvkiadó 1967.*)

GAZDAPUSZTAI GYULA

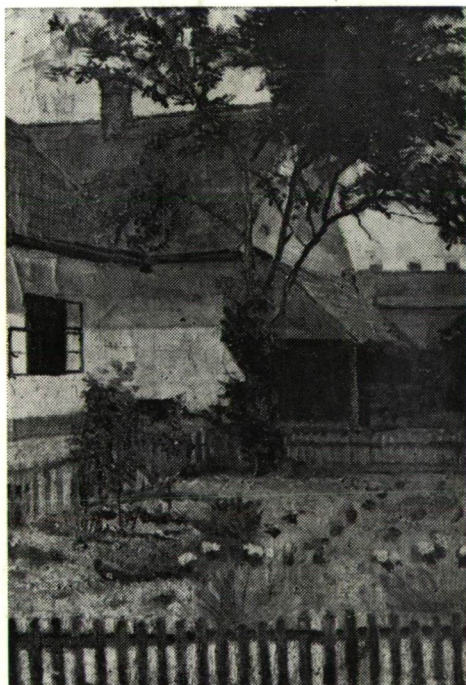
Winkelbauer Pál rajza

A Hollósy-iskola keretében, a nagybányai művészekkel, 1898-ban Károlyi is kiállított. Már e festményein is jól tükröződik kiváló jellemző ereje és szomorkás líraisága; olyan tulajdonságok, melyek művészetében mindvégig megtalálhatók. Réti István ismert nagybányai monográfiájában így ír többek között róla: „Münchenben igen szegényen élt, és nem is akart másként. A kényszerű nélkülözésekből tudatos igénytelenséget, erkölcsfilozófiát, erényt csinált... Festői tehetsége finom, de halk hangú volt. Nehezen, kétségek között, elmélyedve dolgozott.”

Még mint Hollósy-növendék, Károlyi a század utolsó éveiben kérvényt nyújtott be a budapesti Képzőművészeti Tanácshoz, hogy külföldi ösztöndíjban részesülhessen. Próbálkozása azonban nem járt eredménnyel, csakúgy mint Szeged első ízben adományozott 1000 koronás művészeti díjának elnyerésében sem, amelyet az akkori öt helyi pályázó közül, a tanácsai kapcsolatokkal rendelkező Zombory Lajosnak ítéltek oda. Részben e sikertelenség miatt, részben pedig mert hosszú idő óta szenvedéllyel merült el Tolsztoj életfilozófiájának tanulmányozásában, elhatározta, hogy a nagy orosz íróat felkeresi. 1899 őszén zarándokolt el hozzá Jasznaja Poljanába, ahonnan aztán visszatérve, szülővárosában, Szegeden telepedett le.

Itthon rövidesen festőiskolát nyitott. A helyi fiatalság művészeti képzésével éveken át foglalkozott. Tanítványai közül Hódi Géza, Cs. Joachim Ferenc és Vlasics Károly emelkedtek ki az átlagból. Festészetének kibontakozása is ekkor kezdődött el. Meghatóan igénytelen alsóvárosi szobája magányos csendjében készített százakra

Károlyi Lajos: Kertes ház

Károlyi Lajos: Férflarckép

menő önarcképein és kedvelt virágbrázolásain kívül odaadással festegette a kertvárossá fejlődő Újszeged egy-egy hangulatos részletét vagy a régi Szeged víz előtti utcáit, hogy sajátos szépségüket lírai színekkel megörökítse. Portréi és különböző tanulmányfejei igazolják, hogy a realista emberbrázolás Károlyi festészetének egyik legfontosabb értéke. Első gyűjteményes kiállítását a szegedi múzeumban, 1910-ben rendezte meg, majd nyolc évvel később, 1918 őszén a Nemzeti Szalóban mutatkozott be, ahol sikere volt. A tehetséges vidéki festőt ezután szívesen fogadták be a fővárosi Képző- és Iparművészek Egyesületének tagjai közé. Sőt a Szépművészeti Múzeum a Falurészlet, a Virágcsendélet és a Folyópart c. alkotásait megvásárolta.

A háború utáni nyomasztó gazdasági és társadalmi viszonyok 1921-ben őt is külföldre ösztönözték. Róma, Firenze, Velence és más városokban festett képeit néhány év múlva itthon kiállította. A helyi lapok, mint Olaszország kék ege alatt „megszinesedett” szegedi festőt méltatták. Mindemellett változatlanul megrendítő szegénységben élt. Szocialista gondolkodását tükrözi az az 1926-ban írt cikke, melyben a fennálló rendszert ostorozta. Késérőségében felköltözött Budapestre, s nem sokára megbetegedve ott is halt meg. Végakarata szerint képeinek nagy részét a szegedi múzeumra hagyta. Holttestét hazahozták Szegedre. Temetésén a festőt, hűséges barátja, Juhász Gyula többek között e szavakkal búcsúztatta: „...egy nagy tanítást hagyta ránk: a munka szent. Alkotó munkás voltál, ki a jövőnek dolgozik, kinek vetése érik, ha a sírja fölött lesz is csak aratása.”

Károlyi alkotásaiból 1957-ben rendezett megyezerte emlékkiállítását a Móra Ferenc Múzeum, amely valóban a fölfedezés erejével hatott.

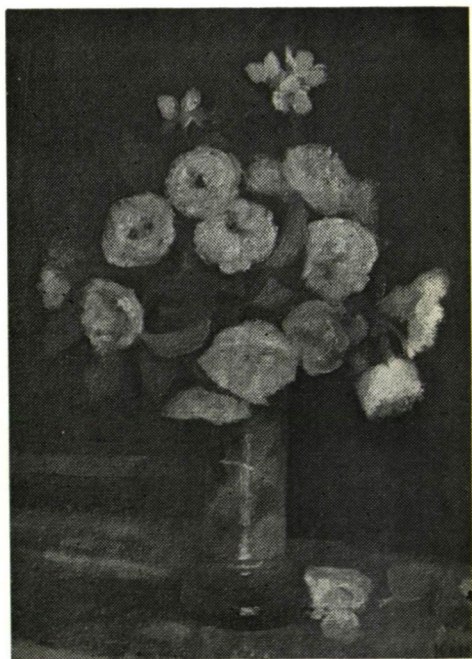

KIS SZEGEDI MŰVÉSZETTÖRTÉNET

XV.

Ha a napsütéses festészetű, parasztábrázoló Nyilasy Sándort az aranyos humorú Móra Ferencel hasonlítjuk össze, úgy a lírai alkatú Károlyi Lajos (1877—1927) a mély érzelmű Juhász Gyulának volt „lelkitestvére”. Őt is, mint Nyilasyt, a legjelentékenyebb szegedi festők közé számítjuk.

Károlyit éppoly magányos s különös egyéniségű művésznek tarthatjuk, mint Gulácsy Lajost. Nemcsak az volt bennük közös, hogy mindketten rajongtak Olaszországért, s Itália kisvárosainak ódon utcácskáiba szívesen jár-

Károlyi Lajos: Őszi rózsák

tak el megbújni a húszas évek itthoni valósága elől, hanem felettebb érzékeny, költői lelkületük is rokonná teszik őket egymással. Károlyi egész életén végig vonuló fátyolos kedélye minden bizonnyal korai árvaságából ered. Rokoni támogatással szerzett érettségét a helyi piaristáknál. Utána azonnal, 1895 nyarán Münchenbe utazott, hogy ott festővé képezze magát. Tanulmányait, mint Nyilasy, ő sem az akadémián, hanem végül is Hollósy Simon festőiskolájában folytatta. Ezt azonban rövid hazai tartózkodása, illetve egyéves római stúdiuma előzte meg.